

KADINLARIN SİYASAL HAK MÜCADELESİNDE FARKINDALIK OLUŞTURAN BİR ERKEK DÜŞÜNÜR: JOHN STUART MİLL

CREATES AWARENESS IN THE STRUGGLE FOR THE POLITICAL RIGHTS OF WOMEN A MASCULINE DISCOURS: JOHN STUART MİLL

Rabia Bahar ÜSTE^a

ÖZ

Kadın ve siyaset, bir o kadar yakın aynı zamanda da tarihsel süreç içerisinde bir o kadar birbirinden uzak kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel oy hakkının elde edilmesi için verilen mücadelede kadın kadının destekçisi olmasına rağmen erkekler tarafından karar mekanizmalarından uzak tutulmuşlardır. Nedeni ise seçme ve seçilme haklarının olmamasıdır. Çalışma, 19. yüzyıl boyunca genel oy hakkı için mücadele eden kadınların destek görmemeleri üzerine yaşadıkları özgürleşme sorunlarını anlatmaktadır. Aynı zamanda, karar mekanizmalarında erkek egemen söylemi aşamayan kadınların, bu konuda ilk kez bir erkek tarafından savunulmasının nasıl bir çıkış açabildiğini imgelemektedir. Kadını ötekileştirmeden savunan bir erkek düşünürün söylemlerinin kadınların oy hakkı konusundaki değeri ele alınacaktır. Bu çalışmada kadınlar, genel oy hakkı için mücadele ederken, bir erkek düşünürün onların yanında yer alarak, bu mücadeleye eşi ile birlikte nasıl destek olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kadınların genel oy hakkı için destek veren ve bu konuda farkındalık oluşturan yö- nüyle John Stuart Mill anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, toplumsal cinsiyet, öteki, temsil, seçim, demokrasi.

ABSTRACT

Women and politics in the historical process just as much from each other, so close and distant at the same time are concepts. Although a supporter of the struggle for achieving universal suffrage by men and women in decision-making were excluded. The reason is the lack of suffrage. The study, men with a different perspective to the topic as a result of the gains focuses on supporting women in politics for what could be. Women who cannot overcome male dominant discourse in decision mechanisms, for the first time on this issue is defended by a man and awareness of women's issues and politics is a man's rhetoric imagined.

Keywords: Women, gender, other, representation, election, democracy.

1. GİRİŞ

Siyasal hakların kazanılması kadınların zor ve uzun mücadelelerinin sonucudur. Kıta Avrupası'nda Fransız Devrimi'ne kadar ve İngiltere'de ise devrim sonrasında eşitlik / özgürlük gibi kavramları içeren yasal düzenlemeler ele alınmaya başlanmış olsa da "kadınlar" bu düzenlemelerin içeriğinde yer almamıştır. Aydınlanma felsefesi olarak adlandırılan ve karanlıkların sona erdiği söyleminde iddialı olan bu süreçte özellikle yönetenler ve karar mekanizmalarını oluşturanlar yine erkekler olarak tarih sayfalarındaki yerlerini almışlardır. Yönetenlerin ve karar mekanizmaları içinde kanun yapanların erkekler olması kadınların siyasal alanda bulunma ve siyasal haklarını elde etme konusunda mücadelelerinin gecikmesine neden olmuştur.

^a Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Programı, rabia.uste@deu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2525-0968>

Kadınların yasalar ve kurumlarla engellenen siyasi hakları aynı zamanda erkeklerle toplum içerisinde rekabet güçlerini azaltmıştır. Bu durumda toplumlarda haksız rekabete uğrayan kimdir? sorusuna yanıt ise öteki olarak kabul gören kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzyıllar boyunca çeşitli toplumlarda öteki olarak kabul gören kadınlar özellikle özgürlük ve eşitlik kavramlarının kendileri için de geçerli olabilmesi adına siyasal alanda yer aramışlardır. Karar mekanizmalarında kadınların yer alabilmesi için tüm karşı duruşlara rağmen “Avam Kamarası”nda bunu yasa önerisi olarak sunan Mill, kadınlara genel oy hakkı konusunda beklenen etkinin ötesinde bir yararlılık sağlamıştır. Modernleşme kavramının içeriğinin zenginleştirilmeye çalışıldığı süreçte, modern toplumların ikircikli konularının başında kadınların ötekileştirilmesi ve haklarının önüne eşitsizliği belirginleştiren setler çekilmesi gelmektedir. Özellikle kadınların oy hakkı konusunda yaşanan eşitsiz durum uzun yıllar toplumlarda tartışılan konuların başında yer almıştır. Aydınlanma felsefesi ve sonrasına bakıldığında Mill, birçok düşünürden farklı olarak, kadınların oy hakkı için eşi ile birlikte çaba göstermiştir. Çalışmada, kadınların oy hakkı için mücadele eden ve bu konunun yasalaşması için çaba gösteren yönleriyle “John Stuart Mill” anlatılacaktır.

2. KADINLARIN ÖZZGÜRLEŞME SORUNSALI

Avrupa'nın demokratikleşmesi 1815'ten itibaren kıtanın temel süreçlerinden biri ve modern bir Avrupa bilincinin ortaya çıkmasının ana etkeni olmuştur. Bu dönem ile ilgili yapılan araştırmalar demokratikleşmenin sadece kurumları değil toplumu ve “siyaset kültürünü” de etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu sürece bağlı olarak gelişen Batı kültüründe, liberal demokrasi üç kavrama dayanmaktadır. Bunlar: (Soutou, 2014, s.404-405): serbest seçimlerle iradesini ortaya koyan halkın tek meşruiyet kaynağı olması, insan hakları ve temel özgürlükler –hukuk devleti-dir. Liberal demokrasinin işlerlik kazanması, insan hakları, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların kadın-erkek herkes adına ele alınması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir.

Kadınlar 1800'lü yıllarından başından itibaren Doğu ve Batı'da farklı muamelelere maruz kalmışlardır. Kadınların yasal haklarının sorgulanması bu yüzyılın sonlarında ele alınmaya başlanmıştır. Buna rağmen bazı şaşırtıcı örnekler bulmak mümkündür. Örneğin, bir Rus kadının malı evlendikten sonra da onun mülkiyetinde kalırken, İngiltere'de mülkiyet kocaya geçmekteydi. Ayrıca, 18. yüzyılda Fransa'da yaşayan varlıklı kadınların belirli ölçülerde bağımsızlığa sahip olduklarına dair araştırmalar bulunmaktadır (Roberts, 2010, s.310-311). Çeşitli ülkelerde haklar konusunda

kadınlara farklı alanların açılması, kadınların insan hakları kavramını ve içeriğini sorgulamasına neden olmuştur.

Aydınlanma söylemi, 18. yüzyıl Batı tarihine tartışmasız bir şekilde damgasını vurmuştur. Batı tarihi, özelde Avrupa ve Britanya tarihinin vazgeçilmez dönüm noktalarından biri olarak görülen Aydınlanma değerlerinin gelişimidir (Gürses, 2005, s.77). Aynı zamanda gelişim kadar sancılı bir dönemi ifade eden Aydınlanma çağı, aynı zamanda haklarını arayan ya da seslerini duyurmaya çalışan kadınları da anlatan bir süreçtir.

Devrimler sonrasında yaşanan dünyadaki yeni yapılanmalar, kadın bilincinin yükselmesini ve özgürlük alanlarının kendileri için de açılması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca kadınlar, cinsiyetin özgürlüklerin elde edilmesinde bir farklılığı ortaya koymaması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Ailede başlaması gereken özgürlük ve eşitlik anlayışının toplumsal yaşamda da ele alınması gerekliliği üzerinde durmuşlar ve cinsiyet ayrımcılığına karşı bir savaşım vereceklerini Fransız, İngiliz ve Amerikan Devrimleri ile bildirmişlerdir. Özellikle kadınlar, oy kullanma hakkında cinsiyet ayrımcılığının kabul edilemeyeceğini yüksek sesle dile getirmişlerdir. Margaret Livingston oy hakkı ile ilgili kadınların devrimlerden sonra bir savaş başlattıklarını şu sözleri ile anlatmıştır “...Kadın erkek ortak yaşanan bir toplumda oy hakkının üstün kabul edilerek erkeklere verilmesi cinsiyetleri ayırıştırarak ve toplumların yaşam enerjilerinin düşmesine yol açan bir durumdur... Bu durumun kadın-erkek eşitlenmesi gerekmektedir...” (Kerber, 1980, s.35). Kadın-erkek eşitliği için mücadele eden kadınlar, yüzyıllar boyunca gerekli desteği görememişlerdir. Sosyal alana çıkamayan kadınlar, eşitlik ve özgürlük sorunsalını aşmada çağın düşünürlerinin ortaya koydukları yeniliklerden gerektiği kadar yararlanamamışlardır. Çağın düşünürleri, çok çeşitli konularda yine çağın ilerisinde fikirler üretmiş olmalarına rağmen bunların çoğu erkeklerin yararlandığı alanlar olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Bu düşünürlerden bazıları, siyasi hakların kullanılmasında özellikle oy hakkı konusunda kadın ve erkek için düşünceleri bağlamında ele alınmıştır.

Machiavelli, Rönesans dönemi İtalyan yöneticilerin ilkesiz ve acımasız davranışlarını gözlemlemiş ve “Prens” isimli kitabında ahlak ile siyasetin karşılaştırılmamasını tavsiye etmiştir. Sivil toplumun ilkelerini bir siyaset teorisyeni olarak ortaya koymuştur (Robinson ve Groves, 2012, s.50). Dönemin düşünürlerinden Machiavelli'ye göre insan, vefasız, güvenilmez ve bencildir. Yasa koyucular, yasalara itaat edenlerden daha iyi değillerdir. Machiavelli, prensin yönetimde başarılı olacağına inanır. Siyasette kural koyucuların ve uygulayıcıların erkek olması gerektiğini vurgular. Kadınlar için siyasal alanda yeni bir görüş ortaya koymayan düşünür,

kadınları ev işleri ve çocuk bakımında başarılı kılar (Redhead, 2001, s.103). Yönetimde ve karar alma mekanizmalarında erkeklere yer veren düşünürün kadınların toplumda yaşadığı sorunları görmezden gelmesi, kadınların siyasal alandaki mücadelelerinde ne denli yalnız olduklarına da işaret etmektedir.

Montesquieu, siyasal haklar ve kadınlar konusunda, seçme hakkından yoksun olanları açık bir biçimde ifade etmiş olmasa da, çağının hakim değer yargılarını yansıtan bir şekilde kadınların seçme ve seçilme hakkından yararlanmaması gerektiğini düşünür, hatta onları birer yurttaş olarak bile görmez. Bu değer yargısı bazı cümlelerinde açık ifadesini bulur, “Kadın milletinin bir hayli başarı sağladığı gü-lünç olma sanatından bir işe yaramayan o zarafet sanatı... Kadınlar zayıf yaratıklardır; kibire değil boş şeylere kaptırırlar kendilerini... Kadınların eve hakim olmaları hem akla hem doğaya aykırıdır” (Zabcı, 2012, s.552) der.

Rousseau'nun, 1762 yılında yazdığı “Toplum Sözleşmesi”nin amacı insanların toplumsal olaylarda erdeme nasıl ulaşabileceğinin ortaya konulması içindir. Toplum Sözleşmesi'nde “İngiltere'nin insanları kendilerini özgür olarak görürler, ama bu tamamen bir yanılsamadır. Sadece parlamento üyelerini seçmede özgürdüler. Hoşa giden anlık özgürlük aslında özgürlüklerini kaybetmelerine yarıyor” ifadesi ile oy hakkının genel olması ile ilgili inancının olmadığını da ortaya koymaktadır (Redhead, 2001, s.174). Oy eşitsizliği yanında, kadınla erkeğin aynı mülkiyet hakkına sahip olamayacağını da vurgular. Rousseau'nun, düşün dünyasında kadınlar ve erkekler eşit değildir. Kadının ilk görevi aileye iyi bakmaktır. Rousseau, “Bir kadında ilk ve beğenilecek yön uysallıktır... Kadın kendisi için uysal olmalıdır... Erkekler, hırçınlık ve inatçılık silahları ile yenilmeyeceklerini bilirler” der (Alkan, 1993, s.68). Rousseau, toplum sözleşmesini yapanların, dolayısıyla yurttaşlık statüsüne kavuşanların yalnızca ergin erkekler olduğunu kabul eder. Bu görüşünün temelinde, eşitlik düşünürü olarak algılanan Rousseau'nun paradoksal bir şekilde kadın-erkek eşitsizliğini benimsemesi yatmaktadır. Rousseau, “Emile” deki deyişle “... Arzuları ve gereksinimleri bakımından erkeğe bağlı olan kadın, itaat etmek için yaratılmıştır... Öyle ki her kadın bir kocanın adaletsizlikleri ve haksız davranışlarına bile yakınmadan katlanmayı öğrenmelidir küçük yaşta...” (Ağaoğulları, 2012, s.581) der. Düşünür, genel iradeyi halk egemenliği kavramına ön bir hazırlık olarak görür. Burada, siyasal organizmayı oluşturan seçmenleri halk yararına ya da genelin yararına tanımlarken erkek seçmenleri anlatır ve erkeklerin kendi düşüncelerini açıklaması yoluyla toplum tarafından dinlenmesinin önemi üzerine özgür bireyi erkek özelinde tanımlar (Redhead, 2001, s.174).

Hobbes, siyaset felsefesini anlatabilmek için, “insanlar içgüdüsel olarak bencil ve acımasızlar bu yüzden onları ahlaki bir varlık haline getirmek için yapılacak her girişim zaman kaybıdır” (Robinson ve Groves, 2012, s.51) der. “Leviathan” isimli kitabında insan doğasının karamsar bir açıklamasını yapar. Hobbes, özgürlüğü ve insan açısından özgürlüğü “... özgür bir insan gücü ve zekasıyla yapmaya muktedir olduğu şeylerde, istediği şeyleri yapması engellenmemiş olan birisidir” (Kulak, 2013, s.227) ifadesine yer verir. Hobbes, siyasal yaşamı ve devlet anlayışını “...bir insanı ya da insanlardan oluşan bir meclisi atarlar ve varlığı ortaya çıkarırlar; herkes onu genel barış ve güvenliği sağlamakla ilgili konularda hareket eden ya da harekete neden olan bir otorite varlık olarak kabullenir, sahiplenir ve böylece kendi iradelerini onun iradesine, kendi yargılarını onun yargısına teslim ederek boyun eğerler” söyleminde meclis için oy veren ve seçilenlerin sadece erkek olması ile ilgili olumsuz bir tutuma sahip olmamıştır (Redhead, 2001, s.141). Kadınların kamusal alan içinde güçlü erkekler tarafından ezileceğini ve kamusal alana çıkmanın “farklılığa” aynı zamanda “özel eğilime” yol açacağına işaret eder (Çaha, 2010, s.32).

Hegel, uygarlık ve kültür kavramlarını inceleyen bir düşünürdür. Avrupa'daki yeni uygarlık kelimesine eski kültür kelimesinin eşlik ettiğini vurgular. 1830 yılında Berlin Üniversite'sinde uygarlık ve kültür kelimelerinin ayrılmaksızın bir arada kullanılması gerekliliğini anlatırken, iki kavramı erkekler üzerinden anlatmıştır. Siyasal kültür açısından kadını görmezden geldiğinin çalışmalarla ortaya konulduğu ifade edilmiştir (Braudel, 2001, s.33). Hegel, aile bütünlüğünü sağlayan kadın temasını sık sık tekrar eder. Kadın bilincinin yaşamın duyumsal görünürlüğü bakımından daha üstündür ve özne açısından daha pratiktir ve güvenilirdir, böylece toplumun uzak nesnel yasalarından çok aile ve aile bağları kadına daha yakındır (Monk, 2004, s.543). Aile bütünlüğünü sağlayan kadın temasını “bütünlüğün kendisi ile özdeş olmadığına kendi kavramı ile inkar ederek bütünlüğe karşı koymak gerekir. Böylece olumsuz diyalektik, kendi çıkış noktasına olduğu kadar özdeşlik felsefesinin en yüksek kategorisine de bağlıdır. Bu ölçü içerisinde o da yanlış olarak kalır, karşıtı olan düşünülen özdeşlik mantığına katılır” ifadeleri ile anlatmıştır (Assoun, 2012, s.40). Ona göre kadınlar, “kamusal alanda farklı istekler taşıyan bu doğrultuda özgürlük peşinde olan özneye dönüşmezler. Kadın doğasını aşarak erkek gibi özgürlük ve akıl yoluyla politik ve tarihsel aktör olma sürecine giremediği için tarihin dışında kalır”. Yine Hegel'e göre her yönden kadınlar, tarihin dışında kalmaya devam edeceklerdir (Çaha, 2010, s.40).

Locke sadece liberal düşünce üzerindeki etkisinden dolayı değil, ilgi alanının zenginliğinden dolayı da düşünce tarihinin temel figürlerinden biridir. Locke'dan önce

İngiltere’de siyasal hareketler, “Kazıcılar” ve “Düzenleyiciler” (Zabcı, 2012, s.476) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kazıcılar, krala karşı mücadele verenler olarak tarihe geçerken, Düzenleyiciler, kamusal alan ve burada eşit haklara sahip olacakları belirleyenler olarak siyasal haklar için çalışanlardır. Düzenleyiciler, eşit oy hakkından yana olmalarına rağmen kadınları, dilencileri ve hizmetçileri bu hakkın dışında bırakmışlardır. Locke bu dönemi eleştirerek, eşitlik, özgürlük, akılcılık konularında insanların eşitliği üzerinde durmuştur. Ancak, Toplum Sözleşmesi’nde “Uygur yönetime atılan adım” demesine karşın Lock’un sözleşme dışında bıraktıkları, akıl sağlığı yerinde olmayanlar, köleler, yabancılar ve kadınlardır. Locke, doğa yasasını bilen yeteneğin babadan oğula aktarıldığını söyleyerek kadınları sözleşme dışında bırakmıştır (Zabcı, 2012, s.495). Locke, kamusal alanda kadınların erkeklerle rekabete giremeyeceğini ve yenilmelerinin sürekli olacağını ele almaktadır. Buna ilişkin olarak “kadınların en önemli görevi özel alanda iyi çocuk yetiştirmektir” der. Toplumda kadının kimliği aile içinde formüle edilir (Çaha, 2010, s.31).

Çağın düşünürlerinin ortak teması kadının evi ve çocukları ile ilgilenmesinin kamusal alana çıkmaktan daha önemli olduğudur. Oysa, siyasi tarihe bakıldığında kadın, kamusal alana çıkmadığı gibi toplumda da kendisini “öteki” olarak nitelendirmektedir.

3. ÖTEKİ OLMAK VE KADIN

Toplumların uzun yıllar tartıştığı konuların başında öteki olmak ve ötekileştirmenin özellikle kadınlar için oluşturduğu olumsuzluklardır. Herkese saygı, ötekine yani farklı oluşu nedeniyle diğeri olarak kabul edilenlere de saygı gösterilmesi koşuludur. Ötekiyle bizlerden biri olarak dayanışma göstermek de, tözsel (kendi kendine var olan) olarak her şeye direnen ve gözenekli sınırlarını sürekli daha da öteye taşıyan bir topluluğa ait esnek “Biz”i kapsar. Toplumdaki bu ahlaksal yapı, ayrımcılığın ve haksızlığın kaldırılmasıyla birlikte marjinalleri, karşılıklı saygı temelinde benimseme üzerine kurulmuştur. Habermas’a göre ötekini benimsemek “kendi içine kapatmak ve ötekine karşı kapanmak demek değildir. Ötekini benimsemek, toplumsal sınırların herkese – hatta ve özellikle de, birbirine yabancı olan ve birbirine karşı yabancı kalmak isteyenlere-açık olması demektir” (Habermas, 2012, s.9). Kadın, aile içinde, sosyal alanda, eğitimde, siyasal ve kültürel boyutta genel olarak ötekileştirilendir.

Tarihte kadın, öteki ve ötekileştirme kavramlarını sosyal alanın değişik yönlerinde yaşamıştır. Örneğin, 18. yüzyılın başlarında İngiliz dergisi olan “Spectator” erkek okuyucularının yanında kadınlara da hitap edilmesi gerektiğini

savunarak, kadın haklarının neler olabileceğini tartışmıştır. Kadınların hakları ile ilgili büyük değişikliğe dergi yol açmamış olsa da geleneksel yaşamın içinde kadının yeri ile modernize edilen yaşamda kadının yeri arasındaki farklılıkları ortaya koyarak özellikle kadınların bilinçlenmesinde bir süreç başlatmıştır. Ayrıca yazarlar dergide, kadınların itaat ve toplumdan yalıtılmış durumunun erkeklere de zarar veren bir tutum olduğunu sürekli olarak ele almışlardır (Roberts, 2010, s.310). Kadınların ötekileştirilmeden toplumlarda yer bulabilmesi adına yazılı basın bazı ülkelerde destek vermeye çalışmıştır.

Ötekileştirmenin aile yapısı içinde geliştiğini düşünenler, özellikle evrensel insan hakları kavramlarının toplumlarla tartışıldığı bir süreçte düşünürlerin bunları erkek özelinde ortaya koyduklarını belirtmektedirler. Örneğin Rousseau, kadın için “yeni annelikten” eve kapatılmış ve çocuğundan tamamen sorumlu olan ve bu sorumluluğu farklı kamusal alan bilgilerinden beslenerek yerine getirmesi gereken ama aynı zamanda özel alanında da haddini bilmesi gereken bir kişi olarak bahsetmiştir (Vural, 2013, s.184). Toplumun ilerlemesi için çalışmalar yapan bir düşünürün eril söylemi dikkat çekicidir. Yine Rousseau, “...yurttaşlar oy vermelidir. Çünkü kişinin kararını dürüst bir halk önünde doğrulatma gereği siyasal bir erdemdir. Oy vermek özel değil, kamusal bir haktır. Gizli oy sadece rüşvetçiliği özendirmemek için gereklidir” der ve “Eşitsizlik Üzerine Söylev” eserinde siyasal, sosyal konularda eşitlik üzerinde durur. Rousseau, söylemlerinde sürekli eşitlik vurgusu yapmasına rağmen bu eşitliğin erkekler arasındaki bir anlayış olarak nasıl geliştirilebileceğini satır aralarına serpiştirmiştir (Üste, 2015, s.114).

Kadınlar, özel alan ile sınırlı kalmak istemediklerini sosyal alana çıkarak eğitim, siyaset, kültür, ekonomi, sanat gibi alanlarda olmaları gerektiğini ortaya koymak için “kadın hareketleri”ni başlatmışlardır. 18. ve 19. yüzyılda sufrajeterler (kadınlara genel oy hakkı elde etmek için başlayan bir kadın hareketi) sadece Amerika’da ve Avrupa’da değil, Asya ve Latin Amerika’daki kadınların siyasal hak arayışında etkinlik göstermiştir. Kadınların sosyal alana çıkmasının toplumsal denge açısından gerekliliğini anlatan kadınlar, siyasal hakların sosyal alana çıkmadan olamayacağını anlatmaya çalışmışlardır. Kadınların oy hakkı için verdikleri mücadelelerin özellikle 1890-1920 yılları arasında süfrajeter hareketinin yayılması ile karar mekanizmalarında kadınların olmasının toplumsal bir ihtiyaç olduğu üzerine sürekli çalışmalar başlamıştır (Dubos, 1998, s.252-253).

Kadın hareketlerinin etkisi süreklilik kazanmış ve 1917 yılında yapılan bir konferansta kadınlar konu olarak “Başkan, Kadınların Oy Hakkı Özgürlüğünü Kazanmaları Nasıl Olacak?” başlığını tartışmışlardır. Süfrajeter hareketinin

bu konuda yardımcı olacağına altı çizilirken, Paul, "...zihinlerdeki tutukluluğun kadınlar açısından kaldırılması gerekir..." sözleri ile kurulan kadın partisinin kadının kadına destek olması kadar erkeklerin de kendilerine verecekleri desteğin değeri üzerinde durmuştur. Basın bu konuda kendilerine destek vermiş ve "New York Tribune" adlı yayın yazarları sufraget hareketinin ve kadınların oy hakkı istemelerinin haklı nedenlerini yazıları yoluyla paylaşmışlardır. Oy hakkının kazanımının kadınlar için bir devrim niteliğinde olacağını da vurgulamışlardır (Cott, 1987, s.59-61). Kadın hareketlerinin çabası her alanda olduğu gibi siyasal haklarda da ötekileştirilmeden toplumdaki yerlerini alması gereken kadınlara destek vermek olarak açıklanmıştır.

Ötekileştirme kavramının açıklanmasında günümüz düşünürlerinden Foucault, toplumun doğallığı kavramını açıklarken, kadın-erkek insanların ortaçağ sonlarından başlayarak birarada yaşamak, çalışmak ve üretmek durumunda olduklarını burada kadın-erkek diye bir ayırımın ya da ötekileştirmenin olmaması gerektiğini anlamalarına rağmen uygulamaya geçirmedikleri üzerinde durmaktadır. Toplumsal olarak varolan, o sırada tam olarak adı konulmayan ancak kadının dışlanmasının olumsuz yansımalarını gören düşünürlerin varlığından söz etmekte ve toplumsal doğallığın ötekileştirmeye karşı duracağını söylemektedir (Foucault, 2013, s.304-305). 18. ve 19. yüzyılda yaşanan kadının ötekileştirilmesi sorunsalının 20. yüzyıl gerçeğinde de aşılamadığı üzerinde durmaktadır.

21. yüzyıla gelindiğinde halen kadınların ötekileştirildiği toplumların bulunduğu ve bu toplumlarda birçok alanda kadınların haklarını tam olarak kullanamadıkları gözlemlenmektedir. Örneğin, Afganistan'lı Malala bunlardan biridir ve verdiği mücadele ile Nobel barış ödülüne layık görülmüştür. Milyonlarca kadına örnek olabilmek için, eğitim hakkı başta olmak üzere diğer tüm hakların savunulmasında bir genç kadının mücadele gücünü göstermiştir. Kadınların edinmesi gereken önemli değerlerden birinin cesaret olduğunun altını çizmiştir. Oy hakkının bir kadın için denli önemli olduğunu sadece seçilebilmek değil aynı zamanda seçilmek adına anlatmaya çalışmıştır. Kadınlara oy hakkının verilmesi için mücadele eden kadın-erkek herkesin toplumların gelişimi için önemli bir rol model olduklarını belirtmiştir. Her kadının oy hakkının kullanılmasında ve gelişiminde bir misyonu olduğunu işaret etmiştir (Yousafzai, 2015, s.327).

Feminist düşünce ve bu düşünceyi uygulamaya çalışanlar oy hakkı ve getirisindeki siyasal hakların önemine vurgu yapmaktadırlar. Örneğin, Feminist yazarlardan biri olan Butler de, insanı inşa eden koşulların belirlenmesi gerektiğini söylemekte ve insana atfedilen birtakım doğal

anlaşılabilirlik normları olduğunu düşünmektedir. Ona göre doğal ve verili olduğu iddia edilen cinsiyetin kendisi de bir normdur. Butler'a göre, yüzyıllar boyunca sosyal pratikler içinde kimi zaman örtük kimi zaman açık bir biçimde işleyen normlar öznelere düzenlemeye ve normalleştirmeye hizmet etmiştir (Saliya, 2017, s.123). Butler, yasal düzenlemelerin özellikle siyasal kararların erkekler tarafından alınmasının, kadının temsilde de öteki kabul edildiğini anlatmaktadır. Ayrıca, temsil hakkı için mücadele eden kadınların aslında toplum içinde öteki olmadıklarını ispat etmeye çalıştığını da belirtmektedir.

4. KADIN KATEGORİSİ VE TEMSİL SORUNU

Kadınlar, modernleşme ile birlikte toplum içinde kendilerine yer aramaya başlamışlardır. Eğitim almaları gerektiğini yönetimlere duyurabilmek için çaba gösterirken aynı zamanda karar mekanizmalarında neden yer almadıklarını sorgulamaya başlamışlardır. Karar mekanizmalarında yer alan kadınların ihtiyaç duyulan kanunların çıkarılmasında etkin olabileceğini kadın hareketleri ile kıta Avrupası başta olmak üzere çeşitli ülkelerde ele almaya çalışmışlardır. Kadın hareketleri belirli ülkelerde siyasal haklar konusunda yol almalarını sağlayabilmiştir. Örneğin, 18. yüzyılda Londra'lı erkekler biraraya gelip sosyalleşmek için kahvehaneler ve kulüpleri oluştururken, Fransız kadınları ise sosyalleşme adına, Fransızların icad olan kadınların oturma odasında arkadaşları ve dostlarıyla buluşup entelektüel sohbetler yapmışlardır. Aynı yüzyılda Fransa'da kadınlar yeni bir yaşam tarzı için uğraş vermişlerdir. Aile ile sınırlı bir yaşam olsa da birey olmanın önemi üzerinde durmuşlardır (Roberts, 2010, s.311).

Kadınların temsil sorununu aşmak için uğraştıkları ülkelerden biri de İngiltere'dir. İngiliz Devrimi, birçok açıdan yenilik sağlarken kadın ve kadın hakları konusunda istenilen gelişmeyi ortaya koyamamıştır. İngiltere'de bir restorasyon döneminin başlamasını merkezle taşra arasındaki ilişkilerin yeniden şekillenmesine neden olmuştur (Roberts, 1996, s.346). Kadın hakları ile ilgili açmazların olduğu ülke sadece İngiltere değil, tüm Avrupa olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aydınlanma çağı ile Montesquieu, sosyal hayatın kanunlarla düzenlenmesi gerektiğini, kanunların yapıldığı ülkelere özgü olmasını ve kişilerin özgürlüğüne kavuşmasında yasaların yardımcı olması gerektiğini anlatırken erkek özelemlen hareket etmiş ve kadınlara ilişkin yorum yapmamıştır. Voltaire, kişi özgürlüğünü savunurken kişiyi erkek olarak nitelendirmiştir. Hume, modern yaşama dair öğretileri ortaya koyarken bunları belirleyen ve uygulayanları erkekler olarak anlatmıştır. Kant, akli kullanarak siyasal olaylara

yön verilmesini istemiş ve insan aklını överken bunu erkekler üzerinden değerlendirmiştir (Kona, 2005, s.65-67).

Avrupa’da kadınların siyasal hakları için başlayan çalışmalar, Amerika’da kadın partisinin kurulması ile süreklilik göstermiştir. Sufrajete hareketine bağlı olarak Amerika’da 1913 yılında “Ulusal Kadın Partisi” sadece ülkede değil aynı zamanda birçok ülkede ses getirmiştir. Alice Paul ve Lucy Burns, bu partinin kuruluşunda ve işleyişinde öncü kadınlar olarak yer almışlardır. Birinci dalga feminizm çerçevesinde programlarını oluşturan parti oy hakkı ile ilgili çalışmalara hız vermiştir. Paul ve Burns “Ulusal Amerikan Sufrajete Kadınlar Birliği’nin” kadınların oy hakkı için 1905’den itibaren çeşitli çalışmaları yaptığını ve kadınların toplumsal sorunlarının çözümünde seçme ve seçilme hakkının önemini biran önce kadın-erkek herkes tarafından benimsenmesi gerektiğini ele almışlardır. Elizabeth Cady ve Susan Anthony politik söyleşiler için mitingler düzenlemiş ve halkın katılımını sağlayabilmişlerdir. Kadınların oy hakkı için mücadelesinde strateji belirlemek için sadece kadınların desteğinin yeterli olmadığını, erkeklerin de toplum içinde kendilerine destek vermeleri gerektiğini vurgulamışlardır (Cott, 1987, s.53-54).

1893 yılında Yeni Zelanda da kadınlara oy hakkı verilmesi, diğer ülkelerde de kadınların oy hakkı için mücadelelerinde örnek teşkil etmiştir. 1920 yılı öncesinde sufrajete hareketinin ülkelerde dalga dalga yayılması ile kadınların seçme ve seçilme hakkı konusunda çalışmalarının yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Demokrasinin gelişimi ve demokratik bir ortamın olabilmesi için kadınların oy hakkının kazanmalarının önemi ve kadınların karar mekanizmalarında rol almalarının sadece kadınlar için değil, aynı zamanda ülkelerin kalkınması ve gelişiminde ne denli olumlu etkiler yapacağı ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle Aydınlanma felsefesi ile hız kazanan kadınların genel oy hakkı, 20. yüzyılda erkeklerin de tartıştığı konular arasına girmiştir. Kadınların hazırladıkları kampanyalara erkekler de destek vererek kıta Avrupası başta olmak üzere çeşitli ülkelere 20. yüzyıl başında sufrajete hareketinin devamlılığını sağlamaya çalışmışlardır. Bu konuya bir kadın problemi olarak bakılmaması gerektiğini ideolojilerle bir bağlantısı olmadığını kadınların haklarının başında siyasal haklar ve buna bağlı olarak seçme ve seçilme hakkının erkekler kadar onlara da verilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır (Aulette ve Wittner, 2012, s.361-363).

Kadın ve toplumdaki yeri konusu ele alındığında, buradaki konuların politikadan ve ülkelerin kadına bakış açısından bağımsız olarak değerlendirilmesi kadın haklarının yanlış bir platformda tartışılmasını karşımıza getirebilecektir. Kadın haklarının gelişiminde siyaset ve ekonomi iki temel

unsur olarak yer almaktadır. Kadın haklarının özellikle insan hakları olan evrensel kavramlarla bağdaştırılarak gelişiminin sağlanabilmesi için kadınların toplum içindeki yerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. 20. yüzyılda kadın haklarının gelişimi ile ilgili yayınlanan “Hakların Gelişimi Deklerasyonu”nda “...her insan ve tüm insanlar için politik, ekonomik ve kültürel gelişim bir hak ve özgürlüktür... bunun korunması gerekir” (Peters ve Wolper, 1995, s.301-302) ifadesi yer almıştır. Bunların korunabilmesi için seçim, seçimde kadın, kadınların oy haklarının önemi ve karar mekanizmalarında kadınların yer almasının haklar bakımından bir güvence olabileceğinin altı çizilmiştir.

Amerikan feminizm tarihinde bir başka önemsenen durum siyahi kadınların siyasal haklarını elde etmek için verdikleri mücadelelerdir. Amerikan tarihinde Ulusal Siyahi Feminist Kadınlar Organizasyonu (National Black Feminist Organization (NBFO)) 20. yüzyılda aktif bir biçimde siyahi kadınların sosyo-kültürel ve politik alanda ilerlemeleri için çaba göstermiştir. Politik haklar bakımından kadınlar arasında da farklılığı getiren bu durum zenginliğin dağılımında da adaletsizliği ortaya çıkarmıştır. Nixon, “...1968 seçimleri sonrasında gelişme adına stratejilerin herkes için ve herkese eşit olacağını açıklaması, ABD’ de kadınlar arasında da eşitliğin olması gerekliliğini vurgulaması...” sadece erkek-kadın arasında eşitsizliği değil, kadınlar arasında da 20. yüzyılda eşitsizliklerin boyutunu gözler önüne sermektedir (Harris, 2011, s.1-4).

20. yüzyılda devamlılık gösteren kadına dair eşitsizlikler özellikle, 17. yüzyıl İngiltere’inde kadınlar tarafından “insan soyutlaması dışında bırakıldık” ifadesi ile sorgulanmıştır. Kadınlar için sadece İngiltere’de değil, Fransa, Belçika, Almanya gibi birçok ülkede hak mücadeleleri eşitsizliklerin giderilmesi adına başlamıştır. Marry Wollstonecraft yazılarının büyük bölümünde “kadınlık toplumsal bir kurgudur” (Çakır, 2013, s.422) teması içinde eşitsizlik sorunlarını işlemiştir. Kadınlar bu çalışmalar sonucunda eğitim ve iş alanında bazı hakları kazanmışlardır. Kadınlar erken dönemde Chartist Harekete de (1838-1848) katılmışlardır. Ancak, kadın hareketleri sonucunda eğitim ve iş alanında mesafe alabilen kadınlar siyasal hakları bakımından mahrum bırakılmışlardır. Dönemin ileri gelen düşünürleri hangi dünya görüşüne sahip olursa olsunlar özellikle kadınların oy kullanma hakları ile ilgili olumsuz açıklamalarına devam etmişlerdir. Siyasal haklar konusunda kadınlar adına diğer düşünürlerden farklı görüşleri olan: John Stuart Mill’dir.

5.KADINLARIN SEÇME VE SEÇİLME HAKKI İÇİN MÜCADELEDE BİR ERKEK: JOHN STUART MİLL

19. yüzyıl klasik liberalizmi ile 20. yüzyıl sosyal refah liberalizmi (müdahaleci liberalizm) arasında köprü kuran düşünür, liberalizmi geniş bir biçimde tanımlamıştır (1806-1873). “Özgürlük Üzerine ve Temsili Hükümetler Üzerine Düşünceler” adlı eserlerinde ana tema olarak “...görüşler susturulmamalı yoksa yanlış doğruyla değiştirme fırsatını kaybederiz... adına layık biricik özgürlüğün, başkalarının özgürlüğünü kısıtlamaya kalkışmamak, ya da onların özgürlüğüne kavuşma çabalarını engellemek kaydıyla, kendi iyimizi kendi bildiğimiz biçimde gerçekleştirmek” (Berktaş, 2013, s.77-78) ifadesi ile özgürlük kavramının sadece erkekler için geçerli olamayacağını da temellerini atmıştır.

Liberalizm, “bireyin ve onun özgürlüğünün korunmasını toplumsal adaletin temeli olarak kabul eden entelektüel ve ahlaki bir akım” (Çağla, 2017, s.220) olarak kabul edilir. Mill için özerklik temelli bir liberal anlayışta “bireysel özgürlük” tamamlayıcı bir değerdir. Mill aynı zamanda dünya görüşünü “eşit ilgi ve saygıyla” anlatmaya çalışmıştır. Bu anlatı, liberal paradigmanın (Erdoğan, 2005, s.25-27) oluşumunda ve gelişiminde de etkili olmuştur. Liberal paradigmanın oluşumunda hakkaniyet ve adalet ilkelerinden de bahsederek kurgulamasını bu değerler üzerinden yapmıştır.

Mill’in çağdaşlarından çok önemli bir farkı ise, “Kadınlara oy hakkını savunmasıdır”. Cinsiyetler arasındaki farkın, sınıflar arasındaki fark gibi doğal değil, toplumun ve eğitimin yarattığı bir eşitsizlik olduğuna inandığı ve kadın-erkek bütün insanların yeteneklerini ve zihinsel kapasitelerini tam olarak geliştirme hakkına sahip olduklarını savundukları için, kadınlara oy hakkı da dahil olmak üzere her türlü eşitlik sağlanmasının erken ve o dönem için tek erkek savunucusu olmuştur (Berktaş, 2013, s.79).

Mill’in Harriet Taylor ile tanışması ve evlilikleri, düşünürü kadın hakları konusunda farklı yönelimlere ve anlayışlara götürmüştür. Mill’in bu düşünceleri şu şekilde özetlenebilir: Evlilik açık bir biçimde haklar ortaya çıkarır. Evlilikte eşler yerine getirilemeyen yükümlülükleri ve hakları sözleşmelerle elde edebilirler. 1861 yılında yazıp, 1869 yılında yayımladığı “Kadının İfadesi (The Subjection Of Women)” eserinde kadınların çeşitli alanlardaki sorunlarını doğrudan ele almıştır. Mill, bu arada kadınların uzun yıllardır mücadele ettikleri oy hakkı için Westminster’da parlamento üyesi olarak yasa tasarısı sunmuştur (Üste, 2015, s.116).

Harriet Taylor Mill, her insanın kendi topraklarında aynı haklara sahip olmasının yanında, kadınların oy hakkına sahip olduğu bir devlet yapılanmasının gerekliliğini işaret etmiştir. Sivil ve siyasal haklar için, hiçbir cinsiyet ayrımı

olmadan devletlerin anayasalarında yer almasının toplumsal cinsiyet açısından önemini vurgulamıştır. İngiltere başta olmak üzere evli insanları etkileyen mülkiyet hakkının her birey gibi kadına da hak haline getirilmesinin devletlerin sorumluluğu olarak görmüştür. Kadınlarla erkeklerin toplumda birlikte hareket etmeleri gerektiğini oy hakkının eşit bir biçimde sağlanmasının bir başlangıç olabileceğinin altını çizmiştir. Harriet Taylor Mill ile John Stuart Mill, 19. yüzyıl ortalarında kadın-erkek dayanışmasının (Üste, 2015, s.117) güzel ve anlamlı bir örneğini sergilemişlerdir.

Mill, İngiliz hukuk sisteminde kadının yeri konusunda muhalefet etmiş ve kadınların hukuki durumlarının revize edilmesi için çalışmıştır. Karı koca eşitliğini savunmuş ve ailenin toplumun en güçlü parçası olduğunu yinelemiştir (Shipka, 2009, s.10). Kadınların çalışma yaşamında desteklenmeleri gerektiğini sık sık dile getirmiştir. Kadınların çalışma yaşamında olabilmesi için karar mekanizmalarında yer almalarının önemi üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Karar mekanizmalarında bulunabilmeleri için oy haklarının olması gerektiğini ve toplumun bunu desteklemesinin güçlü bir toplumu doğuracağını iddia eder. Çalışma yaşamına katılan kadınların özgüvenlerinin yüksek olacağını ve karar mekanizmalarında bulunmalarının kadınlara da güç vereceğini savunur (Dublin, 1975, s.89).

Kadınların Bağlılığı Üzerine ünlü makalesinde (1869) şöyle der: “Günümüzde iki cins arasında varolan toplumsal ilişkileri düzenleyen ilke-bir cinsin hukuken diğerine bağımlı olması-kendi içinde yanlıştır ve şimdi de insanlığın gelişmesi açısından en önemli engellerden biri haline gelmiştir... Bunun yerini, hiçbir tarafa ayrıcalık ya da yoksunluk tanımayan tam bir eşitliğin alması zorunludur” (Berktaş, 2013, s.79-80). Tarihte kadın yönetici olarak imparatoriçe ve kraliçelerin listesinin büyük bir uzunluğa ulaştığını söyleyen Mill, “Bu gerçek o kadar inkar kabul etmez ki, uzun zaman önce birisi “kadınlar daha iyi yönetici olurlar, çünkü kralların emrinde kadınlar, kraliçelerin emrinde erkekler yönetir” diyerek bu tezi çürütmeye çalıştı ve kabul edilen bu gerçeğe hakaret etti” ifadesinde kadınların yönetim içinde olduklarını anlatmaya çalışmıştır (Mill, 2016, s.76-77).

Kadınların İkinciliği adlı eserinde, kadınların kamusal alana girmesini engelleyen olumsuz söylemlerin toplumları geriye götüreceğini ve güvensiz bir ortamı hazırlayabileceğini anlatmaya çalışmıştır. İlk kez 1867 yılında Avam Kamarası’nda “adam” kavramı yerine “kişi” ifadesinin kullanılmasını önermiştir. Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada, “bir toplumun uygarlık düzeyini öğrenmek isterseniz o toplumdaki kadının durumuna bakınız” (Ergin, 2007, s.67) ifadesi ile kadınların toplumsal açıdan görünmez kılınmasının mümkün olmadığını imgelemiştir.

Avrupa’da kadın hareketleri erkeklere verilen oy hakkının kadınlara da verilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Siyasal oy hakkı İngiltere’de işçi erkekler için kabul edilmiş ancak kadınlar oy hakkından mahrum kalmışlardır. Bu süreçte, 1867 yılında kadınların oy hakkını elde etmeleri için imza kampanyası başlatmaları ve John Stuart Mill’in kadınlara oy hakkının tanınması için “Avam Kamarası”na sunduğu yasa önerisi sadece İngiltere’de değil, Avrupa’da da ses getirmiştir (Çakır, 2013, s.423). Mill, kadınları bu konuda parlamentoda savunan ilk erkek parlamenter olarak tarihe geçmiştir. Bu süreç, Milicent Garret Fawcett’in kurduğu Kadın Oy Hakları Dernekleri Ulusal Federasyonu (National Union of Women’s Suffrage Societies) (Çakır, 2013, s.424) tarafından desteklenmiştir.

Mill, kadınların da her türlü girişimde erkeklerle eşit düzeyde başarılı olabileceğini vurgularken, onların ev işi ile uğraşmayı sürdürmesi gerektiğini varsaymıştır. Ailede cinsiyete dayalı işbölümünün “rızaıyla ama hiçbir biçimde hukukla değil, genel geleneklerle” gerçekleştiğini söyler ve bunun “iki kişi arasında işbölümü olduğunu” (Kymlicka, 2016, s.536) savunur. Ayrıca, “Bir erkeğin mesleğini seçmesi gibi bir kadının da evlenirken bir evin ve ailenin idaresine ilişkin bir seçim yaptığı, bu amaç için yıllarca sürececek çabasının ilk adımını attığı, başka bir şeyi ve her uğraşı değil, ama bu seçimin gerektirdikleriyle tutarlı olmayanları reddedeceği düşünülebilir” (Kymlicka, 2016, s.537) der.

Mill, özgürlük, eşitlik, bireysellik ve rasyonellik ilkelelerinin liberalizmin temel değerleri olduğuna vurgu yaparken bunların toplumdaki herkes için geçerli olmasının anlamlı olduğunu tartışmıştır. Kadın-erkek “birey” olmanın özgürlük için kilit rol oynadığını savunmuştur. Mill, “devletin uzun vadede değeri, onu oluşturan bireylerin değerine bağlıdır” görüşüne sahip olmuştur. Düşünür, “iyi amaçlar için bile olsa, itaatkar araçlar haline getirmek amacıyla bireyi cüceleştiren bir toplumsal düzen, küçük adımlarla büyük başarı elde edilemeyeceğini öğrenmek zorunda kalır” (Berktaç, 2013, s.51) ifadesi ile kadınların siyasal alanda hak elde etmeleri için parlamentoda verdiği mücadele dışında, kadınların aile içinde eşitliğin sağlanmasının önemi üzerinde durmuştur. Kadınların ev işleri dışında sosyal alanda yapabilecekleri birçok yetenekleri olduğunu bunları eğitime destekleyerek toplumsal fırsatlardan erkekler kadar yararlanmaları gerektiğini vurgulamıştır. Mill, “...işlerde kadınların erkeklerle rekabet etmesinin engellenmesi bir zorbalık ve topluma zarardır... İş kendilerinden daha iyi yapabilecek kadınlar tarafından ezilecek erkeklerle doludur...” (Mill, 2016, s.71-73) söylemi ile toplumsal kalkınmada kadın yoksa ilerlemenin yetersizliğine dikkat çekmiştir.

Kadınların siyasal haklarını savunan düşünür, bunun sağlanması ile yerel yönetimler, yasal sistem ve kamu hizmetleri içinde yapılacak reform çalışmalarında kadınların da bulunmasının toplum yararına olabileceğini vurgulamıştır. Faydacılık kuramına dayanarak açıkladığı bu tezi, kadın-erkek toplumun reformunda ve rasyonel bir eğitim kurumunun tasarlanmasında insan doğası biliminin kullanılması ile insanların mutluluk için örgütleneceğini de söylemiştir (Reidhead, 2001, s.203).

Birçok alanda, özellikle çarpışan iki görüşten birine ya da ötekine dayanmaktan çok, ikisinin çatışmasından çıkan, arada bir yerde yatan toplumsal ya da siyasal inanç ve hakikat alanında tartışmaları yürütmüştür. Kadınların oy hakkını şu sözlerle savunarak ifade etmiştir: “Seçmenler kadın ve erkek olarak en iyisini seçmek zorundadır. Tanıdığım en akıllı adam olduğu için oy veriyorsam, sonradan kendimi onun yol göstericisi yerine koymuş olmaz mıyım? Ben doktorun bana yazacağı ilaç konusunda ne kadar cüretli ve ısrarcı olabiliyorsam, seçtiğim kişi ile aramdaki durum bundan öteye geçemeyecektir” (Monk, 2004, s.428). Avam Kamarası’nda kadınlarında oy hakkı ile ilgili savunma yaparken “siyasal çoğunlukta olsa halk istencinin olması gerektiğini biliyoruz... fakat doğrunun ölçütü, halkın istenci olmasa da halkın iyi bir ölçütü ve kendi amacımız zorlanmamalı, halka kendi iyiliği için kendi istencini sınırsız ve doğrudan uygulamasına bazı kısıtlamaların getirilmesini ikna yoluyla kabul ettirilmelidir... (Monk, 2004, s.429) ifadesinde halk olarak kadın-erkek herkesi kastettiğinin altını çizmektedir. Temsili yönetimden yana olduğunu, gizli oy uygulaması, orantılı temsil yönteminin kullanılması gerektiğini çoğunluğun gücü ifadesinde kadınların bu ifadenin dışında düşünülmesi gerektiğini de belirtmiştir (Monk, 2004, s.473).

Mill, “Bir toplumun uygarlık düzeyini öğrenmek isterse o toplumdaki kadının durumuna bakınız” (Ergin, 2013, s.67) ifadesi ile parlamentoda oy hakkının kadınlar için önemini toplumda nasıl bir olumlu etki yapabileceğinin altını da çizmiştir. Mill, o dönemde kadınların özellikle oy hakkı başta olmak üzere kadın-erkek eşitliği üzerine söyledikleri May’in 20. yüzyılın ikinci yarısında anlattığı “yaratma cesareti”dir (May, 2015, s.39). May bu kavramı “tarihin kör silindirisinin önüne uzanıp, geleceğe daha insanca ve adil bir toplumun kalıbını dökme şansı” olarak anlatır. May, “Kendi farkındalıklarımız ile toplumu etkileyebilmek ve farkındalık, insanın kendisine ve dünyaya karşı duyarlı, bilinçli, uyanık olması, bir bilme çabasıdır” diye niteler (May, 2015, s.40). Mill’i kadın hakları konusunda diğer çağdaşlarından farklı kılan May’in nitelendirdiği, bu duyarlılığa, bilince ve uyanıklığa sahip olmasıdır.

6.SONUÇ

20. yüzyılın etkili İngiliz düşünürlerinden olan John Stuart Mill, mevcut toplumsal ilişkileri düzenleyen kadın-erkek arasındaki durum ve tutumların eşitlik ilkesine göre oluşturulması gerektiğini söylem dışında, uygulamaya koyabilen iyi bir örnektir. Çağdaş olan düşünürlerin hepsi eşitlik, özgürlük, hoşgörü ve uzlaşma gibi kavramların olması gerektiğini imgelerken bunları erkek özelinde ele almışlardır. Oysa Mill, kadın hareketleri ile ilgili çalışmalar yapan ve kadın hareketlerinin siyasal haklar için bir dinamik yarattığını kabul eden düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Entelektüel yapının toplum içinde gelişebilmesi için “mükemmel bir eşitliğin” olması gerektiğini savunmuştur. Karar alma mekanizmalarında kadınların yer almasının olumlu yönlerini çeşitli eserlerinde topluma anlatmaya çalışmıştır.

Eşi Harriet Taylor Mill ile birlikte kadın-erkek birlikte hareket edildiğinde sorunların daha etkin, hızlı ve güvenilir bir biçimde nasıl aşılabildiğinin altını çizmiştir. O döneme kadar görülmesi zor bir kadın-erkek dayanışmasının parlamentoya kadar uzanan yolculuğunda siyasal haklar başta olmak üzere, kadınların da eğitim, kültür, sanat, sosyal hayat içinde neden olmaları gerektiğini kadınlar adına “Avam Kamarası”nda savunan tek erkektir. Eril bir söylemin geliştiği Avam Kamarası’nda hazırladığı “kadınların oy verme hakkı” ile ilgili yasa tasarısını sunması, tarihte bir ilki de beraberinde getirmiştir.

Yüzyıllar boyunca tartışılan ayrımcılığın, ötekileştirmenin toplumlar için öncelikle insanların mutluluğunu engelleyici bir özelliği olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlatılar, kadın-erkek ilişkileri ve özellikle siyasal alanda kadınların yer bulmaları ile ilgili çarpıcı örneklerdir. Kadın-erkek her alanda birarada hareket etmenin toplumları ve insanlığı ne denli ileri götürebileceğini önyargılardan uzaklaşmış bir şekilde ele alan önemli bir düşünürdür. Toplumlarda, kadınların ötekileştirilmesinin yine toplumlar için büyük bir kayıp olduğunu yüzyıllar önce dile getirebilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.A. (2012). Jean – Jacques Rousseau: halk kendini yaratıyor. M.A. Ağaoğulları (Ed.) *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları:İstanbul.
- Alkan, T. (1993). *Siyasal ahlak ve siyasal ahlaksızlık*. Bilgi Yayınevi:İstanbul.
- Assoun, P.L. (2012). *Franfurt okulu*. (I. Ergüden Çev.) Dost Kitabevi:Ankara.
- Aulette J.R. ve Wittner J. (2012). *Gendered worlds*. Oxford University Press: New York.

- Berktaş, F. (2013). *Liberalizm*. H. B. Örs (Ed.) *19.yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* (ss.47-106). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:İstanbul.
- Braudel, F. (2001). *Uygurlukların grameri*. (M.A.Kılıçbay Çev.) İmge Kitabevi:İstanbul.
- Cott, N. F. (1987). *The grounding of modern feminism*. Vail-Ballou Press: Binghamton, New York.
- Çağla, C. (2017). *Siyaset bilimi*. Bilge Yayınları:İstanbul.
- Çaha, Ö. (2010). *Sivil kadın-Türkiye’de sivil toplum ve kadın*. Savaş Yayınevi: Ankara.
- Çakır, S. (2013). *Feminizm*. H.B. Örs (Ed.) *19.yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* (ss.413-467). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:İstanbul.
- Dubos, E.C. (1998). *Woman suffrage and women’s rights*. New York University Press:New York and London.
- Dublin, T. (1975). *Women, work and protest in the early lowell Mill*, Carfax Publishing: United Kingdom.
- Erdoğan, M. (2005). *Liberalizm ve Türkiye’deki serüveni*. M. Yılmaz (Ed.) *Liberalizm*. (ss.23-41). İletişim Yayınları:İstanbul.
- Ergin, A.B. (2013). *Toplumsal cinsiyet, kadın ve görünmezlik*. M. Tekcan (Ed.) *Kadın kitabı*. Umuttepe Yayınları: Kocaeli.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, toprak, nüfus*. (F.Taylan Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:İstanbul.
- Gürses, D. (2005). *Avrupa’nın karanlık yüzü. Doğu Batı Düşünce Dergisi. Sayı:30, (77-89)*.doi:1303-7242.
- Habermas, J., *Öteki olmak, ötekiyle yaşamak*. (İ. Aka Çev.)Yapı Kredi Yayınları:İstanbul.
- Harris, D. (2011). *Black feminist politics from Kennedy to Obama*. Palgrave Macmillan: New York.
- Kerber, Linda K. (1980). *Women of the rebuplic*. By The University Of North Carolina Press: Virginia.
- Kona, G.G. (2005). *Batı’da aydınlanma doğu’da batılılaşma*. Okumuş Adam Yayınları:İstanbul.
- Kulak, Ö. (2013). *Thomas Hobbes*. A. Tunçel ve K. Gülenç (Ed.) *Siyaset felsefesi tarihi Platon’dan Zizek’e*.Doğubay Yayınları:Ankara.
- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş*. (E. Kılıç Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:İstanbul.
- May, R. (2015). *Yaratma cesareti*. (a. Oysal Çev.) Metis Yayınları:İstanbul.
- Mill, J.S. (2016). *Kadınların özgürleşmesi*. (D.B. Aksel Çev.) Pınhan Politika Yayınları:İstanbul.
- Monk, L.M. (2004). *Modern siyasal düşünce tarihi*. (N. Arat Çev.) Say Yayınları:İstanbul.
- Peters, J. ve Wolper, A. (1995). *Women’s rights international feminist perspectives human rights*. Roudledge: London.
- Redhead, B. (2001). *Siyasal düşüncenin temelleri*. (H.Özdemir Çev.)Alfa Yayınevi:İstanbul.
- Roberts, J.M. (2010). *Avrupa tarihi*. (F.Aytuna Çev.) İnkılap Yayınevi:İstanbul.

- Robinson, D ve Groves, j. (2012). Felsefe.(B.Taşyakan) NTV Yayınları:İstanbul.
- Saliya, D.A. (2017). *Judith Butler ve postmodern feminizm*. (D.A. Saliya Çev.) Kibele Yayınları:İstanbul.
- Shipka, T. (1986). *John Stuart Mill on woman rights*. Prometheus-Books:London.
- Soutou, G.H. (2014). *Avrupa Birliği tarihi*. (A. Alp Çev.) Bilge Kültür Sanat Yayınları:İstanbul.
- Üste, R.B. (2015). Hegel – Rousseau, Mill ve Hayek’in değerlendirmelerinde toplumda ötekileştirilen “kadın”ın konumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt:3, Sayı:4*, (103-126).
- Vural, E.E. (2013). Annelik, feminizm, tarih. *Doğu Batı Düşünce Dergisi. Sayı:64*,(181-203).doi:1303-7242.
- Yousafzai, M. (2015). *I am Malala*. Back Bay Books / Little, Brown and Company: New York.
- Zabcı, F. (2012). Spinoza ve Locke: siyasal özgürleşmeden bireysel özgürlüğe. M.A. Ağaoğulları (Ed.) *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları:İstanbul.

KIRSALDAN KENTE YENİDEN ÜRETİLEN KADININ KONUMU: İSTANBUL VE BARTIN ÜZERİNE BİR İNCELEME

RE-MANUFACTURED WOMEN'S LOCATION FROM RURAL TO THE CITY: AN INVESTIGATION ON ISTANBUL AND BARTIN

Gülşah SARI^a

ÖZ

Bu çalışma köyden kente göç eden kadınların aile içindeki ve dışındaki konumlarında bir değişim olup olmadığını belirlemek adına yapılmıştır. Çalışmada örneklem olarak Bartın ilinin Amasra ilçesine bağlı Kocaköy'ün Deremescit Mahallesi ile bu mahalleden İstanbul ili Ataşehir ilçesi Yeni Çamlıca Mahallesi'ne göç eden kadınlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak yarı-standartlaştırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu yöntemin tercih edilme nedeni standart olarak görüşmecilere verilen sorularda katılımcıların soruların dışına çıkıp görüşlerini ifade edebilmesine olanak vermesidir. Çalışmada 8 şehirden 6 da köyden kadınla görüşülmüştür. Çalışma sonucunda göç eden kadınların terk ettikleri köylerindeki ataerkil geniş aile yaşantısını kentlerde de farklılaşarak devam ettirdiği, modern kent yaşamına ayak uydurmaya çalışsalar da köklerinden gelen ataerkil aile yaşantısının kentsel yaşama entegre olarak devam ettirildiği görülmüştür. Bununla birlikte çalışma sonucunda kadınların sınıfsal mağduriyetlerinin de farklı biçimde devam ettirildiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Ataerkil geniş aile, köy, kent, kadın, göç.

ABSTRACT

This study was conducted to determine whether there is a change in the positions of women who migrated from the village to the city. As a sample of the study, the Deremescit neighborhood of Kocaköy, which belongs to the town of Amasra in the Bartın province, and the women migrating from this district to Ataşehir district of Istanbul, Yeni Çamlıca, were investigated. In the study, semi-structured interview technique has been preferred. The reason why this method is preferred is that in the questions given to the interviewers, it is possible for the participants to go outside the questions and express their opinions. In this study, 6 women from 8 cities were interviewed. As a result of the study, it has been observed that the patriarchal family life which is rooted from the roots has continued to be integrated into the urban life even though the patriarchal large family life in the villages they migrated by women migrated to the modern urban life. As a result of this study, it was seen that the class grievances of women were continued in different ways.

Keywords: Patriarchal extended family, village, city, woman, migration.

1.GİRİŞ

Türkiye'de çeşitli nedenlerden dolayı, çoğunlukla da ekonomik zorunluluklar, insanları doğdukları ve büyüdükleri topraklardan büyük kentlere göç etmeye zorlamaktadır. Genellikle kırsal kesimden göç eden bu insanlar bir yandan doğup büyüdükleri yörelerin gelenek ve göreneklerini kente taşıırken bir yandan da modern kentlerin yaşantısına ayak uydurmaya çalışmaktadır. Kimi zaman bu insanlar modern kentin yerleşikleri tarafından dışlanma yaşayarak kendi hemşerileri ve akrabalarıyla oluşturduğu kentin dışındaki mahallelerde yaşantıları devam etmektedir. Modern kentte dışlanan bu insanlar kentteki

^a Dr. Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Ve Sinema Bölümü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6590-6530>

hemşerileri ve akrabalarıyla daha fazla zaman geçirmekte ve yaşadıkları mahalleleri küçük birer köy haline getirmektedir.

Kırsal kesimde kadınların ve erkeklerin rolleri bellidir ve yıllardır süregelen bu rollerde değişiklik yaşanmamaktadır. Kadınlar ev içinde çocuk bakımı ve ev işleriyle ilgilenir-ken erkekler evin dışında evin geçimini sağlamaktadır. Erkekler kadınlara sadece evde güç gerektiren işlerde yardımcı olmaktadır. Topraklarını çeşitli nedenlerde terk eden aileler geleneksel olarak sürdürdükleri bu rolleri kentlere de taşımaktadır. Modern kent yapısına ne kadar ayak uydurulmaya çalışılsa da köklerinden getirdikleri ataerkil aile yapısı kent hayatında da kendini göstermektedir.

Bu çalışmada köyden kente göç eden ailelerdeki kadınların değişen yaşam alanlarıyla birlikte sosyal konumlarında ev içi rollerinde bir değişiklik olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Makalede Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Bartın ili Amasra ilçesine bağlı Kocaköy'ün Deremescit Mahallesi ile buradan çeşitli nedenlerle İstanbul ili Ataşehir ilçesine bağlı Yeniçamlıca Mahallesi'ne göç eden ailelerinin kadınları incelenmiştir. Buradaki amaç kırsal kesimde ataerkil bir aile yapısında yaşayan kadınların modern kent yaşamına geçtiklerinde, konumlarında bir değişiklik olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktır. Makalede, goüruüsuüülen kadiınların sekizi sşehirde, altısıaltısı köyde yaşamaktadır. Çalışmada yöntem olarak yarı-standartlaştırılmış görüme tekniğı tercih edilmiştir. Bu yöntemin tercih edilme nedeni standart olarak görüşmecilere verilen sorularda katılımcıların soruların dışına çıkıp görüşlerini ifade edebilmesine olanak vermesidir.

Çalışma dört bölümden meydana gelmektedir. Öncelikle köyden kente göç olgusu ile kente göç eden ailelerin kentteki durumları belirtilmiş, ikinci olarak bu ailelerdeki kadınların kentteki durumları incelenmiş, çalışmaya esas olan Bartın ilinin gelenek ve görenekleriyle Bartınlı kadınlar çalışmada üçüncü bölümde yer almıştır. Son bölüm ise çalışmanın uygulama kısmıdır. Bu kısımda köy kent karşılaştırması kadınlar üzerinden yapılmıştır. Aynı köyde yaşayan ve aynı köyden göç eden benzer gelenek ve göreneklere sahip kadınların karşılaştırması yapılmıştır.

2.KÖYDEN KENTE GÖÇ OLGUSU VE GÖÇ EDEN AİLELERİN KENTTEKİ DURUMLARI

Türkiye'de yaşanan ekonomik ve politik değişimlerle birlikte 1950'lerden itibaren bir göç hareketi başlamıştır. Çeşitli çalışmalar bu konuyu ele almış ve göçler sonrasında kentlerde yaşanan değişimi saptamaya çalışmıştır (Yeşiltuna Çiftçi, 2016, s. 31). Yaşanan bu göç hareketlerinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Yeşiltuna Çiftçi (2016, s. 31), bu faktörler arasında nüfus baskısı, eğitim seviyesinin düşüklüğü,

kaynakların eşitsiz dağılımını sıralamaktadır. Nedeni her ne olursa olsun kırsal kesimden kentlere gelen ailelerin kentlerdeki yaşamı ve gerek kendilerindeki gerekse göçleri sonrasında geldikleri kentlerdeki değişim önemlidir. Kırsal kesimden kente gelenlerin öncelikli sorunu barınmadır. Kıray (1998), kırsal kesimden gelenlerin kentte barınma olarak iki farklı yol seçtiklerini belirtmektedir. Birinci tercih olarak iş merkezlerine yakın alanlarda kısa süreli ev kiralamak ve sonrasında kentin kenar mahallelerinde bulunan bir gecekondu semtine taşınmaktır. İkinci tercihleri de başlangıçta, sözü edilen kenar mahallelerde bir gecekondu satın almak, yapmak ya da kiralayarak yerleşmektir. Gecekondu günümüzde de halen görülen yapıdır (s. 92). Işık ve Pınarcıoğlu'na göre (2008, s. 113), "bu konutlar, kentte kendilerine bir yer edinmek isteyenler tarafından kendi gereksinimlerine göre üretilmektedir"(s. 113). Kıray (1998), bu yerleşimlerin, kentin boş alanlarında oluştuğunu ve aynı köyden veya aynı semtten birkaç ailenin gelip konut yapmasıyla oluştuğunu belirtmektedir (s. 93). Alt-orta tabakada insanların oluşturduğu bu semtlere daha sonra bu yerleşenlerin akra-baları ve tanıdıkları da gelip yerleşmektedir. Benzer şekilde Işık ve Pınarcıoğlu da (2008, s. 117), kırsaldan kente göç edenlerin öncelikle kente kendisinden önce gelmiş hemşerilerinin yerleştiği alanlara yerleşerek kendileri için güven duygusunu sağladıklarını belirtmektedir (s. 117).

Kırsal kesimden göç edip kentlerin kenar mahallelerine yerleşen bu insanların terk ettikleri kırsal yerleşim yerleriyle bağları bir şekilde devam etmektedir. Özbay (1984) bu ailelerin köyde bıraktıkları geniş ailelerinin yardımıyla ayakta kaldığını belirtmektedir (s. 52). Nitekim çalışmanın araştırma kısmında da belirtileceği gibi köyden kente göç eden aileler, köyde bıraktıkları geniş ailelerinin gönderdiği ya da kendilerinin köylere ziyaretleri sırasında aldıkları erzaklarla kış aylarını geçirmektedir. Akrabalık ilişkilerinin bu denli yardımlaşmaya dayanması Türk kültüründe bir gelenektir. Yakalı Çamoğlu (2017), bu konuda Türk ailelerinin, aynı evi paylaşmıyor bile olsalar, birbirlerine maddi-manevi destek içinde olduğunu; birbirlerinin karar verme süreçlerinde söz sahibi olduklarını ve bunun da çekirdek aileymiş gibi görünen kentteki bu ailelerin pratikte geniş aile biçiminde yaşamaya devam ettiğini belirtmektedir (ss. 19-20).

Kırsal kesimden kente göç eden ne kentli olabilen ne de köydeki gelenek ve alışkanlıklarını tam olarak sürdürebilen bu aileler Tolon'a göre "geçiş ailesi olarak tanımlanmaktadır. Geleneksellik ile modernlik arasında bir alanda varlıklarını sürdürmeye çalışan bu aileler kentte uyum sağlayıp kentle bütünleşmeye çalışırken bir taraftan da kentte dışlanmalarının bir sonucu olarak aile ve akrabalık bağlarını sürdürmektedir (Tolon'dan (tarih1991) akt. Bolak Boratav & Okan Fişek & Eslen Ziya, 2017, s. 23).

2.1. Köyden Kente Göç Eden Ataerkil Ailelerde Kadınların Durumu

Aileyi çekirdek ve geniş aile olarak ayrıldığında bir tanımlama yapmak gerekirse; “Çekirdek aile, karı-koca ve evlenmemiş çocuklarından oluşan ev halkı” (Timur, 1972, s. 27) olarak tanımlanırken ataerkil geniş aile de “aile başkanı ve karısıyla evli oğulları, gelinleri veya bir evli oğul ve diğ-er bekar çocukları, ya da tek bir evli oğul, gelin ve torun-ların birlikte oturmaları” şeklinde tanımlanmaktadır (Timur, 1972, s. 27). Çalışmanın esas konusu, kentte yaşayan çekir-dek ailelerin terk ettikleri kırsal kesimdeki ataerkil geniş ai-lelerini gelenek ve görenekleriyle kentteki küçük çekirdek ailelerine taşımalarıdır. Esasında zamanla köydeki geniş ai-lelerini de kentteki mekanlarına taşıyan bu çekirdek aileler zamanla köydeki ataerkil geniş aile yaşantısına devam et-mektedir. Ataerkil geniş ailede kadının ve erkeğin çeşitli rol-leri bulunmaktadır. Bu ailelerde kadının ev içinde, erkek ise ev dışında sorumluluklara sahiptir. Ev işlerini düzenlemek ve çocuklara bakmak kadının yüküken, dışarıda çalışıp eve ekmek getirmek erkeğe yüklenmiştir (Bolak Boratav & Okman Fişek & Eslen Ziya, 2017, s. 52). Bu aileler kent ya-şamında ekonomik koşullardan dolayı değişime uğramaktadı-ır. Günümüzün ekonomik koşulları gereği kadının da bu ailelerde dışarıda çalıştığı görülmektedir. Ancak kadının dı-şarıda erkek gibi çalışması, ev içinde bahsedilen toplum-sal cinsiyet rollerinden kendisini kurtaramamaktadır. Dola-yısıyla kadına burada iki iş yükü getirilmekte hem dışarıda çalışıp evin gelirine katkıda bulunmakta hem de ev içi yü-kümlülüklerini yerine getirmektedir. Kıray (1984), kadının ev içi yükümlülüklerine ek olarak erkeğin çalışma saatle-rinde ve ev ile çalışma yerinin mesafesinin fazla olması du-rumunda dışarıda görülmesi gereken işlerin de yüklendiğini belirtmektedir (s. 73). Bu işler çocukların okul sorunlarının çözülmesi, hastanelere, devlet dairelerine başvurular, fatura-ların ödenmesi gibi işlerdir.

Ataerkil geniş ailelerde kadın ve erkeğe yüklenen roller neticesinde erkeğin konum olarak üstün olduğu görülmektedir. Cinsiyetin, aile ve toplumdaki rol ve statüyü belirlediğini ifade eden Özbay (1984), ataerkil düzende en önemli rol cinsiyet olduğu için bu düzenin zayıflaması halinde bile en zor değişen ölçüt olduğunu belirtmektedir (s. 38). Bununla birlikte erkeğin toplumsal konumu, eğitimi ve kazancı da bu ailenin ait olduğu toplumsal sınıfı belirlemektedir (Yakalı Çamlıoğlu, 2017, s. 23). Erkeğin bu konumu kırsal kesim-den kente göç eden küçük çekirdek ailede de değişmemektedir. Çünkü köyde bıraktığı ya da sonrasında yanına aldığı ataerkil geniş ailesinin gelenek ve görenekleri çekirdek ai-lede de aynen sürdürülmektedir. Modern kent yaşamına ne kadar ayak uydurmaya çalışılsa da kadın ve erkeğin ev içi

ve ev dışındaki konumları ve rollerinde değişiklik görülme-mektedir.

2.2. Gelenek ve Görenekleriyle Bartın Köyleri ve Bartınlı Kadınlar

1991 yılında il statüsüne sahip olan Batı Karadeniz böl-gesinde bulunan Bartın ili 4 ilçe (Amasra, Kurucuşile, Ulus, Merkez) ve 2018'deki nüfus sayımına göre 198,999 nü-fusu bulunmaktadır. Çalışmanın köy ayağının yürütüldüğü Amasra, Bartın'ın dört ilçesinden biridir. Çalışma, Amas-ra'nın köylerinden Kocaköy'ün Deremescit Mahallesi'nde yapılmıştır.

Bartın köylerinde gelir getirici tarımsal faaliyet fındık üretimidir. Bartınlı kadın ve erkeklerin fındık üretiminden satış aşamasına kadar rolleri bulunmaktadır. Fındık ağaçla-rının dallarının budanması ve temizlenmesi aşamasında er-kekler görev alırken, fındık toplanmasında kadınlar görev almaktadır. Köylerdeki hemen hemen her ailenin fındık bah-çesi bulunmaktadır. Ailesi geniş olanlar fındık toplama za-manlarında bir araya gelmekte, (kentlerde yaşayan Bartınlı kadınlar da toplama zamanında köylerine gelmektedir) ve bahçelerindeki fındıkları toplamaktadır. Ailesinde yeterli kimse bulunmadığında civar köylerden yevmiyeli olarak ki-şiler fındık toplamaya çağırılmaktadır. Aile üyeleri bu ki-şilere ek olarak yardım etmektedir. Ancak ücret sadece dı-şarıdan gelen köylülere verilmektedir. Ailenin gelinleri ve kayınvalide fındık toplayan işçilere her gün yemek yapıp ai-lenin erkekleri ile yemekleri işçilere ulaştırmaktadır.

Bartın'ın bazı köylerinde de seracılık faaliyeti yapılmak-tadır. Bartınlı kadınlar seralarındaki ürünleri, Bartın ilinin Amasra ilçesinin merkezindeki “Galla Pazarı” (kadınlar pa-zarı) denilen yerde satmaktadır. Pazar, haftanın belirli gün-lerinde köylerinde seracılık yapan ve ürünlerini satan ka-dınlardan oluşmaktadır. Geleneksel bir pazar haline gelmiş “Galla Pazarı” çeşitli akademik çalışmalara da konu olmuş-tur. Koday ve Çelikoğluna göre (2001: s 249) “Kadınlar Pa-zarı'nın kendine özgü özelliklerini koruyabilmesi için Bar-tın Belediyesi Zabıta Müdürlüğü tarafından sıkı denetime tabi tutulduğu görülmektedir. Pazarda köylerde üretilme-yen, başka bir ifadeyle toptancı halinden getirilen, ürünlerin pazarlanmasına izin verilmemektedir”(s 249). Acar (2018), Bartın sınırlarında bulunan ve tarihi bir geçmişe sahip olan Galla Pazarı'nın kadın örgütlenmesine dayalı pazarların bir örneği olarak nitelendirmektedir (s. 1103). Nitekim Galla Pazarı sadece Bartınlı kadınların kendi girişimlerine dayalı bir pazar olması nedeniyle önem taşımaktadır.

Bartın'ın gelenek ve görenekleri dendiğinde akla kına geceleri, düğünler ve bayramlar gelmektedir. Araştırmacı-nın Kocaköy Deremescit Mahallesi'nde yaptığı gözlemlere

dayanarak bayramların çoğunlukla köylerde geçirildiği ve Bartın'dan göç eden ailelerin yaşadığı kentlerde bayram geleneğinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bartın köylerindeki bayram geleneklere göre her köyün ayrı günde bayramının olduğu görülmüştür. Bu bayram günleri dini bayramlar için geçerlidir. Örneğin Deremescit mahallesinde gerek Kurban Bayramı gerekse Ramazan Bayramı bayramın birinci günü kutlanır ve misafirler ağırlanır. Diğer köylerde bulunanlar bayramın birinci günü Deremescit Mahallesi'ne bayramlarını kutlamak için gelirler. Diğer günlerde de diğer köylerin bayramları aynı şekilde devam etmektedir. Bartın köylerinin geleneksel bayram yemekleri, yaprak sarma, ponpon çorbası, karalahana dolması, tuzlu sütlaç, tuzlu lokma, el açması börek, ev yapımı baklava, yoğurtlu makarna ve patates, kırmızı pancardır. Bu yemeklere ek olarak Kurban Bayramı'nda haşlanmış kurban eti misafirlere ikram edilmektedir. Bayramı olan köyde her eve uğrayıp bayramlaşmak ve bayram sofrasından yemek yemek bir gelenektir, hiç tanışıklığı olmadığı bir eve de girilse aynı bayram sofrası ikram edilir. Bartın köylerinde bayram günleri için “*Ev geçme köy geç*” sözü meşhurdur. Bayram sofraları köy kadınları tarafından bayramdan günler öncesinde hazırlanır. Köylerinden kentlere göç eden kadınlar (gelinler) bayram öncesinde köylerine gelip bayram hazırlığı için yardım ederler.

Tezcan (2000, s. 35), Türk kültüründe düğünlerin insanların mutluluklarının simgesi olduğunu ve yerleşim yerleri hangi şekilde olursa olsun düğünlerin standart bir kalıba sahip olduğunu belirtmektedir (s. 35). düğünlerin Bartın'daki kına geceleri, köylerde kız evinde yapılır, ailenin ekonomik durumuna göre kız evinin önünde yöresel müzisyenlerle kına töreni gerçekleştirilir. Köydeki düğünlerde son 4 yıla kadar davetiye olarak pişmiş tavuk ve el açması böreğin içine sarılıp her haneye atılmaksızın dağıtılmaktaydı. Ancak bu gelenek köy muhtarları ve ihtiyar heyetlerinin bir araya gelip şikâyetleri göz önüne almasıyla terkedilmiştir. Maliyetin yüksek olması nedeniyle basılı davetiyeye dönülmüştür. Bartın'da gelin alma gününe “hak alma” günü denmektedir. Damat evinin önüne düğün sabahı davul-zurna ekibi gelerek çalmaya başlarlar. Davul-zurnayı duyan ak-raba ve komşular damat evinin önünde toplanırlar ve gelin alma saatine kadar burada davul-zurna eşliğinde oynarlar. Gelin alma saati geldiğinde topluca gelin evine doğru hareket edilir. Davul-zurna da bu konvoyla eşlik eder. Gelin evinin önünde davul-zurna eşliğinde oynanır. Bu oyunun amacı gelinin ailesi tarafından kızlarının “*telli duvaklı gelin oldu-ğunun komşulara işaretidir*”. Damadın ailesi gelin evine girer ve gelini alırlar. Düğün evinde, gelen davetlilere yöresel yemekler vermek hala devam eden geleneklerden biridir. Bartın köylerinden kentlere göç eden aileler düğünlerini kentlerde yaptıklarında bu geleneği devam ettirmektedir. Bu

durumu Tezcan (2000, s. 41), “Kentlerdeki evlenme geleneklerimiz, kırsal kesime oranla değişmiş olmakla birlikte, yine de birçok bakımdan benzerlik göstermektedir. Örneğin düğünden önceki aşamalar kentlerde de söz konusudur” şeklinde ifade etmektedir(s. 41). Kentlerde yapılan Bartınlılara ait düğünler köydekinin aksine düğün salonunda yapılmaktadır. Davul-zurna hem damat evinde hem de gelin almada gelin evinin önünde yapılır. Bu aktivite köydeki geleneğin bir devamıdır. Maddi durumu iyi olan aileler Bartın'dan özel olarak müzisyen getirip o yörenin oyunlarını oynatmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı Bartın ilinin Amasra ilçesine bağlı Kocaköy'ün Deremescit Mahallesi'nde yaşayan evli kadınlarla aynı köyden İstanbul'un Ataşehir ilçesine bağlı Yeni Çamlıca Mahallesi'ne evlilik veya ailevi sebeplerden dolayı göç eden evli kadınların toplumsal konumları arasındaki benzerlikleri ve değişen sosyal yapılarını ortaya koymaktır. Makalenin amacı, kadınların İstanbul gibi büyük bir şehre göç etmesiyle gerek aile içindeki statüsünde, gerek çalışma şartlarında (hem evde hem de ev dışında) gerekse zorlu köy yaşantısında bir iyileşme olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktır.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada Bartınlı kadınların tercih edilmesinin sebebi çalışmayı yapan araştırmacının bu kültürel yapı içerisinde yaşamış olduğu için gözlemlerinin bulunmasıdır. Yazarın bu kültürel yapı içerisinde yaşamış olması araştırmanın muhtemel sınırlılıklarından biridir. Araştırmacı adı geçen mahallelerde yaşamış ve gözlemler yapmıştır. Çalışmada yöntem olarak yarı-standartlaştırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemde her katılımcıya sistematiğe ve tutarlı bir sırada sorular sorulur, fakat görüşmeciler bu soruların dışına çıkabilmektedir (Berg & Lune, 2015, s. 136). Söz konusu mahalle ve köyde yaşayan kadınlar öncesinde Haziran – Eylül 2018 tarihleri arasında gözlemlenmiştir. Deremescit Mahallesi'nde sürekli olarak ikamet eden 22 hane, Yeni Çamlıca Mahallesi'nde de Bartın ilinden göç eden yaklaşık 200 hane bulunmaktadır. Gerekli notlar alındıktan sonra görüşme soruları belirlenmiş ve hem şehirde yaşayan kadınlar hem de köyde yaşayan kadımlardan görüşme yapmayı kabul eden 8 şehirden 6 ise köyden toplam 15 kişi belirlenmiştir. Görüşmeler 13-14 ve 20-21 Ekim 2018 tarihlerinde Yeni Çamlıca Mahallesi'ndeki kadınlar ile, 03-04 ve 10-11 Kasım 2018 tarihlerinde Deremescit Mahallesi'ndeki kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler kişi başı 30 dakika sürmüştür. Araştırma evreni Bartın ili Amasra ilçesi Kocaköy'e bağlı Deremescit Mahallesi'nde ikamet

eden 6 kadın ile Bartın'dan İstanbul ili Ataşehir ilçesi Yeni Çamlıca Mahallesi'ne göç eden 8 kadın ile sınırlandırılmıştır. Görüşmelerde İstanbul'da yaşayan Bartınlı kadınlara 23, Bartın'ın köyünde yaşayan kadınlara ise 22 soru sorulmuş-tur. Görüşme soruları içerisinde aile tipi, hanedeki kişi sa-yısı, çocuk sayısı, eğitim seviyesi, hanedeki çalışan sayısı ve sektörleri gibi kapalı uçlu sorular olduğu gibi açık uçlu sorular da bulunmaktadır. Görüşme yapılan kadınlar isimlerin yayınlanmasını istemediklerinden dolayı çalışmada köydeki kadınlar için K1, K2,...K6; şehirde yaşayan kadınlar için Ş1, Ş2,...Ş8 kodları kullanılmıştır.

5. BULGULAR

Bu çalışmada Bartın ilinin Deremescit Mahallesi'nde yaşayan 6 evli kadın ve aynı köyden evlilik veya aile ile göç edip İstanbul'da evlenen 8 kadın ile görüşülmüştür. Görüşülen 1 kadın (Ş7) evlenmeden önce kendi ailesiyle bir-likte ekonomik zorluklar nedeniyle İstanbul'un Ataşehir ilçesi Yeni Çamlıca Mahallesi'ne göç etmiştir. Ş7'nin evliliği İstanbul'da gerçekleşmiştir. Diğer 7 kadın evlendikten sonra İstanbul'da yaşamaya başlamıştır. Araştırmanın İstanbul ayağında, Ataşehir ilçesine bağlı Yeni Çamlıca mahallesinde mahallenin muhtarından alınan bilgiye göre yaklaşık 650 Bartınlı bulunmaktadır. Görüşme yapılan kadınların 6 tanesinin eşi Bartınlıdır. Ş7 ve Ş8'nin eşi ise Iğdır ve Kars ilindedir. Görüşmelerden önce yapılan gözlemler sonucunda çeşitli bulgulara rastlanmıştır. İstanbul Ataşehir ilçesi Yeni Çamlıca Mahallesi'nde görüşme yapılan kadınların yaşadıkları mahallede memleketlerine ait bir kahvehane bulunmakta ve 6 kadının (Ş1, Ş2, Ş3, Ş4; Ş5 ve Ş5) eşi, çalışma ve aile ile birlikte geçirdiği zamanlarından arta kalanını burada geçirmektedir. Bu durum erkeklerin iş ve ev dışı zamanlarında kendi hemşerileriyle münasebet içinde olduğunu göstermektedir. Görüşme yapılan kadınların komşuluk ilişkilerine bakıldığında mahallede bulunan farklı şehirlerden insanlarla komşuluk ilişkisi yaptığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte şehirde yapılan dini törenler, kına ve düğün gibi toplantıların çoğunlukla Bartınlı hemşeriler arasında yapıldığı gözlemlenmiştir. Şehirde hemşerilerinin bir cenazesi olduğunda bir otobüs tutulmakta ve topluca cenazenin götürüleceği köye gidilmektedir. Cenazeler genellikle Bartın ilinin ilgili köyüne/mahallesine götürülmektedir. Deremescit Mahallesi'nde ise düğünler genellikle düğün sahibinin evinin önünde yapılmakta olup sadece aynı köyün sakinleri davet edilmektedir. Köyde yaşayan erkekler boş zamanlarını köyün kahvehanesinde geçirmektedir. Görüşmelerin yapıldığı Yeni Çamlıca Mahallesi alt gelir grubunun ikamet ettiği bir mahalledir. Görüşme yapılan kadınların dördünün

(Ş1, Ş2, Ş7 ve Ş8) evinde doğalgaz bulunmakta, diğerlerinin evinde ısıtma soba ile sağlanmaktadır.

5.1. Kadınlar Hakkında Demografik Bilgiler

Tablo 1: Yeni Çamlıca Mahallesi'nde Kadınların Aile Tipi

Aile tipi	Sayı
Çekirdek Aile	8
Geniş Aile	0
Toplam	8

Tablo 2: Deremescit Mahallesi'nde Yaşayan Kadınların Aile Tipi

Aile tipi	Sayı
Çekirdek Aile	5
Geniş Aile	1
Toplam	6

Tablo ve 1 ve 2 'ye göre gerek köyde gerekse şehirde yaşayanların çoğunluğu çekirdek aileye sahiptir. Sadece köyde yaşayan 1 kadın (K1) eşi ve çocuklarının dışında kayınvalidesi ve eşinin erkek kardeşi ile birlikte yaşamaktadır. Gerek şehirde gerek ise köydeki kadınlar çekirdek aileye sahip olsa da görüşme yapılan şehirdeki 8 kadından 6'sı (Ş3, Ş4, Ş5, Ş6, Ş7, Ş8) kocasının ailesine ait müstakil bir apartmanda kocasının ailesi ile birlikte yaşamaktadır. Şehirde görüşme yapılan kadınlardan bir tanesi (Ş2) bir apartman dairesinde aileden uzakta yaşamakta, diğer 1 kadın (Ş1) ise kendi ailesinin bulunduğu apartmanın yanında müstakil bir evde yaşamaktadır. Köyde görüşülen 6 kadın da benzer şekilde daireleri ayrı ancak aynı müstakil evin içerisinde yaşamaktadır. Bu durum, şehre göç eden kadınların çoğunluklu olarak ikamette köydeki yaşantılarını (kocanın ailesinin yanında/yakınında) devam ettirdiğini göstermektedir.

Tablo 3: Köy ve Şehirde Yaşayan Kadınların Hanelerindeki Kişi Sayısı

Hanede yaşayan kişi sayısı	K1	K2	K3	K4	K5	K6	Ş1	Ş2	Ş3	Ş4	Ş5	Ş6	Ş7	Ş8
	7	4	4	6	4	5	4	4	4	4	3	4	6	4

Bu tabloya göre gerek köyde gerekse şehirde yaşayan kadınların hanelerindeki yaşayan kişi sayısı benzerlik göstermektedir. Köydeki kadınlardan K1 eşi ve çocukları dışında kayınvalidesi ve eşinin erkek kardeşiyle birlikte oturduğundan köydeki en kalabalık haneye sahiptir. Bununla birlikte K4'ün eşi ceza evinde olduğundan aile reisi kendisidir, evde

kendi ve 5 çocuğu yaşamaktadır. Şehirdeki en kalabalık haneye sahip olan kadın ise Ş7'dir.

Tablo 4: Köy ve Şehirde Yaşayan Kadınların Hanelerindeki Çocuk Sayısı

Hane -deki çocuk sayısı	K1	K2	K3	K4	K5	K6	Ş1	Ş2	Ş3	Ş4	Ş5	Ş6	Ş7	Ş8
	3	2	2	5	2	3	2	2	2	2	1	2	4	2

Bu tabloya göre gerek köyde gerekse şehirde yaşayan kadınların hanelerindeki çocuk sayıları benzerlik göstermektedir. Köyde en fazla çocuğu olan 5 çocukla K4; şehirdeki kadınlardan en fazla çocuğu olan da 4 çocuğuyla Ş7'dir.

Tablo 5: Köyde Yaşayan Kadınların ve Eşlerinin Eğitim Seviyesi

Köyde yaşayan kadınların eğitim seviyesi	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Kendisi	ortaokul	ilkokul	ilkokul	ilkokul	ilkokul	ilkokul
Eşi	ortaokul	ortaokul	ortaokul	ilkokul	ilkokul	ilkokul

Tablo 6: Şehirde Yaşayan Kadınların ve Eşlerinin Eğitim Seviyesi

Şehirde yaşayan kadınların eğitim seviyesi	Ş1	Ş2	Ş3	Ş4	Ş5	Ş6	Ş7	Ş8
Kendisi	ilkokul	ilkokul	ilkokul	ilkokul	Ortaokul	lise	ilkokul	Lise
Eşi	Lise	Lise	ortaokul	ortaokul	lise	lise	ilkokul	ortaokul

Tablo 5 ve Tablo 6 köyde ve kentte yaşayan kadınların eğitim seviyesini göstermektedir. Köyde yaşayan kadınlardan sadece K1 ortaokul mezunu, diğerleri ilkokul mezunu dur. K2 ve K3'ün eğitim seviyesi eşinin eğitim seviyesinin altındadır. Şehirde yaşayan kadınlara bakıldığında eğitim seviyesi liseye kadar çıkmaktadır. 5 kadının eğitim seviyesi (Ş1, Ş2, Ş3, Ş4 ve Ş5) eşinin eğitim seviyesinin altındadır. İki kadının (Ş6 ve Ş7) eğitim seviyesi eşinin eğitim seviyesiyle aynıdır. 1 kadının (Ş8) eğitim seviyesi eşinin eğitim seviyesinden fazladır. Bu durum şehirde yaşayan kadınların eğitim seviyelerinde bir yükselme olduğunu göstermektedir. Ancak eğitim seviyelerindeki yükseklik kırsaldan kente olan göçleri nedeniyle değildir. Çünkü bu kadınlar (Ş7 hariç) evlendikten sonra İstanbul'a gelmişlerdir. Evlilik nedeniyle şehre göç edip şehirde yaşamaya başlayan, aynı zamanda

çalışan bir kadın olan, eğitim seviyesi eşinden daha düşük olan Ş1 eğitim seviyesinin düşük olması için "Biz altı kardeşlik, annem tarlada çalışırdı, babam da başka bir ilde madende çalışırdı. Annem tarlada çalıştığı için küçük kardeşlerimin bakımı bana kaldı bu nedenle okuyamadım ama okumayı isterdim" şeklinde yorumlamaktadır. Ş1 ailenin en büyük ve aynı zamanda kız çocuğudur. Ailenin en büyük çocuğu olması toplumsal cinsiyet rolleri bakımından ona kadınlık rollerini yüklemiş ve bir anne gibi kardeşlerinin bakımını üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu durum Ş1'in eğitim almasında bir fırsat eşitsizliği yaratmıştır. Örneğin Ş1'in kendisinden sonra gelen iki kız kardeşinden biri üniversite mezunu diğeri de ortaokul mezunudur. İlkokul mezunu olan Ş7 de eğitim seviyesinin düşüklüğü için "köy yerinde kız-ları okutmazlardı" şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Nej-layı yaz...

5.2. Kadınların Hanesindeki Çalışma Hayatı

Tablo 7: Köyde Yaşayan Kadınların Hane Halkındaki Çalışan Sayısı

Hane halkında çalışanlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Kendisi	-	-	-	-	-	-
Eşi		X	x		Emekli maaşı	x
Çocuğu	Çocuğundan dolayı engelli maaşı alıyor			x		x
Diğer	Kayınvalidesinin emekli maaşı					

Tablo 8: Şehirde yaşayan kadınların hane halkındaki çalışan sayısı

Hane halkında çalışanlar	Ş1	Ş2	Ş3	Ş4	Ş5	Ş6	Ş7	Ş8
Kendisi	x			x				
Eşi	x	x	x		x	x	x	x
Çocuğu	x							

Tablo 7 ve 8 kadınların hanelerindeki çalışanların durumunu göstermektedir. Köydeki hane çalışanlarına bakıldığında 6 kadının da çalışmadığı tespit edilmiştir. 3 kadının hane geliri eşi tarafından sağlanmakta (K2, K3, K5), 1 kadının hane gelirini çocuğu sağlamakta (K4), 1 kadının (K6) hane gelirini eşi ve erkek çocuğu sağlamakta, 1 kadın ise (K1) engelli çocuğundan ötürü bakım maaşı almakta, ayrıca kayınvalidesinin emekli maaşı hane gelirine

dahil edilmektedir. Şehirdeki kadınların çalışma durum-ları farklılık göstermektedir. Kadınlardan birinin (Ş1) eşi ve çocuğu dışında kendisinin de hane gelirine katkıda bulunadığı tespit edilmiştir. Bu durumun kırsaldan kent hayatına geçişte kadının çalışma hayatına katılmasında önemli bir veri olduğu görülmektedir. Özellikle Ş1 evlendikten sonra kırsaldan kente göç etmiştir. Köy hayatında çalışmadığını belirtmiştir. Bu durumda, kent hayatının Ş1'in aile-sinde bir gelişme kaydettiği söylenebilir. Bir kadın (Ş4) eşi-nin sağlık problemleri bağlı olarak çalışmamasından ötürü çalışmakta, diğer 6 kadın ise (Ş2, Ş3, Ş5, Ş6, Ş7, Ş8) çalışmamaktadır ve bu hanelerde sadece eşler çalışmaktadır. Ş4 eşinin sağlık problemlerinin oluşmasına kadar çalışmadığını belirtmiştir.

Bir diğer soruda hanedeki kadınların evin bütçesine katkıda bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Şehirde görüşülen 5 kadın (Ş2, Ş5, Ş6, Ş7, Ş8) hayır cevabı verirken, Ş1 ve Ş4 çalıştıkları için evet cevabını vermiştir. Ş3 de dışarıda ücretli çalışmamasına rağmen ara sıra evde yaptığı parça başı işlerle evin bütçesine katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Arat (1996) kadınların bu durumunu, ekonomik zorluklar nedeniyle kadınların evlerini terk etmeden aile gelirine katkıda bulunabilecekleri kayıtsız, sigortasız yeni bir çalışma alanına yönlendirmesi şeklinde ifade etmektedir. Ev işlerinden ve çocuklarından artan boş zamanlarında dokuma ve giyim sanayiine evde "parça başı" iş yaparak geleneksel yapı içinde, evden çıkmadan ek gelir sağlayan bu kadınlar yeterli eğitimleri ve bir meslekleri olmadıkları için bağımsız kişilik ve kimlik ve sonuçta da ekonomik güce sahip olmadıklarını belirtmektedir (Arat, 1996: 49). Nitekim Ş3 de ilkököl mezunu, eşinden daha alt bir eğitim seviyesine sahip, evliliğini kendi tercihi ile yapmamış ve evde de gücü olmayan kadınlardan biridir. Köydeki kadınlara da aynı soru yöneltildiğinde hiçbiri ücretli olarak bir işte çalışmadıklarından hayır cevabı alınmıştır. Eşi cezaevinde ve bir çocuğu engelli olan K1 dahi ücretli olarak çalışmamakta ve evde kalmayı tercih etmektedir.

Kıray (2000) Ereğli'de yaptığı bir çalışmada buradaki kadınların evlerinde hizmetçilik ve çamaşırcılık bu işlerden geçinen bir grup olmasına rağmen çalışmaktan saymadıklarını belirtmektedir (109). Şehirde görüşme yapılan kadınlardan ikisi (Ş1 ve Ş4) bu işlerden geçimini sağlamasına rağmen evde yaptığı aynı işlerden bir ücret almamaktadır. Bununla birlikte dışarıda ücretli çalıştıkları bu işlerde sigortasız ve kayıtsız çalışmaktadır. Kandiyoti (1997), Türkiye'de 1950'lerde, eğitimsiz ve vasıfsız kadınlar için tek çalışma imkanının orta sınıf kadınlarının evlerinde hizmetçilik yapmak olduğunu belirtmektedir (s. 36). 1950'lerde Kandiyoti'nin belirttiği bu durum 2000'ler Türkiye'sinde

İstanbul'un bir alt gelir grubunun yaşadığı bir mahallesinde hala devam etmektedir.

Şehirde yaşayan kadınların 6'sı (Ş3, Ş4, Ş5, Ş6, Ş7, Ş8) kocasının ailesine ait müstakil bir apartmanda kocasının ailesi ile birlikte yaşamaktadır. Müstakil bir apartmanda yaşamalarından dolayı apartmanın temizlik işleri de bu kadınlar tarafından yapılmaktadır. Ş4, ücretli olarak dışarıda aynı işi yapmasına rağmen kendi müstakil apartmanında bu işi yaparken herhangi bir ücret almamaktadır. Kandiyoti (1997), ekonomik güçlüklerden dolayı bu işleri dışarı yaptıramayan kadınların, işleri evdeki diğer kadınlara yani gelinlere, kızlarına bıraktıklarını; bu durumun da hane halkının refahını diğer kadınlar pahasına kadınlar tarafından yaratıldığını belirtmektedir (s. 81). Ş4 örneğinde görüldüğü üzere aynı apartmanda yaşayan kayınvalidesi ekonomik nedenlerden dolayı dışarıya para vermeden kendi gelini üzerinden aile refahını sağlamaktadır. Belki de bu durum Ş4, kayınvalidesinin yerine geçtiğinde de görülecektir. Var olan sistemi değiştirmeyip bu sisteme ayak uyduran kadınlar, kendilerine uygulanan eşitsizliği ileride kendi gelinlerine de uygulayacaktır. Buradan çıkarılacak sonuç, köyden geçim sıkıntısı ve diğer sebeplerle kente göç eden kadın bu sefer de toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklı baskılanma dinamiklerinde kendini bulmaktadır. Üstelik bu durumu kendisine yaratan kendi hem cinsi (kayınvalidesi) olmaktadır. Ayrıca şehirdeki çalışan kadının çalışmayan kadına göre iki kat fazla çalıştığı da görülmektedir. Ücretli olarak dışarıda yaptığı işe ek olarak ücretsiz ev işlerini ve müstakil apartmanın temizlik işlerini de yürütmektedir. Burada kentli çalışan kadının bir mağduriyeti söz konusudur.

Yeni Çamlıca Mahallesi'ndeki kadınlara, hanedeki çalışanların sektörleri sorulduğunda hanede hizmet sektörü (Ş2, Ş3, Ş4); 5 ailede (Ş1, Ş5, Ş6, Ş7, Ş8) sanayi sektöründe işçi olarak çalışanlar bulunmaktadır. Görüşülen kadınlardan sadece Ş1 ve Ş4 çalışmakta ve hane gelirine katkıda bulunmaktadırlar. Ş1 ve Ş4 çalıştıkları sektörler bakıldığında evdeki işlerinin benzeri olan hizmet sektörü olduğu görülmektedir. Arat (1996), ataerkil toplumlarda cinsiyetçi işbölümünü öğrenen kadınların zamanla bu düşünce ve davranış kalıplarına göre beceriler edindiğini ve bu becerilerin onlara evdeki işlerinin bir tür uzantısı olan mesleklerde ve çalışma alanlarında istihdam olanakları açtığını belirtmektedir (s. 45). Ş1 ve Ş4 de Arat'ın bu ifadesine uygun şekilde ev işlerinde kazandıkları becerileri ücretli olarak ev dışında gerçekleştirilmektedir.

Köyde yaşayan kadınların hanelerindeki çalışanların sektörlerine bakıldığında K2, K3 ve K6'nın eşleri hizmet sektöründe çalışmaktadır. K4'ün çocuğu da hizmet sektöründe çalışmakta olup K1'in hanesinde

çalışan bulunmamakta; K1, engelli çocuğundan ötürü bakım maaşı almakta ve ayrıca hanede yaşayan kayın-validesinin emekli maaşı hane gelirine dahil edilmektedir.

Diğer bir soruda kadınların gerek hanelerinde gerekse kendi ailelerinde çalışmalarına nasıl bakıldığı hem köydeki hem de şehirde yaşayan kadınlara sorulmuştur. Buradaki amaç kadının kendi ailesiyle eşinin ailesinde aynı köyden gelmeleri, aynı geleneği paylaşmaları nedeniyle benzerlikler olup olmadığını tespit etmektir. Ş1'in gerek kendi aile-sinde gerekse eşiyle yaşadığı hanesinde kadının çalışmasına olumlu bakılmaktadır. Nitekim Ş1, dışarıda ücretli olarak çalışmaktadır. Ş2'nin de gerek kendi ailesinde gerekse eşiyle yaşadığı hanede kadının çalışmasına olumlu bakılmaktadır. Ancak çocuklarının bakımı nedeniyle ve ekonomik durumu çocuklarına bir bakıcı tutmasına imkan vermediği için Ş2 çalışmamaktadır. Ş4'ün gerek kendi ailesiyle gerekse eşiyle yaşadığı hanede kadının çalışmasına izin verilmemektedir. Ancak Ş4'ün eşi sağlık sorunları nedeniyle çalışmadığı için "mecburi olarak çalıştım" ifade etmiştir. Ş8'in ailesinde ve kocasıyla yaşadığı hanede kadının çalışmasına özellikle sosyal güvenliği için olumlu bakılmaktadır. Ancak Ş8 kendi isteği ile çalışmamayı tercih etmektedir. Ş3 aynı soruya "olumsuz ve gereksiz" olarak yanıt vermiştir. Ancak evde yapılan parça başı işlerde evden çıkmadan çalışmasına izin verilmektedir. Ş5'in hanesinde çocuk bakımının daha önemli olduğu düşüncesiyle çalışmasına olumlu bakılmamaktadır. Ş6 bu soruya "kadın çalışmaz" şeklinde bir cevap vermiştir. Ş6'nın hanesinde de Ş3'ün hanesinde olduğu gibi kadının çalışmasına olumsuz bakılmaktadır. Ş7 ise aynı soruya "eşimin ailesindeki töre gereği kadının çalışmasına şiddetle karşı çıkılmaktadır" cevabını vermiştir. Ş7'nin eşi İğdirli ve diğer 6 kadından farklı bir kültüre evlilik yoluyla geçmiştir. Ancak verilen cevaplar, bu kadınlar ataerkil aile düzenine sahip hanelerde yaşadıklarından genellikle olumsuzdur. Köydeki kadınlara da aynı soru yöneltilmiştir. K2 ve K3, hanede kadınların çalışmasına olumlu bakıldığını söylemiştir. Ancak ikisi de çocukların bakımı ve ev, bahçe işlerinden dolayı çalışmamaktadır. K1, hiç çalışmamıştır. K1 hem eşinin istememesi hem de kendisi istemediği için çalışmamaktadır. K1 de çalışmamasının sebebi için olarak çocuklarını göstermiştir. K4 de K1 ile benzer şekilde gerek eşi istemediği için gerekse kendi tercihi çalışmamak olduğu için çalışmamaktadır. K5, "Bağ bahçe gibi köy işlerinden dolayı çalışmama olumsuz bakılıyor" cevabını vermiştir. Bu cevaplardan köydeki kadınların kendilerine ait ev ve bahçe işlerini ücretsiz işçiler gibi yerine getirdikleri görülmektedir. Bu durum Ş4'ün dışarıda ücretli olarak yaptığı gündelik ev işlerini kendi müstakil apartmanlarında kayınvalidesinin isteği ile ücretsiz yapmasıyla benzerlik göstermektedir.

Son olarak K6, "kayınpederim izin vermediği için çalışmıyorum" cevabını vermiştir. Bu durum, ailede erkeğin babasının sözünün kocasından daha fazla geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Ş7'nin "töre için çalışmama karşı çıkılıyor" cevabı ile benzerlik göstermektedir. İki kadın da eşlerinin aileleri nedeniyle çalışmamaktadır. Bu sorudan alınan cevaplar doğrultusunda kadınların köyden şehir hayatına geçmelerine rağmen köydeki kuralların hanelerinde devam ettiği söylenebilir. Kadınlar köyde de yaşasa şehirde de yaşasa çalışmalarına genellikle olumsuz bakılmaktadır. Molyneux (2012, s. 119), kadınların kendi emeklerinin denetleme hakkının evlilik yoluyla ellerinden alındığı, emeklerinin nasıl kullanılacağına kocalarının iradesine bırakıldığını, dolayısıyla kadınların bu durumda sınıfsal olarak kocaları tarafından ezildiğini vurgulamaktadır (s. 119). Kadın bu hanelerde çocuk bakımı ve ev, bağ bahçe gibi işlerden ücretsiz olarak sorumludur. Kendi tercihi ile dışarıda çalışmak istemeyen kadınlar var olan gelenek ve görenekleri kabul ettiklerini ve devam ettirdiklerini göstermektedir. Kışlalı (1996) da (1996, s. 78) benzer şekilde dışarıda çalışmayan evli kadınların kocası kadar toplumun değişik yaşam koşullarından haberi olmadığı için dar bir çevrede yaşadığını, günlük alışverişin haricinde toplumsal olayları değerlendiremediği bu nedenle de geleneklere ve göreneklere daha çok bağlı olduğunu belirtmektedir (s. 78). Kışlalı'nın bu ifadesi yukarıda mirasın eşit şekilde çocuklara dağıtılıp dağıtılmadığı sorusunda K6'nın mevcut durumu (kızlara mirastan pay verilmemesi) onaylaması bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir.

Aile bütçesinden kadınların özgürce kullanabildiği bir miktarın olup olmadığı, eğer yoksa bütçeden kullanmak için kimden izin aldığı görüşme yapılan bütün kadınlara sorulmuştur. Şehirde görüşülen kadınların biri (Ş1) bütçeden özgürce kullanabildiğini belirtmiştir. Ş1, çalışan iki kadından birisidir. Kendi kazandığı ve aile bütçesine dahil ettiği paradan özgürce kullanabildiğini ifade etmiştir. Ancak miktar büyük olduğunda, (eve mobilya alınması gibi) eşine danışarak harcadığını ifade etmiştir. Diğer 7 kadın, bütçede özgürce kullanabildikleri bir miktarın olmadığını belirtmiştir. Bu 7 kadın harcama yaparken eşlerinden izin alarak harcama yapmaktadır. Burada dikkat çeken Ş4'tür. Ş4'ün eşi sağlık sorunlarından ötürü çalışmamaktadır. Evdeki geliri sağlayan kendisidir. Ancak o da harcama yaparken eşinden izin almaktadır. Bu durum aile reisliği kavramının çalışmaya bağlı olmadığını ve evde her durumda kocanın bir egemenliği olduğunu göstermektedir. Köydeki kadınlara aynı soru yöneltilindiğinde hepsi, özgürce kullandıkları bir miktarın olmadığını ve danışarak harcadıklarını belirtmiştir. K1'in eşi evde yaşamamasına rağmen, eve gelir getiren oğlu ve kayınvalidesi olduğu için diğerleriyle aynı durumdadır ve onlara

sorarak para harcamaktadır. Bu ailede kocanın yerini evin erkek çocuğu ve kayınvalide almıştır.

5.3. Hanelerdeki Toplumsal Cinsiyet Roller

Gerek köyde gerekse şehirde yaşayan kadınlara ailede iş bölümü olup olmadığı ve erkeklerin aile içindeki görevleri sorulmuştur. Şehirde yaşayan kadınların eşleri hane dışında gelir getirici bir işte çalışmaktadır. Bununla birlikte görüşme yapılan 8 kadından ikisinin eşi (Ş1 ve Ş2) iş dışında eşine ev işlerinde yardımcı olmaktadır. Ş1 örneği, kadının günümüzde ev dışına çıkmasıyla erkeklerin rollerinin dışarda çalışıp para kazanmakla bitmediği evde ev işlerini eşleriyle birlikte bölüşmek zorunda kaldığının bir göstergesidir. Ş4'ün eşi sağlık sorunlarından ötürü çalışmadığından eşinin çalıştığı vakitlerde çocukların bakımıyla ilgilenmektedir. Ş3, Ş5, Ş6, Ş7 ve Ş8'in eşleri dışarıdaki işinin dışında evde sadece güç gerektiren işlerde (soba kurmak, odun taşımak, tamirat, badana işleri vs.) yardımcı olmaktadır. Köydeki kadınlara aynı soru yöneltildiğinde 6 kadından beşi (K1 hariç) erkeklerin sadece dışarıda çalışıp para kazandığını ve evde güç gerektiren işlerde (bahçe yapımı, odun-kömür taşımak vs.) eşlerine yardım ettiği belirtilmiştir. K1'in eşi cezaevinde olduğundan diğer kadınların eşlerine yaptıkları güç gerektiren ev işlerini de kendisi yapmaktadır. Bu durum, kentteki çalışma hayatının toplumsal cinsiyet rollerinde bir dönüşümü getirdiğini göstermektedir.

Evdeki gıda ürünlerinin hazır olarak mı alındığı yoksa kendileri tarafından yapıldığı gerek köydeki gerekse şehirdeki kadınlara sorulmuştur. Görüşülen kadınların hepsi (hem köy hem şehir) tarhana, erişte, konserve, turşu, pekmez, ekme gibi gıda ürünlerini kendilerinin hazırladığını diğer ürünleri hazır olarak temin ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum şehirdeki kadınların köydeki alışkanlıklarını şehirde de devam ettirdiğini göstermektedir. Şehir hayatında ellerinin altında kolayca bulabildikleri ürünleri (ekmek, ma-karna gibi) dahi evde kendilerinin hazırladığı belirtilmiştir. Kıray (2000), ev ekonomisinin esaslı üretim yöntemlerinden olan bu ürünlerin hazırlama eyleminin ne oranda aile içinde kaldığının araştırılmasını, yiyecek maddelerindeki şehirleşme ve değişmeyi yansıtması bakımından önemli bulmak-tadır (s. 127).

5.4. Ailelerin Miras Paylaşımı

Ailenin topraklarının miras olarak dağıtılıp dağıtılmadığı hem köydeki hem de şehirdeki kadınlara sorulmuştur. Görüşme yapılan kadınların hepsi toprakların miras olarak dağıtıldığını belirtmiştir. Aile mirasının eşit olarak dağıtılıp dağıtılmadığı sorusu hem köy hem de şehirdeki kadınlara

yöneltilmiştir. Bu soruda kadınların kendi ailelerinde kardeşlerinin arasındaki miras dağılımı öğrenilmek istenmiştir. Şehirde yapılan görüşmelerde 2 kadın (Ş1 ve Ş6) kendi ailesinden miras alamadığını belirtmiştir. Bu kadınların miras alamamalarının sebebi ailenin mirası erkek çocuklarına dağıtmasıdır. Ş1 ayrıca "*Bartın yöresinde miras genellikle erkek çocukları arasında paylaşılır, kızlar evlendikleri için onlara pay düşmez*" şeklinde bir ifadeye bulunmuştur. Görüşme yapılan diğer kadınlarda durum çok farklı değildir. Mirastan pay alabilirler ancak orana bakıldığında erkek kardeşlerinden daha düşük payda bir hakka sahip olduklarını belirtmişlerdir. Köydeki kadınlara aynı soru yöneltildiğinde benzer cevaplar alınmıştır. K3 ve K4 mirasın eşit olarak dağıtıldığını söylerken diğer 4 kadın sadece erkek çocuklarına mirasın verildiğini, kızlara mirastan pay verilmediğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte K6, bu durumu olumlayarak "*Olması gereken zaten budur, kızlar evlenir ve evden ayrı-lırlar, bu nedenle mirastan pay almamalıdır*" şeklinde bir ifadeye bulunmuştur. Bu ifadeden, köyde yaşayan kadınların miras konusundaki eşitsizliği kabul ettikleri ve hatta onayladıkları anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan diğer kadınlar da (K1, K2, K5) miras pay alamamaları konusunda herhangi bir eleştiri getirmemişlerdir. Kandiyoti (1997), "*Hangi toplumsal kategoriden olurlarsa olsunlar, kentli kadınların toplumsal ve ekonomik uyumunun ortak özelliğinin, erkek rollerine hiçbir biçimde meydan okumaları, aile işleyişinin geleneksel düzenini bozmayışları ya da erkek ayrıcalıklarını sorgulamaları*" olduğunu belirtmektedir (s. 46). Kandiyoti'nin bu ifadesi gerek köyde gerekse şehirde görüşme yapılan kadınlara için uygundur. Hiçbiri var olan düzen hakkında bir eleştiri getirmemiştir.

5.5. Kadınların Evlenme Yaşı

Görüşme yapılan kadınlara kendi ailelerindeki evlenme yaşının ortalaması sorulmuştur. Gerek köyde gerekse şehirdeki kadınlardan alınan cevaplara göre ailedeki kızların evlenme yaşları ortalama 18-25 yaş aralığındadır. Bu sonuçlardan köyde ya da şehirde Bartın yöresinden olan kadınların erken evlilik yapmadığı görülmektedir. Bu sorunun ardından ailede evlenmelerin görücü usulü (evlenecek gençlerin anne ve babalarının tercihi ile) mü yoksa kızların kendi isteklerine mi bırakıldığı sorulmuştur. Bu soruya köyde yarı yarıya bir cevap gelmiştir. K1, K2, K3 kendi tercihleriyle evlendiklerini belirtirken; K4, K5, K6 ise görücü usulü evlendiklerini ifade etmiştir. Şehirdeki kadınların durumu biraz daha farklıdır. Ş5 ve Ş6 kendi istekleriyle evlendiklerini; Ş1, Ş3, Ş4, görücü usulü ile evlendiklerini; Ş7 ve Ş8 ise ailelerinin rızası olmadığı için kaçarak evlendiklerini belirtmiştir. Ancak sonrasında aileler arasında uzlaşma sağlanıp

düğünlerinin yapıldığını belirtmişlerdir. Ş8 istemediği bir kişiyle nişanlıyken evlendiği kişiye kaçtığını belirtmiştir. Kırsalda yaşarken kendi hayatının kontrolünü alması bakımından önemlidir. Ş8'in eğitim durumunun da lise olması yani diğer kadınlara göre yüksek olması onun kendi tercihlerini özgürce yapabildiğini göstermektedir. Ş7 de ailesi kırsaldan kente göç ettikten sonra evlendiği kişiye kaçtığını belirtmiştir. Ailesi başlangıçta rıza göstermese de kendisinin “*kaçan kızı namus yüzünden kolay kolay geri almazlar bi-zim oralarda*” şeklinde yorumlaması aile kırsaldan kente göç etse de muhafazakarlığını şehirde de devam ettirdiğini göstermektedir.

5.6. Kadınlar için Boş Zaman Kavramı

Deremescit Mahallesi'nde yapılan görüşmede kadınlara Bartın şehir merkezine gidip gitmedikleri, gidiyorlarsa hangi amaçlarla gittikleri sorulmuştur. Görüşülen 6 kadın da Bartın şehir merkezine ayda 1-2 kez gittiklerini, şehir merkezine ağırlıklı olarak hastane işleri, alışveriş ve akraba ziyareti nedeniyle gittiklerini belirtmişlerdir. Kadınların şehir merkezine çocukları, eşleri ya da ailecek gittikleri tespit edilmiştir. Şehirde yaşayan kadınlara da boş zamanlarını nasıl geçirdikleri sorulmuştur. Ş2, Ş6 ve Ş7 evde çocuklarının bakımı nedeniyle boş zamanlarının fazla olmadığını ve dışarı çıkmadıklarını, sadece akraba ziyareti için dışarı çıktıklarını belirtmiştir. Geri kalan 6 kadın ev işleri ve çocuk bakımını boş zaman aktivitesi olarak değerlendirmektedir. Bu soruya çocuklarla ilgilenmek, ev işi yapmak, akraba ziyareti ve alışveriş yapmak olarak cevap vermiştir. Ş1 ve Ş4 dışarıda da ücretli olarak ev işi yapmalarına rağmen, evde ücretsiz olarak yaptıkları bu işleri boş zaman aktivitesi olarak görmektedirler. Bu durum kadınların kendilerine yüklenen toplumsal cinsiyet rollerini nasıl “boş zaman” kavramıyla meşrulaştırdığını ve normal hale getirildiğini vurgulamaktadır.

Görüşme yapılan kadınlara eşlerinin çalışma dışındaki boş zamanlarını nasıl geçirdikleri sorulmuştur. Şehirdeki kadınlardan altısı (Ş1, Ş2, Ş3, Ş4, Ş5, Ş6), eşlerinin boş zamanlarında mahalledeki kahvehane geçirdiğini söylemiştir. Bu kadınların bahsettikleri kahvehane mahalledeki Bartınlılara ait bir kahvehanedir. Dolayısıyla erkekler boş zamanlarında kendi hemşerileriyle vakit geçirmektedir. Ş7 ve Ş8'in eşleri Bartınlı değildir. Bununla birlikte iş dışı zamanlarda Ş7'nin eşi çocuklarıyla vakit geçirmekte, onlarla spor yapmaktadır. Ş8 ise boş zamanlarında arkadaşlarıyla birlikte motosiklet gezileri yapmaktadır. Köyde görüşülen kadınlara da aynı soru yöneltilmiştir. K1'in eşi cezaevinde olduğundan bu soru sorulmamıştır. K4, K5 ve K6, eşlerinin köy kahvesinde vakit geçirdiğini; K2 ve K3 ise, eşlerinin

iş dışı zamanlarında çocuklarıyla birlikte zaman geçirdiğini belirtmiştir. Bartın'ın köyündeki erkekler ile şehirdeki Bartınlı erkeklerin yaşam koşulları değişse de boş zaman aktivitelerinde pek de değişiklik olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde Bartın'ın köyündeki kadınlara şehir göç eden kadınlarının boş zaman aktivitelerinde de pek bir farklılık görülmemektedir. Bununla birlikte erkeklere göre bir eşitsizlik söz konusudur. Erkekler kahvehane gibi mekânlarda boş zamanlarını geçirirken, muhtemelen güç gerektirmeyen işlerle uğraşırken kadınlar ev işleri çocuk bakımı, evin eksiklerinin temini gibi kendilerince boş zaman aktivitesi olarak ifade ettikleri ama aslında boş zaman aktivitesi olmayan işlerle vakitlerini geçirmektedir.

Şehirdeki kadınlara bayramların ve tatillerin nerede geçirildiği sorulmuştur. Bu soruda köyleri ile bir bağlarının olup olmadığı öğrenilmek istenmiştir. Bu soruya ek olarak da köye gittiklerinde nerede kaldıkları/ kendilerine ait bir evlerinin olup olmadığı sorulmuştur. İlk soruya 6 kadın Bartın'daki köylerinde geçirdikleri cevabını vermiştir. Ş7 ve Ş8'in eşleri Bartınlı değildir. Bu nedenle bayramlarda ve tatillerde her birinin köyüne dönüşümlü olarak gidilmekte, gidildiğinde de kendi ailelerine ait köy evinde kalmaktadırlar. Diğer kadınlar da bayram ve tatillerde köye gitmektedir, köye gittiklerinde erkeğin ailesinin köydeki evinde kalınmaktadır. Kadının ailesinin köy evine sadece ziyaret için gidilmektedir. Şehir yaşamında olsalar da köyleriyle bağlantıları devam etmektedir ve gerek bayram gibi önemli günler gerekse tatiller köylerde değerlendirilmektedir. Görüşme yapılan kişilerin alt gelir grubunda olması da bu sorunun cevabı belirlemede önemlidir. Görüşme yapılan kadınlardan hiçbiri bayram ya da tatilleri kıyı bölgelerde bir otelde ailecek tatil yaparak geçirdiğini söylememiştir. Ama asıl önemli olan şehre göçle birlikte oluşan köydeki yaşantılarına olan özlem, geleneklerini sürdürme eylemine neden olmuştur.

5.7. Hane İhtiyaçlarının Temini

Gerek köydeki gerekse şehirdeki kadınlara evdeki fiziksel ihtiyaçların kim tarafından temin edildiği sorulmuştur. K5 ve K6 eşlerinin temin ettiğini; K1, K2, K3, K4 ise kendilerinin temin ettiğini belirtmiştir. Şehirdeki kadınlara aynı soru yöneltilindiğinde görüşme yapılan kadınların hepsi kendilerinin olduğunu belirtmiştir. Erkekler sadece maddi olarak eve para getirmekte ancak alışverişler kadınlar tarafından yapılmaktadır. Buna rağmen şehirdeki kadınların da ürünler üzerinden evdeki üstünlüğü yıllar içerisinde gıda ürünlerin hazır olarak temin edilmesiyle azalmıştır. Gerek köyde gerekse şehirde sadece belirli ürünler (makarna, salça, reçel, konserve, vs.) kadınlar tarafından evde hazırlanmakta ancak pek çok ürün gıdadan giyime hazır olarak alınmaktadır.

5.8. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Gelin-Kayınvalide İlişkisi ve Kadının Hane İçindeki Konumu

Molyneux (2012, s. 119), kadınların kendi emeklerinin denetleme hakkının evlilik yoluyla ellerinden alındığı, emeklerinin nasıl kullanılacağına kocalarının iradesine bırakıldığını, dolayısıyla kadınların bu durumda sınıfsal olarak kocaları tarafından ezildiğini vurgulamaktadır. Hanedeki kayınvalide gelin ilişkisinin nasıl olduğu sorusu gerek şehirdeki gerekse köydeki kadınlara yöneltilmiştir. Köyde görülen bütün kadınlar şehirde ise 6 kadın eşlerine ait müstakil ev/apartmanlarda yaşadıkları için bu soruda benzer cevaplar verip vermedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ş1 ve Ş2, eşlerinin ailesinden uzakta kendilerine ait apartman/müstakil evde yaşadıklarından dolayı gelin-kayınvalide ve kayınvalide-oğul ilişkisi bayram ve tatiller ile sınırlıdır. Ş1 ve Ş2 bayram ve tatillerde eşlerinin Bartın'daki köy evine gitmektedir. Kendilerine ait bir köy evi bulunmamaktadır. Gelinin kayınvalidesiyle bir arada yaşadığı bu dönemlerde ev işleri, temizlik, yemek, misafir ağırlama, bağ bahçe yapımı gibi işler gelin tarafından yapılmaktadır. K3, kayınvalidesi, eşinin erkek kardeşleri ve onların eşlerinin olduğu bir müstakil apartmanda yaşamaktadır. Kayınvalidesinin ev işleri gelinler arasında ortak olarak yapılmaktadır. Apartmanda eşinin 2 büyük abisinin sözünün geçtiği belirtmiştir. Burada kayınvalide, eş hayatta olmadığı için ailedeki en büyük kişidir. Ancak buna rağmen otoritesini ailedeki iki oğluya paylaşmaktadır. Eşi olmadığı için ailedeki kararlar büyük erkek kardeşler tarafından alınmaktadır. Ş4, kayınvalidesi, kayınpederi ve eşinin bir erkek kardeşiyle eşinin olduğu müstakil bir apartmanda yaşamaktadır. En büyük gelin kendisidir. Ancak kayınvalidesinin evinin işleri, apartmanın temizlik işleri gene kendisi tarafından yapılmaktadır. Ailesinde kayınvalidenin sözü geçmektedir. Bazı durumlarda eşi, annesini karısından üstün tutmakta ve karar alma durumlarında eşi yerine annesini dinlemektedir. Ş4, çalışmasına rağmen (eşinin durumundan dolayı) çalışma dışı zamanlarda dışarı çık-tığı vakitlerde kayınvalidesine haber vermek zorundadır. Ş4 ve Ş6 da benzer şekilde eşinin ailesiyle birlikte aynı müstakil apartmanda yaşamaktadır. Evdeki iş bölümünde ağırlıklı olarak kendisi ev işlerini yürütmektedir. Kayınvalidesinin evinin ev işleri de kendisi tarafından yapılmaktadır. Ş7 ve Ş8'in eşleri Bartınlı değildir ancak diğerleriyle benzer yaşam tarzına sahiptir. Ş8 eşine ait müstakil apartmanda kayınvalidesi ve kayınpederiyle birlikte yaşamaktadır. Eşinin kendinden küçük erkek kardeşinin evlenmesinden önce aynı apartmanda ayrı bir dairesi varken bu evlilikten sonra evi küçük erkek kardeşe verilmiş kendisi de kayınvalidesinin yanına taşınmıştır. Kendisi ailenin büyük gelinidir. Evindeki yemek, temizlik, çocuk bakımı işleri kendisi tarafından yapılmaktadır. Ş8'in eşi de Bartınlı olmamasına rağmen diğer 5

kadınla benzer bir yaşam tarzına sahiptir. Kayınvalidesi ile ayrı dairelerde oturmalarına rağmen Ş8 kendi ev işlerinden arta kalan zamanlarında kayınvalidesinin ev işlerini yapmaktadır. Ayrıca akşam yemekleri orta olarak Ş8'in evinde yenmektedir. Köydeki kadınlara da aynı soru yöneltilmiştir. Görüşülen 6 kadın eşlerine ait müstakil evlerde yaşamaktadır. 6 kadın da köydeki tarla ve bahçe işlerinin, evdeki temizlik, yemek yapımı, çocuk bakımı gibi işlerin kendileri tarafından yapıldığını belirtmiştir. Burada Caldwell (1978), görüşme yapılan kadınların hane içindeki konumları için, "genç yaşta bir başka aileye gelin giderler; bununla birlikte tam da değersiz sayıldıkları için küçük yaşta aileleri tarafından itaatkar olmaya koşullandırılan, bu nedenle çok değerli ve ekonomik bir işgücü oluşturan bu gelinler aile içinde en ağır işleri yapmakla yükümlüdürler" şeklinde ifade etmektedir (Caldwell'den akt. Kandiyoti, 1997, s. 53).

Bir diğer soruda hanedeki kadınların hane içi kararlarda görüş bildirip bildiremedikleri yani söz haklarının olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Köyde görüşülen kadınlar hane içi kararlarda görüş bildirebildiklerini söylemişlerdir. Şehirdeki kadınlar da hane içi kararlarda kendilerinin görüşünün alındığını ifade etmişlerdir. Ancak müstakil olarak eşinin ailesiyle aynı apartman yaşayan kadınlar (Ş1 ve Ş2 hariç) hane dışında bütün apartmanı ilgilendiren kararlarda ailedeki erkeklerin karar vermede etkili olduğunu belirtmiştir. Kıray'a (1998) göre "yeni hayatın rekabetçi oluşu ve hanedeki üye sayısının azalması kadın ve erkeği yakınlaştırmaktadır" (Kıray, s. 121). Dolayısıyla gerek köyde gerekse şehir hayatında kadınların aile içindeki karar mekanizmasında yıllar içinde bir iyileşme olduğu görülmektedir.

Son olarak gerek köydeki gerekse şehirdeki kadınlara, Bartın köylerinde ağırlıklı olarak yapılan fındık üretimine katkıda bulunup bulunmadıklarıdır. Öncelikle köyde devamlı olarak ikamet eden kadınlara bu soru yöneltildiğinde eşleriyle iş bölümünün olduğunu ifade etmişlerdir. Erkekler ekim aşamasında, ağaçların bakımı ve temizliği aşamasında ve toplama işleminden sonra güç gerektiren kısımlarda görev alırken kadınlar fındıkların toplama aşamasında görev almaktadır. Bu konuda Kandiyoti (1997), "tarımsal üretime en düşük katılım gösterenler, menepoz sonrasında doğurma yükümlülüğünden kurtulmuş olan ve doğurgan gelinlerinin denetimini üstlenen kadınlar oluyor. Köydeki ataerkilliğin en çarpıcı yanlarından biri, en ağır işlerin her zaman düşük statüye sahip olan genç kadınlarca yapılmasıdır" şeklinde ifade etmektedir (s. 53). Nitekim köydeki fındık toplama işlemleri sırasında yaşları nispeten genç olan gelinler ve bekâr kızlar çalışmaktadır. Kayınvalidelerin fındık üretim ya da toplama aşamasında bir rolü bulunmamaktadır. Bununla birlikte kadınlar yaptıkları bu işlerin neticesinde herhangi bir ücret almamaktadır. Oysaki aynı işler aileden

olmadan insanlara yaptırıldığında aile büyükleri tarafından ücret ödenmektedir. Molyneux (2012, s. 118) ailenin üre-tim birimi olduğu durumlarda kadınların karşılığı ödenme-yen işleri yaptığını belirtmektedir (s. 118). Kadınlara ücret alıp almadıkları sorusu yöneltildiğinde kendi bahçeleri ol-duğu için ücret almadıkları cevabını vermişlerdir. Bu durum, kadınların da var olan eşitsizliği içselleştirdiğini göstermek-tedir. Şehirdeki kadınlara da fındık üretiminde katkıda bu-lunup bulunmadıkları sorulmuştur. Sadece 4 kadın (Ş1, Ş3, Ş4, Ş5) toplama aşamasında katkıda bulduklarını ifade et-miştir. Şehirdeki kadınlar da benzer şekilde toplama aşama-sında herhangi bir ücret almamaktadır. Buradaki en çarpıcı örnek Ş4'tür. Şehirdeki evlerinde uygulanan eşitsizlik fin-dık toplama aşamasında da kendini göstermektedir. Ş4 eşi-nin ailesinin fındık tarlaları için yazın belirli dönemlerinde köyde bulunmaktadır. Ailenin fındık tarlaları geniş olduğu ve ailede yeterli kişi olmadığı için dışarıdan (aynı köyden ya da diğer köyden insanlar) günlük yevmiyeli işçi tutmak-tadır. Ş4 de aynı bu işçiler gibi fındık toplamaya yardım et-mektedir. Gün içinde aynı saatte onlarla çalışmaktadır. An-cak kendisine herhangi bir ücret verilmemektedir. Kendisine de neden ücret almadığı sorulduğunda “*kendi bahçemizde çalışıyorum ve kendimizin olduğu için para almıyorum*” ce-vabını vermiştir. Kendi bahçelerinde çalışan Ş4 bu durumu çalışmak olarak görmemektedir. Aynı durum müstakil evle-rinin apartman temizliğini yaparken ya da diğer kadınlarda olduğu gibi kendi ev işlerini yaparken ücret almadıklarında da geçerlidir.

6.SONUÇ

Bu çalışma kapsamında aynı köyde benzer gelenek gö-renek ve aile yapısına sahip 6 kadın ile aynı köyden evli-lik veya çeşitli nedenlerle büyük şehre göç eden ailelerden 8 kadın ile karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Çalışma ile köyde yaşayan ve geniş ataerkil aile düzeninde kendilerine belirlenmiş rolleri yerine getiren kadınlar ve aynı köyden benzer aile yapılarından kente göç eden ailelerin kadınları-nın statülerinde bir değişim olup olmadığı belirlenmeye ça-lışılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında gerek köyde ge-rekse kentte çekirdek aile yapısı hâkim olmasına rağmen aynı binada ailenin diğer fertleriyle (kayınvalide, kayınpe-der, elti, görümce vs.) birlikte yaşandığından gerek köy ge-rekse şehirdeki kadınlar geniş aile tipinde bir yaşantı sür-mektedirler. Bu durum kadınların köydeki aile yaşantılarını aynı şekilde şehirde devam ettirdikleri göstermektedir.

Köy evlerinde doğalgaz olmadığından dolayı ısınma soba ile yapılmaktadır. Isıtma malzemeleri olan odun ve kömürün eve getirilmesi evin erkekleri tarafından yapılır

çünkü güç gerektiren bir iştir. Ancak evde sobanın yakılması ve temizlenmesi kadına aittir. Kadınlar için yorucu olan bu iş şehre göç eden kadınların bir kısmında aynen devam et-mektedir. Şehirde görüşülen kadınların 4 tanesinin evinde halen soba yakıldığı için köyden kente göç kadınların bu işinde herhangi bir iyileştirme yapmamıştır.

Eğitim seviyelerine bakıldığında karşılaştırma yapma-dan hem köydeki hem de şehirdeki kadınlar ele alındığında Kocaköy'ün Deremescit Mahallesi'nde yaşayan kadınlar erkeklerden genel olarak düşük eğitim seviyesine sahiptir. Kente geldiklerinde zaten eğitim hayatları bitmiş olduğun-dan burada bir karşılaştırma yapmaya gerek yoktur. Köyde yapılan gözlemler sonucunda kadınların tarlada, bağ bah-çede çalışmasına ihtiyaç duyulduğu için eğitimleri sınırlı şe-kilde gerçekleşmektedir. Genelde ilkokula kadar okutulan kadınlar sonrasında tarla, ev işleri, küçük kardeşlerinin ba-kımı gibi işlerde annelerine yardım etmek zorunda olduk-larından kısıtlı bir eğitim almışlardır. Burada erkeklerin ve kadınların eğitimde fırsat eşitliği konusunda bir dengesiz-lik görülmektedir. Özbay (1984) bu konuda “eğitim olanak-larından öncelikle erkeklerin yararlanmalarının sağlanma-sının, köylerde eğitim yoluyla ataerkil aile düzeninin daha büyük ölçüde çözülmesini geciktirmiş olduğunu” ifade et-mektedir (s. 57).

Ev dışında ücretli çalışma konusuna bakıldığında, köy-deki kadınların hiçbirinin çalışmadığı görülmektedir. Çocuk bakımı ve ev işleri temel görevleri olan bu kadınlar gerek eşlerinin gerek aile büyüklerinin istekleriyle çalışmamakta; bazen de kendileri ailenin erkekleri gibi düşünüp çalışmayı reddetmektedir. Şehirdeki kadınlarda da durum farklı de ğil-dir. Modern kent yaşamına geçiş yapan ailelerdeki kadınlardan sadece 2 tanesi çalışmaktadır. Bunlardan biri eşinin sağ-lık sorunlarından ötürü mecburi olarak çalışmakta, aslında eşi çalışmasına onay vermemektedir. İkisi de evde ücretsiz yaptığı hizmet işlerini dışarıda ücretli olarak yapmaktadır. Ancak diğer 6 kadında olduğu gibi evdeki yükümlülükle-rinde bir azalma olmamaktadır. Dolayısıyla diğer 6 kadına göre çalışan bu iki kadın hem ev dışında hem de ev içinde çalışmış olmaktadır.

Konserve, tarhana, yufka ve ekmek gibi geleneksel ola-rak köylerde yapılan yiyeceklerin görüşme yapılan kadın-lardan hareketle şehirde de devam ettiği görülmektedir. Bir Türk kültürü olan ve yiyeceklerin ziyan edilmemesi için yazdan kurutulularak kışın tüketilen gıdalar haline getirilen konserveler kültürümüzün tasarruf örneklerindedir (Tez-can, 2000, s. 152). Bu kültürü şehirdeki kadınlar, market-lerden kolayca elde edebilecekleri gıda ürünlerine rağmen geleneksel olarak devam ettirmektedir. Burada da şehirde

hayatı kolaylaştırıcı, zamandan tasarruf sağlayıcı ürünlerin göç eden kadınlar tarafından tercih edilmediği görülmektedir.

Miras konusunda gerek köy gerek şehirdeki kadınlar benzer cevaplar vermiş olup eşitsiz bir miras dağılımı söz konusudur. Ancak yerleşik değer ve aile yargıları nedeniyle kadınlar kendilerine uygulanan eşitsizlik için bir savaş vermemektedir.

Bu makaleden çıkan sonuca göre kadınlar toplumsal cinsiyet eksenli ve sınıfsal bazlı eşitsizliklere maruz kalmaktadır. Bu eşitsizlikler gerek köyde gerekse şehir hayatında görülmektedir. Şehirdeki bazı kadınların durumunda kırsaldaki yaşantılarına göre bir iyileşme görülürken (aynı şekilde bazı erkeklerde de dönüşme), çoğu kadın farklılaşan baskı mekanizmalarına maruz kalmaktadır.

Genel olarak köy ve kent karşılaştırması yapıldığında göç eden kadınlar köy hayatından modern kent hayatına geçseler de köydeki yaşam şartlarında çok da bir iyileştirme-nin olmadığı görülmektedir. Çalışma hakkı konusunda, ev içi roller konusunda hala aynı statüyü devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2018). Kırsal bölge kadın girişimciliği bağlamında Bartın Kadınlar Pazarı (Galla Bazarı). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1097-1123.
- Arat, N. (1996). Türkiye’de kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları zorlukların sosyo-kültürel nedenleri. Arat, N. (Haz.). *Türkiye’de Kadın Olmak*. (ss. 43-54). İstanbul: Say yayınevi.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (Aydın, H. Çev. Ed.), Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bolak Boratav, H. & Okman Fişek, G. & Eslen Ziya, H. (2017). *Erkeklığın Türkiye halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Işık, O. & Pınarcıoğlu M. M. (2008). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler bacılar yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*, (Bora, A. & Sayılan, F. & Tekeli, Ş. & Tapınç, H. & Özbay, F. Çev.), İstanbul: Metis Yayınevi.
- Kıray, M. B. (2000). *Ereğli: Ağır sanayiden önce bir sahil kasabası*. İstanbul: Bağlam yayınevi.
- Kıray, M. B. (1998). *Değişen toplum yapısı*. İstanbul: Bağlam yayınevi.
- Kıray M. B. (1998). *Kentleşme yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınevi.
- Kıray, M. B. (1984). Büyük kent ve değişen aile. Erder, T. (Haz.). *Türkiye’de ailenin değişimi: Toplumbilimsel incelemeler*. (ss. 69-78). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Kışlalı, A. T. (1996). Ulusal egemenlik ve siyasette kadın. Arat, N. (Haz.). *Türkiye’de kadın olmak*. (ss. 73-78). İstanbul: Say Ya-yınevi.
- Koday, S. & Çelikoğlu, Ş. (2011). Geleneksel alışveriş mekânlarına bir örnek: Bartın Kadınlar Pazarı (Galla Bazarı). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 243-262.
- Molyneux, M. (2012). Ev emeği tartışması ve ötesi. Acar-Savran, G. & Tura Demiryontan, N. (Haz.). *Kadının Görünmeyen Emeği*. (ss.115-155). İstanbul: Yordam Kitap.
- Özbay, F. (1984). Kırsal kesimde toplumsal ve ekonomik yapı değişimlerinin aile işlevlerine yansımaları. Erder, T. (Haz.). *Türkiye’de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler*. (ss. 35-68). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Tezcan, M. (2000). *Türk ailesi antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Timur, S. (1972). *Türkiye’de aile yapısı*. Ankara: Hacette Üniversitesi Yayınları.
- Yakalı Çamoğlu, D. (2017). *Kaynana ne dedi gelin ne yaptı: Ailedeki kadınlar ve ilişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Yeşiltuna Çiftçi, D. (2016). *Küreselleşme ve kırsal dönüşüm*. Ankara: Nobel Yayınevi.

EK 1: Görüşme soruları / Şehir

1. Aile tipi: Çekirdek aile: Geniş Aile:
2. Hanede yaşayan kişi sayısı:
3. Çocuk sayısı nedir?
4. Hanedeki eğitim seviyesi, okuma yazma durumu?
5. Hane hakkında kimler çalışıyor?
6. Hanede çalışanların sektörleri nedir? (tarım, hayvancılık, hizmet, sanayi, eğitim, diğer)
7. Ailede iş bölümü var mı kadın ve erkeklerin aile içindeki görevleri nedir?
8. Evdeki gıda ürünleri hazır mı alınıyor? Kendileri mi yapıyor?
9. Ailenin toprakları miras olarak dağıtılıyor mu?
10. Aile mirası bütün çocuklara eşit mi dağıtılıyor?
11. Ailedeki evlenme yaşı ortalama?
12. Ailedeki evlenmeler görücü usulü mü? Gençlerin kendi tercihlerine mi bırakılıyor?
13. Kadınlar boş zamanlarını nasıl değerlendiriyor? (alışveriş, ziyaret vb.)
14. Erkekler boş zamanlarını nasıl değerlendiriyor?
15. Bayramlar ve Tatiller nerede değerlendiriliyor? Köyünüzle bağınız var mı? Ne kadar sıklıkla gidiyorsunuz? / Köye gittiğinizde kimde kalıyorsunuz? Kendinize ait eviniz var mı?
16. Evin ihtiyaçlarını fiziksel olarak kim temin ediyor?
17. Hanedeki kadınlar evin bütçesine katkıda bulunuyor mu?
18. Aile bütçesinden kadınların özgürce kullanabildiği bir miktar var mı?
19. Kadın bütçeden kulanmak için izin alıyor mu? Kimden?
20. Kadınların çalışmasına nasıl bakılıyor?
21. Evdeki kayınvalide gelin ilişkisi nasıl?
22. Hanedeki kadınlar hane içi kararlarda görüş bildiriyor mu, söz hakkı var mı?
23. Bartın köylerinde ağırlıklı olarak fındık üretimi yapılmaktadır. Ailede fındık zamanı üretime katkıda bulunan var mı? Nasıl?

EK 2: Görüşme soruları / Köy

1. Aile tipi: Çekirdek aile: Geniş Aile:
2. Hanede yaşayan kişi sayısı:
3. Çocuk sayısı nedir?
4. Hanedeki eğitim seviyesi, okuma yazma durumu?
5. Hane hakkında kimler çalışıyor?
6. Hanede tarım/hayvancılık dışı çalışma var mı varsa sektörleri nedir?
7. Ailede iş bölümü var mı kadın ve erkeklerin aile içindeki görevleri nedir?
8. Evdeki gıda ürünleri hazır mı alınıyor? Kendileri mi yapıyor?
9. Aile mirası bütün çocuklara eşit mi dağıtılıyor?
10. Ailenin toprakları miras olarak dağıtılıyor mu?
11. Ailedeki evlenme yaşı ortalama?
12. Ailedeki evlenmeler görücü usulü mü? Gençlerin kendi tercihlerine mi bırakılıyor?
13. Kadınlar şehir merkezine gidebiliyor mu? Hangi amaçla? (alışveriş, boş zaman değerlendirme, ziyaret vb.)
14. Erkekler boş zamanlarını nasıl değerlendiriyor?
15. Evin ihtiyaçlarını fiziksel olarak kim temin ediyor?
16. Hanedeki kadınlar evin bütçesine katkıda bulunuyor mu?
17. Aile bütçesinden kadınların özgürce kullanabildiği bir miktar var mı?
18. Kadın bütçeden kulanmak için izin alıyor mu? Kimden?
19. Kadınların çalışmasına nasıl bakılıyor?
20. Evdeki anne oğul ilişkisi? Kayınvalide gelin ilişkisi nasıl? (ikinci soruda iş bölümü açısından)
21. Hanedeki kadınlar hane içi kararlarda görüş bildiriyor mu, söz hakkı var mı?
22. Bartın köylerinde ağırlıklı olarak fındık üretimi yapılmaktadır. Fındık üretiminde kadın ve erkeklerin rolü nedir?

TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME: KAMU KURUMLARI, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE KANUNLAR ÖZELİNDE BİR İRDELEME

GENDER BUDGETING IN TURKEY: AN EXAMINATION SPECIFIC TO PUBLIC INSTITUTIONS, CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS AND THE LAWS

Cahide GÖĞÜSDERE^a

ÖZ

Türkiye’de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili çalışmalar 1980’li yılların ortalarına kadar uzanmaktadır. Türkiye, 1985 yılında BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini (CEDAW) imzalamıştır. CEDAW Sözleşmesiyle, ülkelere kadın-erkek eşitliğine yönelik olarak kadınlara karşı ayrımcılığı önleyen bütün önlemlerin alınması yükümlülüğü getirilmiştir. Ülkemizde CEDAW Sözleşmesi çerçevesinde BM’ye bağlı olarak çalışan Kadının Statüsü Komisyonu kurulmuştur. Komisyon TCDB ile ilgili birçok alanda çalışma yapmıştır. Kadının Statüsü Komisyonunun yanı sıra KSGM, TBMM, Maliye Bakanlığı, Sivil Toplum Kuruluşları vb. diğer kurum ve kuruluşlara da toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda önemli görevler düşmektedir. İlgili yazında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili olarak birçok çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili olarak Türkiye’de kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve kanunlar özelinde bir irdeleme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, bütçe, eşitsizlik, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, kadın.

ABSTRACT

Studies on gender budgeting in Turkey dates back to the mid-1980s. Turkey, in 1985 the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women(CEDAW) was signed. With the CEDAW Convention, countries have been obliged to take all measures to prevent discrimination against women as regards gender equality. Within the framework of the CEDAW Convention, working under the UN, the Commission on the Status of Women, was established. The Commission has worked in many fields related to gender budgeting. In addition to the Committee on the Status of Women, KSGM, Parliamentary, Ministry of Finance, Civil Society Organizations etc. other agencies and organizations have an important role in gender budgeting. Related literature there are many studies on gender budgeting. Therefore, our study regarding gender budgeting in Turkey, will be made at an examination specific to public institutions, civil society organizations and the law.

Keywords: Gender, budget, inequality, gender budgeting, woman.

1. GİRİŞ

Hemen hemen her toplumda kadınların ve erkeklerin üstlendikleri görevler ile kaynaklara erişimi vb. alanlarda eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu yüzden bütçeler, cinsiyete dayalı ayrımcılıkta bir araç haline gelmektedir. Bu ayrımcılığın ortadan kaldırılması için TCDB uygulaması önerilmiştir.

a Dr. Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-6088-4595>

TCDB kavramı, “En geniş tanımıyla bütçenin bütün aşamalarının, kadınların ve erkeklerin gereksinimleri ile haklarının ele alınarak yapılandırılmaya ve değerlendirilmeye çalışıldığı bir alan veya politikadır. Makroekonomik politikaların önemli araçlarından biri olan bütçenin, kadın bakışı açısıyla analiz edilmesi kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yöneliktir” (Göğüsdere,2018).

TCDB, “Kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı bütçeler hazırlanması demek olmadığı gibi bütçe harcamalarının %50’sinin erkekler ve %50’sinin kadınlar için olması, kadınlara yönelik harcamaların fazlaştırılması demek de değildir. Fakat, dünyada okuma-yazma bilmeyenlerin aşağı yukarı üçte ikisinin kadınlar olması, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde doğum sırasında anne ölümlerinin yüksek oranda olması, kadınların daha az ücretle kayıt dışı çalıştırılması vb. sebeplerden ötürü TCDB’nin, kadınları hedeflediği söylenebilir” (India Ministries and Departman, 2007:7).

Bütçelerde, kadınlar ile erkekler için ayrı ayrı bütçeler hazırlanması demek değildir. Bu nedenle bütçeler, genellikle cinsiyete duyarlıdır. Bu durum cinsiyet körlüğü (görmezliği) olarak tanımlanmaktadır. Bunu ortadan kaldırmak için uygulanmaya çalışılan TCDB anlayışının, kadının bir toplumda istediği ve hak ettiği yerlere gelebilmesi adına devlete temel mali sorumluluklar yükleyen önemli mali bir araç olduğu hususuna dikkat edilmelidir. Bu bütçeleme hem harcama hem de gelir boyutu kadınlarla erkeklerin eşit olmasını sağlamaya yönelik olarak kullanılmalıdır.

TCDB ile ilgili uygulamaların temel amacı, toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırılan (gender mainstreaming) bir bütçe yaratmaktır. Bu anlamda gelirleri artırarak harcamaların ve kaynakların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderecek bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Quinn, 2009: 11-15).

Kamusal gereksinimlerin giderilmesi için düzenlenen bütçelerin yanı sıra bütçelerle uyumlu bir şekilde yapılan politikaların kadınlar ve erkekler üzerindeki etkileri de farklı olacaktır (Budlender, Sharp ve Allen, 1998: 6). “Kadınların ve erkeklerin ihtiyaçları, tercihleri, öncelikleri ve yararlandıkları kamusal mal ve hizmetler farklıdır. Bu durumu ortadan kaldırmak için de TCDB kamu politikaları içine alınması gerekmektedir “(Rake, 2002). Bu kapsamda KSGM, TBMM, Maliye Bakanlığı, Sivil Toplum Kuruluşları(STK) gibi kurum ve kuruluşların TCDB’ye yönelik olarak yaptıkları çalışmalar önem arz etmektedir.

2. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME KONUSUNDA KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ’NÜN ROLÜ

CEDAW Sözleşmesi çerçevesinde Türkiye’de kadın-erkek eşitliğinin devlet çatısı altında örgütlendiği ilk oluşum 1987 yılında Devlet Planlama (1) bağlı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu’dur. 1990 yılında ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı olan Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı adı altında yeni bir kurum kurulmuştur. Kadınlara sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda hak ettikleri statüyü kazandırmak amacıyla kurulan bu başkanlık ertesini yıl Başbakanlığa, 2004 yılında ise Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlanmıştır. Kurumun adı KSGM olarak 2003 yılında değiştirilmiştir (Erkan vd., 2012). KSGM bünyesinde kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve üniversite temsilcilerinin katılımıyla Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı’nın başkanlığında toplanmaktadır. Bu amaçla Kadının Statüsü Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Kurul ilk toplantısını 2006 yılında yapmıştır. Kadının statüsüne ilişkin sorunları incelemek, değerlendirmek, görüş oluşturmak ve önerilerde bulunmak üzere toplantılar gerçekleştiren Danışma Kurulu’nun aldığı kararların takibi KSGM tarafından yapılmaktadır.

KSGM’nin 5251 sayılı Teşkilat Kanunu 6 Kasım 2004 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir Aynı kanunda KSGM’nin görevleri şu şekilde sıralanmıştır (5251 Sayılı Kanun, 2004):

- Kadına karşı ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını geliştirmek,
- Kadını ekonomik, sosyal ve kültürel alanda etkin hale getirmek,
- Kadınların eğitim düzeyini yükseltmek amacıyla yapılacak her türlü programlara destek vermek, bu konularda stratejiler geliştirmek,
- Plan ve programları oluşturularak ana politikaların belirlenmesine katkı sağlamak,
- Kanunları ve idari düzenlemeleri görev alanı çerçevesinde izleyerek kadınların eşit hak ve fırsatlara ulaşmasını sağlayarak çalışmalar yapmak,
- Kadına yönelik her türlü şiddet, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak,
- Kadın-erkek eşitliğinin toplumsal kalkınma sorunu olarak algılanması amacıyla kamuoyunu bilgilendirmek,
- Bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımı artırıcı çalışmalarda bulunmak,

- Genel müdürlük sıralanan görevlerine ek olarak görev alanı ile alakalı konularda tüm kuruluşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamak.

Yine 5251 Sayılı Kanun'da KSGM'nin amaçları şu şekilde sıralanmıştır (5251 Sayılı Kanun, 2004):

- Kadın haklarının korunması, geliştirilmesi için çalışmalar yapmak,
- Kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamdaki konumlarını güçlendirmek,
- Hak, fırsat ve olanaklardan eşit yararlanmayı sağlamak,
- Toplumda farkındalık arttırmak ve politika belirlemek.

Yukarıda görev ve amaçları sıralanan KSGM bünyesinde CEDAW Sözleşmesi hükümlerine uygun çalışmalar yürütülmesi amacıyla BM'ye bağlı olarak çalışan Kadının Statüsü Komisyonu her yıl toplantılar düzenlemektedir. 2008 yılında New York'taki toplantının gündemi TCDB olmuştur. Toplantıda TCDB'nin kaynak dağılımı ve bütçe süreçlerinin değişimi açısından önemli bir strateji olduğu ifade edilmiştir. Bu çerçevede bütçenin gelir ve gider kalemlerinin sistematik bir şekilde kadın ve erkeklerin farklılaşan ihtiyaçlarını ve gerçeklerini yansıtabileceği belirtilmiştir. Ayrıca mevcut vergi sistemlerinin var olan eşitsizlikleri devam ettirmemesi için yeniden gözden geçirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Tüğen ve Özen, 2008).

KSGM'nin katıldığı diğer toplantılar; Yirmibirinci Küresel Kadın Zirvesi (2011), Müslüman Toplumlarında Değişim ve Kadının Rolü" Konferansı (2011), CEDAW: Kadın Hakları İçin 30 Yıllık Çaba. Uluslararası Toplantı (2012), İstanbul Sözleşmesi'nin Üçüncü Yılında Kadının İnsan Haklarındaki Gelişmeler Toplantısı (2013) , Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele: Kapasite ve Altyapı Geliştirme İkili Uzman Toplantısı. Türkiye-Hollanda (2013), İşte Eşitlik Platformu: Ekonomik Katılım ve Fırsatlara Eşit Şekilde Erişilebilirlik Paneli(2013) Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası yıllık toplantısı kapsamında yapılan toplantılardır.

KSGM, TCDB'ye yönelik çeşitli çalışmalar yapmaktadır. 28-29 Ocak 2006 tarihleri arasında düzenlenen "Medeniyetler İttifakında Kadın" konulu uluslararası kongre bu tür çalışmalardan biridir. Kongre sonucunda bir yayınlanan raporda kadın-erkek eşitliğinin, kanunlarda, fırsatlarda ve katılımda eşitliğin sağlanmasıyla gerçekleştirilebileceği görüşü ortaya konmuştur (KSGM, 2006: 32).

KSGM'nin TCDB konusunda 2008 Mali Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı ile 2006 Mali Yılı Merkezi Yönetim Kesin Hesap Kanunu Tasarısı'nın Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanaklarına geçen çalışmaları da bulunmaktadır. Tutanaklara göre KSGM kadın-erkek eşitliği konusunda uluslararası kuruluşlardan elde ettiği kaynaklarla

son derece önemli projeler uygulamaktadır (TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu, 2007). Bu bağlamda Avrupa Komisyonu'nun mali desteği ile Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Hollanda Sosyal İşler ve İstihdam Bakanlığı'nca ortaklaşa yürütülen Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Eşleştirme Projesi kapsamında KSGM tarafından "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013" hazırlanmıştır. Ulusal Eylem Planı Taslağı'nın hazırlanması çalışmaları kapsamında girdi olarak kullanılmak üzere eğitim, sağlık, ekonomi, yetki ve karar alma süreçlerine katılım, yoksulluk, medya ve çevreye ilişkin politika dokümanları hazırlanmıştır. Bu dokümanlar, altı ayrı çalışma grubu içerisinde tartışılarak son haline getirilmiştir. Ulusal Eylem Planı, Türkiye'de 2008-2013 döneminde kadın ve erkeklerin yaşamlarının çeşitli alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi amacıyla hedef ve uygulama stratejilerini tanımlayan bir plandır. Nihai hedef kadına karşı ayrımcılığı önlemek ve kadınların sosyal ve ekonomik konumlarını iyileştirmektir. Bu nedenle planın toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesinde önemli bir araç olması hedeflenmiştir. Ayrıca Kadına Yönelik Şiddetle İlişkin Veri Tabanı Oluşturulması Projesi (2012-13), Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Ulusal Politikaların Uygulanmasında Türkiye'nin Etkinliğinin Arttırılması Projesi (2012-2013), Mahkum Kadınlar İçin Kariyer Planlama Merkezleri Projesi, Türkiye'de Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişimlerinin Arttırılması Projesi (2012-2017), vb. birçok proje KSGM tarafından yürütülmüş olup devam eden birçok kadınla ilgili projeler bulunmaktadır.(7)

3. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME KONUSUNDA KAMU KURUMLARININ ROLÜ

KSGM tarafından hazırlanan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı'nda (2008-2013) TCDB çalışmalarından sorumlu kurum olarak Maliye Bakanlığının belirlendiği görülmektedir. Bu bakanlığın TCDB'yi benimsemesiyle birlikte vergi program ve politikaları da toplumsal cinsiyet duyarlılığa göre gerçekleştirilecektir. Maliye Bakanlığının TCDB için yapabileceklerinden bazıları şu şekilde ifade edilebilir: Bakanlık bütçe hazırlık, uygulama, değerlendirme ve denetim aşamalarında cinsiyet eşitliğini dikkate almalıdır. Kadın girişimcilere yönelik vergi oranlarında indirimler ve muafiyetler yaparak kadınların istihdamına katkıda bulunmalıdır. Dolaylı vergiler düzenlenirken temizlik malzemesi gibi kadınların daha çok tükettiği ürünlerden daha az vergi alınmalıdır (Yıldız, 2015: 77).

Kadınlara götürülen hizmetlerin daha etkili, nitelikli ve işbirliği içinde yürütülmesinde Maliye Bakanlığının yanı

sıra bazı bakanlıkların da çalışmaları önem arz etmektedir. İlgili bakanlıklarda, kurumların yapılanmasında doğrudan kadınlara hizmet sunan veya çalışmalarda bulunan birimler bulunmaktadır. Bu birimler aşağıda sıralanmıştır (KSGM, 2008b: 22):

- Kalkınma Bakanlığı (Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü),
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (Kadın Çiftçiler Daire Başkanlığı),
- Milli Eğitim Bakanlığı (Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü),
- Sağlık Bakanlığı (Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü),
- Türkiye İstatistik Kurumu (2) (Sosyal İstatistikler Daire Başkanlığı bünyesinde bulunan Nüfus ve Demografik Grubunun altında Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Takımı),
- Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığına (GAP) bağlı ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan kadınlara hizmet sunan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri,
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü bünyesinde var olan Aile, Kadın ve Toplum Hizmetleri Daire Başkanlığı ve bu daire başkanlığına bağlı olarak hizmet veren Toplum Merkezleri, Aile Danışma Merkezleri ve Kadın Konukevleridir.

Bütün bunlara ek olarak TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, 2009 yılından bu yana meclis daimi komisyonu statüsünde faaliyet göstermektedir. Komisyon, Türkiye’de kadın hakları alanında faaliyet gösteren STK’ların ortak çabaları sonucunda kurulmuştur. 5840 sayılı Kanunda, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nun (KEFEK) görevlerini şu şekilde sıralanmıştır (5840 Sayılı Kanun):

- Kendisine havale edilen kanun tasarılarına ilişkin yapılması gereken değişiklikleri görüşmek ve tavsiye etmek,
- Kendi faaliyetlerine ilişkin yıllık değerlendirme raporu hazırlamak,
- Kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik olarak diğer ülkelerdeki ve uluslararası kuruluşlardaki gelişmeleri takip etmek,
- Kadın erkek eşitliği konusunda TBMM’nin çalışmalarına ilişkin gerekli bilgileri temin etmek,
- Anayasa ve kanunları Türkiye’nin uluslararası yükümlülükleri ile uyumlu hale getirmek için yapılması gereken yasa ve politika değişikliklerini tavsiye etmek,
- TBMM Başkanlığınca havale edilen kadın erkek eşitliğinin ihlaline ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa

dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek ve gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek,

- Kadın erkek eşitliği konusunda kamuyu bilgilendirmek.

KEFEK üyesi yirmi altı milletvekili, TBMM’de temsil edilen partilerin üye sayısı ile orantılı olarak görevlendirilmektedir. Ayrıca, iki yasama uzmanı, üç yasama uzman yardımcısı ve bir komisyon memuru görev yapmaktadır. KEFEK’in araştırma yaptığı temel konular; kadına karşı şiddet, çocuk evlilikleri ve tüm sektörlerde kadın istihdamının artırılması vb. hakkında öneriler içeren raporlar yazmak, kanıt ve veri toplamak, araştırma başlatmak, devlet memurlarından beyan almak, akademisyenler ve STK’lardan uzman görüşü almak, saha çalışmaları yapmaktır. Ayrıca cinsiyet ayrımcılığına ilişkin raporları almak, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin öncelikli çalışmaların yapılması için dört yıllık çalışma planı hazırlamak ve alt komisyonlar kurmak gibi görevleri bulunmaktadır. KEFEK yine de, özellikle mevzuatın incelenmesi ve izlenmesi bakımından, bazı görevlerini yapmakta zorlanmaktadır. Kanun tasarısının içeriğini eksiksiz biçimde değerlendirmeye yetecek zaman tanınmamakta, kanıtlar ve girdilere dayalı olarak ayrıntılı bir inceleme yapılamamaktadır (Devaux, 2014).

4. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME KONUSUNDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ (STK) ROLÜ

TCDB temelinde kamu sektörü bazında yürütülen faaliyetlerin dışında çeşitli STK’ların da çalışmaları bulunmaktadır. Bunlar arasında Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), İstanbul Kadın Araştırmaları Merkezi (İKAM), Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KADER), Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler, Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) adlı STK’ların TCDB ile ilgili çalışmalarına değinilecektir.

KAGİDER, Türkiye’de, kadın girişimci sayısını arttırmak, kadın girişimciliğini yaymak, desteklemek ve güçlendirmek üzere çalışmalar yapmak ve projeler üretmek amacıyla kurulmuştur. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını hedef alan dernek, TCDB yaklaşımı hususunda da öncü kurumlardan birisi olmuştur. Bu bağlamda, kurum tarafından Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama için bir takım öneriler sunulmuştur. Bunlar (Erkan vd., 2012):

- Kadının Siyasete Katılımı/Olumlu Ayrımcılık Uygulamaları: Türkiye’de siyasette kadının temsilinin çok düşük olması demokrasinin sağlanması açısından ciddi bir sorundur. Bu bağlamda eşitliğin sağlanması için yapılması gerekenlerin başında olumlu ayrımcılık gelmektedir.

- Çalışma Yaşamında Kadın: İşe almada, işte yükseltmede, hizmet içi eğitimde ve ücretlerde ayrımcı uygulamaları denetleyecek ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar üretecek bağımsız bir yapının oluşturulması gereklidir.
- Kadın İstihdamı: Kadın istihdamını artırmaya yönelik eğitim, özellikle de mesleki eğitim, hem örgün hem de yaygın öğretim kurumlarında sağlanmalı, gerekirse kota ve burs gibi olumlu ayrımcılık araçları kullanılarak kadınların beceri kazanması ve meslek edinmesi sağlanmalıdır.
- TCDB Çalışmaları: 2008 yılında BM Kadın Statüsü Komisyonu toplantısının ana konusu olan ve sonuç bildir-gesine Türkiye'nin de imza attığı TCDB yaklaşımı hükümet tarafından da benimsenmelidir.
- Kadın Girişimciliği: Kadın girişimciliğini geliştirmek için çalışmalar yapılmalıdır
- Eğitim: Kız çocuklarının okullaşma oranı erkek çocuklarına göre düşük olup, bu alanda da fırsat eşitliği sağlanması için çalışmalar yürütülmelidir.

KAGİDER ayrıca Kadının Statüsü Komisyonu tarafından 24 Şubat – 7 Mart 2008 tarihleri arasında BM'nin New York'taki genel merkezinde düzenlenen BM Kadının Statüsü Komisyonu 52. Dönem Toplantısı'na katılmıştır. Bu tür gelişmeler, ülkemizde yakın dönemde TCDB konusunda mali alanda bir dizi önemli düzenlemelere gidebileceği hakkında bir kanaat uyandırmaktadır (Tüğen ve Özen, 2008).

İKAM, demokrasi ve toplumsal kalkınma, cinsiyet, insan hakları, uluslararası kültürel ilişkiler temelinde araştırmalar konularında faaliyet göstermektedir. Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek, yerel ve merkezi yönetim cinsiyet politikaları üretmek, bilimsel araştırmalar yapmak, çözümler sunmak ve rapor yayınlamak gibi amaç ve faaliyetleri bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası kadın çalışma sempozyumları düzenlemektedir (İKAM, 2016). 2008 yılında İKAM ve Türk Demokrasi Vakfı (TDV) ile birlikte Marmara Belediyeler Birliği "Yerel Yönetimlerde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Marmara Modeli" başlıklı bir Avrupa Birliği projesine başlamıştır. Bu proje ile Marmara Bölgesi'nde toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılması; yerel bütçelerin toplumsal cinsiyet açısından analiz edilmesi ve toplumsal cinsiyet politikalarının yerel bütçelerde entegrasyonunun sağlanması, kadınların bütçeleme süreçlerine katılımının artırılması vb. amaçlanmıştır. Proje kapsamında; Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe için Eğiticinin Eğitimi Programı ve Marmara Bölgesi'ndeki illerdeki "Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe" çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2012 yılında Marmara Belediyeler Birliği toplantısında alınan

kararla "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu" kurulmuştur (KEFEK, 2014: 59).

KADER, bütçe görüşmelerinde TCDB'nin ana eksen olarak le alınması, sosyal ve siyasal yaşamda erkek egemenliğine karşı kadın-erkek eşitliği bilincinin yükseltilmesi, kadınların politikaya katılımını engelleyen ekonomik, sosyal, kültürel ve yasal engellerin ortadan kaldırılması, kadınların hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak yasaların yapılması gibi konularda örgütlenme, dayanışma ve eğitim çalışmaları yürütmektedir. İlkeleri, ayrımcılığın her türüne karşı olmak, tüm yasal partilere eşit mesafede durmak, kadın bakış açısını tüm çalışmalarına yansıtmak ve yaygınlaştırmak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm politika ve programlara yerleştirilmesi için çalışmaktadır (KADER, 2016a). KADER 26. Dönem milletvekili danışmanlarını, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Anaakımlaştırma" çalışması kapsamında atölye çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, kadın haklarına ve toplumsal cinsiyete duyarlı yasama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktır. Çalışma kapsamında TCDB, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık, uluslararası sözleşmeleri ve ulusal mevzuatı toplumsal cinsiyet eşitliği açısından incelenmesi vb. konular ele alınmaktadır (KADER, 2016b).

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler, kadınların insan hakları konusunda yaşadıkları sorunları ve olası çözümleri araştırmak, kadın girişimlerine yönelik, örgütlenmeyi ve cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkabilmeyi destekleyecek yayın ve araçlar hazırlamak, demokrasi, kadın ve insan hakları konusunda çalışan sivil toplum örgütleri arasında etkin dayanışma ağları kurulmasına katkıda bulunmak gibi konularda çalışmaktadır. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler çalışmaları ve programlarıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal adalet alanlarına yaptığı katkılar nedeniyle 1999 yılında Uluslararası Kadın Kalkınma Örgütü'nün (The Association for Women's Rights in Development [AWID]) Öncü Çözümler Ödülü'nü almıştır. 2007 yılında, başta Türkiye'de olmak üzere kadının insan haklarının yasalarca korunması ve böylece eşitliğin sağlanması için yasal reformların gerçekleştirilmesi yönündeki çalışmaları nedeniyle Gruber Vakfı Uluslararası Kadın Hakları Ödülü'ne layık görülmüştür. Ayrıca, 2005 yılından bu yana BM'nin Ekonomik ve Sosyal Konseyi (United Nations Economic and Social Council [ECOSOC]) özel STK danışmanlık statüsüne sahiptir. TCDB'ye yönelik çalışmalarına gelince, Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği ve Türk Kadınlar Birliği, 6. CEDAW Ülke Raporu'na alternatif bir Gölge Rapor hazırlamıştır. Bu raporda fiili eşitliğin sağlanabilmesi için TCDB hazırlanması ve TCDB'nin etkin olarak kullanılıp kullanılmadığının düzenli olarak denetlenmesi gerektiği belirtilmiştir (Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler, 2016).

KEİG, emek, kadına yönelik erkek şiddeti, kadınların politik katılımı gibi cinsiyet eşitliğinin farklı alanlarında faaliyet gösteren kadın örgütlerinin bir araya geldiği bir STK'dır. Kadın emeği ve istihdamı alanında çalışmalar yapmaktadır. Hedefi, kadınların çalışma yaşamında güvenceli ve sürekli bir yer edinmesini sağlayacak politikalar oluşturmaktır. Kadının ev içinde ücretsiz olarak yaptığı işlerin görünür kılınması ve ev içinde ve dışında cinsiyete dayalı iş bölümünün aşılmasına yönelik çalışmaları bulunmaktadır (KEİG, 2016). KEİG TCDB'yi 2008 yılından itibaren gündemine almıştır. KEİG tarafından 3 Kasım 2008 tarihinde Kamu yararına çalışan özel, bağımsız ve kültürel bir kuruluş olan Friedrich Ebert Stiftung (FES) Türkiye Temsilciliği'nin desteği ile "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Dersler, Sorunlar, Öneriler" konulu bir çalışmayı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca KEİG İrlanda'daki kadın hareketi ve TCDB uygulamasını inceleyerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması kapsamında, tüm kurumların bir araya gelerek hangi noktada olduklarını tespit etmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. KEİG Maliye Bakanlığı, KSGM gibi kurumların da TCDB'yi gündemlerine aldığını, ancak TCDB'nin stratejik planlarda öneri mahiyetinde veya proje bazlı olarak yer aldığı ifade etmektedir. Bu süreçte ilgili sivil toplum örgütlerinin de dinlenmesini önermektedir (KEFEK, 2014: 28, 83).

5. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEMENİN GÜNCEL MEVZUATTAKİ YERİ, YASAL DÜZENLEMELER VE ÖNERİLER

Türkiye'de TCDB'ye yönelik altyapının oluşturulması konusunda çeşitli kurumlar tarafından bazı çalışmalar yürütülmekle beraber ilgili çalışmalarının yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle TCDB anlayışı Türkiye bütçe sisteminde bir bütün olarak yer almamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ekonomik, siyasi ve sosyal hayatın tüm aşamalarına tesisi için yeterli siyasi irade bulunmamaktadır. Buna rağmen TCDB anlayışının özellikle anayasa, kanun vb.'de kısmi yansımalarının bulunması bu eksikliği ortadan kaldır-mada, bu anlayışın tesisi için gerekli olan toplumsal farkındalığı arttırmada önemli bir basamaktır. Toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın mevzuatta ismen yer alması da temsil et-tiği anlam mevzuatta yer almaktadır (Genç, 2010a: 57).

Bütçe kanunu dışında başta Anayasa olmak üzere Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu ve İş Kanunu gibi çeşitli kanunlarda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik pek çok düzenleme gerçekleştirilmiştir.

1982 Anayasası birçok maddesinde eşitliği temel aldığı ve bu eşitliğin devletin güvencesi altında olduğunu vurgulamaktadır. Kadınların ve dezavantajlı gurupların

pozitif ayrımcılığa tabi tutulması gereği, devlet desteğinin her alanda yapılacağı belirtilmektedir. Anayasa'nın 2. mad-desi "demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti" ibaresine yer vermektedir. Devletin temel amaç ve görevlerini belirle-yen 5. maddesinde ise "kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak" devletin temel görevleri arasında sayılmıştır. Anayasanın 10. maddesine "kadınlar ve erkek-ler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçme-sini sağlamakla yükümlüdür" hükmü eklenmiştir. Yapılan bu değişiklikte devlet cinsiyete dayalı ayırım yapmamanın ötesinde, kadınlara erkeğin her alanda eşit haklara, eşit imkan-lara kavuşması için düzenlemeler yapmak, gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılınmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere Anayasanın 90. maddesine "Usulüne göre yürürlüğe konul-muş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaş-malarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaş-ma hükümleri esas alınır" hükmü eklenmiştir. Yeni tasar-lanan anayasada ise toplumsal cinsiyet duyarlılığının açık ve net bir şekilde her alanda vurgulanması gerektiği sivil top-lum kuruluşlarının talep edilmektedir.

Kadın erkek eşitliği gözetilerek hazırlanan ve 1 Haziran 2005'te yürürlüğe giren Yeni Türk Ceza Kanunu'nda kadı-nın mağdur olduğu birçok suç topluma karşı işlenen suçlar kapsamından çıkarılıp, kişilere karşı işlenen suçlar kapsa-mına alınarak cezaları ağırlaştırılmıştır. Ayrıca, töre cina-yetleri faillerinin kanunda öngörülen en ağır ceza olan ağır-laştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılması hükmü getirilmiştir.

Vatandaşların hak ve yükümlülüklerini düzenleyen temel yasa niteliğindeki Türk Medeni Kanunu, kadın-erkek eşitliği konusunda yeniden düzenlenmiş ve 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, yeni Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi ile birlikte Aile Mahkemeleri kurulmuş ve 2003 yılında bu mahkemeler adli sistem içinde yerini almış-tır. Aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla 1998 yılında çık-a-rılan Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile bu konuya iliş-kin özel bir yasal düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme ile Türkiye'de ilk kez aile içi şiddet kavramı hukuksal metinde tanımlanmış ve aile içi şiddetin vuku bulduğu durumlarda mağdurun şikayeti olmaksızın polis ve adalet mekanizması-nın harekete geçmesi sağlanmıştır. Söz konusu yasada 2007 yılında yapılan değişiklikte şiddet olgusu geniş yorumlana-rak aile içi şiddet yalnızca eşler arası şiddet olarak algılan-maktan çıkarılmıştır.

Çalışma hayatını düzenleyen Yeni İş Kanunu'nda 2003 yılında yapılan düzenlemeler ile çalışma yaşamında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İş Kanunu'nda; işverenin biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamayacağı, aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırmayacağı, cinsiyet, medeni hal ve aile yükümlülükleri, hamilelik ve doğumun iş akdinin feshi için geçerli sebep oluşturamayacağı hükümleri yer almıştır. İşyerinde cinsel taciz ve kısmi çalışmaya ilişkin hükümler de ilk kez Kanunda yer almıştır. Ayrıca kadın çalışanlara verilen ücretli doğum izin süreleri de artırılmıştır. Bununla birlikte 4857 sayılı yeni İş Kanunu ile esnek çalışma yöntemlerinin bir kısmı yasal temele kavuşmuştur. 2006 yılında yayımlanan bir talimat ile, özel sektör işyerlerinin, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça iş ilişkisinde cinsiyete dayalı ayırım yapamayacakları konusunda işverenlerin bilinçlendirilmesi istenmiştir. Sosyal güvenlik kapsamında ele alınabilecek diğer bir kanun olan İşsizlik Sigortası Kanunu'na göre, işsizlik sigortası erişimine, kapsamına, katkılarına ve hesaplamalarına ilişkin tüm hükümler kadın ve erkek için aynıdır. Doğum izni ve buna ilişkin konular Devlet Memurları Kanunu ve İş Kanunu'nda ayrı ayrı düzenlenmektedir. 2003 yılında yürürlüğe giren yeni İş Kanunu ve 2004 yılında Devlet Memurları Kanunu'nda yapılan değişikliklerle hem kadın işçiler hem de kadın memurlar için paralel düzenlemeler getirilmiştir.

Genel Kanunlar, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Türk Medeni Kanunu, 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz, Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun vb. kanun ve kanun hükmünde kararname kamusal hizmetleri düzenleyip dezavantajlı guruplar ve kadınlara yönelik düzenlemeleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmede yasal altyapı sağlamaktadır (Doğan, 2012: 125). Vakıflar Kanunu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu gibi sadece ilgili bulunan kamu idarelerine ilişkin maddeleri içeren kanunlar ve kanun hükmünde kararnameler de toplumsal cinsiyet, kadın ve diğer dezavantajlı gurupları kapsayan hükümler içermektedir (Genç, 2010b: 476-495).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişimine katkı sağlayan bir diğer gelişmede 25 Mayıs 2010 tarihinde 27591 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Kadın İstihdamının Arttırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması" konulu genelgedir. Bu genelgeye göre; kadınlarının sosyo-ekonomik konularının güçlendirilmesi, toplumsal yaşamda kadın erkek

eşitliğinin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma amaçlarına ulaşılabilmesi için kadınların istihdamının artırılması eşit işe eşit ücret imkanının sağlanması şarttır (Genelge, 2010/14). Bunun gibi yürürlüğe girer yönetmelik ve genelgelerle özellikle kadınların pozitif ayrımcılığa tabi tutulması için devlet desteğinin her alanda sağlanacağı vurgulanmaktadır.

Bu kapsamda TCDB'nin Türkiye'de uygulanabilmesi için bazı yasal değişikliklerin yapılması gereklidir. En başta Anayasa olmak üzere, tezimizin konusunu oluşturan kanunlar çerçevesinde Bütçe Kanunu, Vergi Kanunları ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu vb. kanunlar değişmesi öngörülen kanunlardır. Bu kanunların değiştirilmesi ile ilgili olarak aşağıda birkaç örnek verilmiştir:

Anayasa'nın 73. maddesine göre "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir." Anayasanın bu maddesinden çıkarılabilecek temel ilkeler; genellik, eşitlik, mali güce göre vergileme ve yasal ilkeleridir. Bu kapsamda vergi mükellefiyeti kadın-erkek eşitliğine katkı sağlayacak nitelikleri taşıyacak hale getirilmelidir. Kadınların güncel ekonomik sorunlarını giderecek bir vergi sistemi geliştirmesi gereklidir. Çünkü maliye politikasının sosyal amacı vergi yükünün kadın ve erkek arasında dengeli dağılımı olmalıdır (Cansız, 2009: 339).

Bütçenin çeşitli aşamalarında TCDB'ye yönelik değişiklikler yapılması da yerinde olacaktır. Örneğin; Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmakta olan OVP ve Maliye Bakanlığınca hazırlanan OVMP arasında cinsiyete yönelik ortak politikaların tam olarak koordinasyonu yasal zorunluluk haline getirilmelidir. Harcamacı kamu idareleri tarafından oluşturulan bütçe tekliflerinde TCDB'nin alt yapısının oluşturulup oluşturulmadığının analizi yapılmalıdır. Bütçe, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda görüşülmesinin ardından Genel Kurul tarafından oylanması sonucunda TBMM'de (3) kabul edilmekte ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak Resmi Gazete'de yayımlanarak kanunlaşmaktadır. Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından ekli raporlarla birlikte Genel Kurul'a sevk edilen bütçe tasarısında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi için Genel Kurul tarafından hükümete önerilerde bulunulmalıdır. TBMM bünyesinde kurulacak "Cinsiyet Eşitliği Komisyonu" tarafından

bütçe ve ekli cetvellerinin toplumsal cinsiyete duyarlılığı in-celenmelidir. Bütçenin kanunlaşma aşamasından sonra büt-çenin uygulanması süreci başlamaktadır. Bu aşamada ge-lirlerin toplanması ve giderlerin yapılması aşamaları yer almaktadır. Giderlerin yapılması aşamasında alt karar alma mekanizmalarının toplumsal cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmaya yönelik biçimde işleme-si ge-rekmektedir. Türkiye’de Sayıştay tarafından gerçekleştirilen bütçenin denetimi aşamasında ise toplumsal cinsiyet eşit-sizliğinin azaltılmasına yönelik hedeflenen ve uygulanan TCDB yaklaşımları da sonu-ç odaklı bir denetimi sağ-laya-caktır (Çelik ve Atabey, 2013).

TCDB ile ilgili değişim yapılması gereken vergi kanun-larından örnek verecek olursak; 2007 yılında Gelir Vergisi Kanunu’nda yapılan değişiklikle hane içinde kadınlar tara-fından üretilen her nevi ürünlerin tertiplenen kermes, festi-val, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu elde edinilen gelirler vergiden muaf tutulmuştur. Bu ve benzeri kanun de-ğişiklik-leri ile vergi kanunlarının toplumsal cinsiyet duyarlılığı artırılmalıdır. Yani vergi kanunları daha değişik şekillerde dü-zenlenerek toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmelidir. Gelir ve kurumlar vergisinde kadınlara yönelik muafiyet ve vergi indirimleri artırılarak kadın erkek eşitliğine katkı sağ-lanmalıdır. Örneğin; düşük faizli ve uzun vadeli veya faizsiz krediler sağ-lama, işyeri açan kadın girişimcilere belirli bir yıl boyunca sağ-lanabilecek vergi muafiyeti ve aynı zamanda belli sektörlerde faaliyet gösteren girişimci kadınlara vergi teşvikleri sağ-lanması şeklindeki uygulamalar ile kadınların ekonomik hayattaki yerinin artırılması sağ-lanmalıdır (Örücü ve Bakırtaş, 2012). Bununla beraber devlet istihdama yö-nelik vergisel düzenlemeler ile toplumsal cinsiyet ayrımcı-lığını önleme, kadın istihdam etme vb. konularda etkinlik gösterip kadınların ekonomik güçlerini edinmelerinde rol oynamak durumundadır. Kadın istihdamı devlet tarafından alınacak mali önlemler ile desteklenerek güçlendirilmelidir. İstihdamda kadınlara öncelik verilerek kadınlar sübvansede edilmelidirler. Sadece kamu sektöründe değil özel sektörde de kadınları güçlü kılmak için özel firmalara kadın istihda-mını arttırmaları, artıp yeterli konuma geldikten sonra o ko-numu korumaları için vergi indirimi, sigorta primi destekleri vb. teşvik sistemleri geliştirilmelidir.(4)

Bütçe sürecinde toplumsal cinsiyet duyarlılığın açı-lımı için uygun bir platform oluşturan kanunlardan bir başkası 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Ka-nunu’dur. Uluslararası standartlara uygun şekilde düzen-lenerek 10.12.2003 tarihinde kabul edilen ve 24.12.2003 tarihli 25326 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürür-lüğe giren, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Ka-nunu çerçevesinde uygulanacak bütçe sisteminin sağ-ladığı

yeniliklerin değerlendirilmesi ve TCDB açısından getirdiği açılımların tespit edilerek bütçe sürecindeki temel kurumla-rın harekete geçirilmesinin anlamlı olacağı düşünülme-kte-dir. Bu kanun ile beraber orta vadeli program ve bütçe ara-sındaki bağ kurulması zorunluluğu, çok yıllık bütçelemeye geçilmiş olması, performans esaslı bütçe sistemine geçilerek çıktı odaklı anlayışın benimsenmesi TCDB’ye temel oluştu-racak başlıca olumlu gelişmelerdir (Doğan, 2013). Bu ka-nunun getirmiş olduğu açılımların TCDB imkanı açısından değerlendirilerek, yasayla birlikte kurulmakta olan sisteme dahil olacak stratejilerin geliştirilmesi ve belirli bir eylem planı dahilinde çözüm üretilmesi, Türkiye’de kadınlara iliş-kin sorunlarının çözümünde önemli bir adım olacaktır (Öz-tan, 2004) Ancak kanunun toplumsal cinsiyete duyarlı ol-duğu söylenemez. Kanun içerisinde kadın sözcüğü bir kez kullanılmışken, toplumsal cinsiyet, cins, erkek sözcükleri hiç kullanılmamıştır. Kamu mali yönetiminin cinsiyetler arası eşitsizlikleri gidermesi yönünde tedbirler almasını şart koşan bir madde kanuna eklenmelidir. Bununla beraber büt-çenin hazırlık aşamasından uygulanıp denetlenmesine kadar her aşamasında toplumsal cinsiyet duyarlılığının gözetilip, toplumsal cinsiyetler üzerinde ne gibi etkiler getirdiğinin gözetilmesi de kanuna eklenebilecek bir hükümdür. Sağ-lıklı çalışan bir gelir politikası adil bir vergi yükü dağılımı ile beraber cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri de giderecek bir nitelik taşınmalıdır. Bu tür bir gelir politikasının tahsisi yö-nünde hükümler kanuna eklenmelidir (Cansız, 2009: 339).

TCDB yaklaşımı çerçevesinde yapılacak bu tür düzen-lemeler ile kadının statüsü ile ilgili cinsiyet eşitsizlikleri-nin ortadan kaldırılması ve aynı zamanda toplumsal refahın artırılması mümkün görünmektedir. Dahası bu düzenleme-lerin teoride kalmaması, kamu idarelerinin bu anlayışı iç-selleştirmiş olması ve bu konuda siyasi iradenin oluşması gerekmektedir (Örücü ve Bakırtaş, 2012). Diğer yandan top-lumsal cinsiyet eşitliğinin sağ-lanması ile ilgili mevzuat ça-lışmaları devam etmektedir. Bu alt yapının kurulmasından sonra sıra, mali konulara ve cinsiyet temelinde bunların de-ğerlendirilmesine gelmektedir. (Işık ve Işık, 2009). Türki-ye’de bu tür gelişmeler, TCDB konusunda çeşitli düzen-lemelere gidildiğini göstermekle birlikte henüz uygulama aşamasına geçilmediğini ve konu üzerinde tartışmaların de-vam ettiğini göstermektedir. TCDB’nin ülkemizde uygulan-ması için yapılması gerekenler aşağıda belirtilmiştir.

- TCDB eşitliğe dayalı bakış açısına sahip politika an-layışı olarak kabul edilerek, kadınlar başta olmak üzere tüm dezavantajlı grupları da içerecek geniş bir perspek-tife dönüştürülmelidir (Genç, 2010a).

- Dezavantajlı gruplara yönelik pozitif ayrımcılık sağlamları için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır (Genç, 2010a).
- Kadınların görünmeyen emeği olan ev içi hizmetleri GSYH'ye eklenmelidir. Evde hasta, yaşlı, engelli ve ço-cuk bakımı gibi hizmetlerin kadınlar üzerindeki yükünü devlet üstlenmelidir (Doğan, 2012: 160).
- TCDB anlayışının temel amacı olan toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına kalkınma planları, ulusal programlar vb. yer verilmelidir (KEFEK, 2014: 25)
- Kalkınma Planlarına kadınlara yönelik ayrıntılı politikalara yer veren bir bölüm dahil edilerek kamuoyuna süreç hakkında kararlılık mesajı verilmelidir (KEFEK, 2014: 102)
- Her türlü cinsiyet ayrımcılığını önlemek için zaman he-defli ve sorumlu kurumları belirten beş yıllık bir “Tür-kiye Kadın Politikaları Eylem Planı” oluşturulmalıdır (KADER, 2011: 8).
- TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu ile KEFEK karma bir alt komisyon kurarak TCDB konusunda çalışmalıdır (KEFEK, 2014: 118).
- Kadın-erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik politikalar bağlamında, kadın ve erkek parlamenterlerin eşit sayıda olmalı ya da kadın milletvekili oranı artırılmalıdır (Erkan vd., 2012)
- Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısına ekli doküman ve raporlar arasında cinsiyet ayrımcılığını önlemeye yö-nelik “TCDB Cetveli” eklenmelidir. Bu tür bir doküman bütçe gelir ve giderleri açısından cinsiyet ayrımcılığının ne boyutta önlendiği hakkında bilgiler verilebilecektir (Tügen ve Özen, 2008).
- Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TBMM, Sayış-tay ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ile oluşturulacak bir uzmanlar grubu; veri toplama, strateji ve eylem için çerçeve oluşturma, kamu hizmet çıktı hizmetlerinin sonuçlarını değerlendirmek konularında faaliyet göster-melidir. Bu kuruma “TCDB Çalışma Grubu” adı veril-melidir (Cansız, 2009: 342).
- Kamu idarelerinin toplumsal cinsiyete duyarlı plan, politika ve programlarının bütçelerine entegre edilmesini sağlanmalıdır. Bu kapsamda gerekli ödeneklerin ayrılması sağlanarak bütçenin hazırlama, uygulama ve dene-tim süreçlerinin gözden geçirilerek gerekli değişiklikler yapılmalıdır (Genç, 2010a).
- Bütçenin cinsiyetler üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu değerlendirilerek buna göre kaynak aktarımı yapılmalıdır (Yıldız ve Uğur, 2016).
- Bakanlıklarda ve kamu kurumlarında, yerel birimlerde bu programın uygulamasını kolaylaştırıp, denetimini sağlamak için sivil toplum kuruluşlarından bağımsız temsilcileri içeren bir “Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Kurulu” oluşturulmalıdır (KADER, 2011: 8).
- Çeşitli kamusal birimlerde çıkacak kadın erkek eşitliğine dair sorunların toplumsal ve kişisel yararları gözeterek yargıya intikal etmeden çözüme ulaşmasında işlev görececek bir kadın-erkek eşitliği ombudsmanı kurulmalıdır (Cansız, 2009: 343) veya 2013 yılında yürürlüğe giren 6325 sayılı arabuluculuk kanuna bu konuda bir madde eklenmelidir.
- Tüm kamu kurum ve kuruluşlarında “eşitlik uzmanı” is-tihdamı edilmelidir (KEFEK, 2014: 83).
- TCDB konusunda farkındalık yaratıp kamuoyunun bu konudaki bakış açısının oluşturulması açısından medya ve iletişim organlarının kullanılması için bir iletişim birimi kurulmalıdır (Doğan, 2012: 154).
- TCDB analizinin öneminin anlaşılıp uygulanabilirliği-nin artması için kurum ve kuruluşlarda eğitim ve se-miner programları üzerinde yoğunlaşmalıdır. Özellikle eğitim-öğretim kurumlarında toplumsal cinsiyet duyar-lılığı dersleri konulmalıdır (Gökbunar ve Doğan, 2016).
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün rolü ve mali gücü genişletilmelidir. Kurumun rolü, devletin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını hazırlamak; yasama, yürütme, yargı kurumlarını bu doğrultuda harekete geçirmek; bakanlıklar ve kamu kurumlarındaki merkezi ve yerel uygulamaları koordine etmek ve izlemekle görevli etkili bir yapı oluşturmak olarak yenilenmelidir (KA-DER, 2011: 8).
- STK'ların de TCDB konusunda bilinçlendirilmesi yine KSGM'nin öncülüğünde yapılmalıdır (Klatzer, 2012: 54).
- Dezavantajlı gruplara yönelik yürütülen hizmetlere ilişkin veri setleri oluşturarak bu setlerin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından bağımsız bir grup olarak istatistiklerinin yapılması sağlanmalıdır (KEFEK, 2014: 165).

6.TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME KONUSUNDA DİĞER UYGULAMALAR VE KALKINMA PLANLARI

Türkiye'de kamusal anlamda TCDB uygulaması he-nüz yürürlüğe konulmamış olmakla beraber kesin bir baş-langıç tarihi olan ciddi bir planlama da söz konusu değildir. Türkiye'de uygulanma biçim ve tarihi henüz belli olmamasına rağmen TCDB için bazı adımlar atılmaktadır. Kamu

kurumları ile STK'ların konuya geçmişte pek aşına olmadıkları saptaması yapılmakta, ancak yakın dönemde bu bütçeleme ortamının altyapısının oluşmaya başladığı belirtilmektedir. Türkiye için bu konuda değinilen önemli bir örnek, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun, Dünya Bankası destekli Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamındaki Şartlı Nakit Transferi uygulamasıdır (Şensesen, 2008: 5).

Türkiye’de TCDB ile ilgili çalışmalardan bir diğeri BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı Kapsamında TCDB Eğitici Eğitimidir. (5) 18-19 Aralık 2008 tarihinde Ankara’da yapılan bu eğitim toplantısında Türkiye’deki durum aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- Türkiye’de, kadın erkek eşitliğine yönelik 1995’de Pekin Konferansı’ndan sonra 1996’da Ulusal Eylem Planı oluşturulduğu ve 2008’de yeni bir Ulusal Eylem Planının katılımcı bir yapıyla hazırlandığı; ancak uygulama konusunda sorunlar olduğu ifade edilmiştir. Eylem Planlarının uygulanmasının, izlemesinin KSGM tarafından yapıldığı da belirtilmiştir.
- Ailenin Korunmasına Dair Yasa ve kadına karşı şiddetin önlenmesine yönelik genelgeden hareketle yasanın uygulanması için yapılandırılan Aile Mahkemeleri ve 2006 tarihli Başbakanlık Genelgesinden bahsedilmiştir.
- 2007 yılında Kadına Karşı Şiddet Ulusal Eylem Planı hazırlanmıştır; yükümlü kurumlar belirlenmiştir.
- 1990’dan bugüne kadar AB adaylık süreci çerçevesinde ve kadın hareketinin katkısıyla Medeni Kanun ve Ceza Muhakemeleri Kanunları değiştirilmiş, ayrımcı düzenlemeler büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır.
- Türkiye yasal düzenleme anlamında iyi bir noktada olmakla birlikte, uygulama konusunda sorunlar mevcuttur.
- Pozitif ayrımcılık tartışmaları sürmektedir.
- Bazı siyasi partiler kendi karar mekanizmalarında kadın milletvekilleri konusunda kota uygulamaktadır
- BM Ortak Programı kapsamında altı ilde hazırlanan “Yerel Eşitlik Eylem Planları” yerel düzeyde ilk sistematik adım olmuştur.
- Türkiye’de TCDB ile ilgili yapılabileceklerle ilgili olarak KSGM’nin etkinleştirilmesi, çalışmaların şeffaf ve denetlenebilir olması, toplumda bir bilinç oluşturulması ve yasalarla TCDB’nin desteklenmesi gerektiği yönünde öneriler getirilmiştir.

TCDB ile ilgili uygulamalardan bir diğeri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı KSGM tarafından hazırlanan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı’dır.

Bu plan kamu politikalarına temel teşkil etmek üzere hazırlanmış olup Pekin Eylem Platformu’nda tanımlanan kadının eğitimi ve öğretimi, kadın ve ekonomi, kadın ve yoksulluk, kadın ve sağlık, kadın ve çevre, kadın ve medya, yetki ve karar alma sürecine katılım, kadının ilerlemesinde kurum-sal mekanizmalar ve kadına yönelik şiddet kapsamında tüm tarafların katılımıyla hazırlanmıştır. Eylem planı uygulamaları ise altı aylık dönemler itibarıyla KSGM tarafından izlenmektedir (KEFEK, 2014: 26).

Yine TCDB ile ilgili olarak, BM Kadınların İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı kapsamında Kadın Dostu Kentler Projesi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu projenin birincisi 2006-2010 yılları arasında İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van illerinde yürütülmüş, ikincisi ise Kadın Dostu Kentler Projesi 2 olarak 2011-2014 yılları arasında Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin, Samsun illerinde yürütülmüştür. Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı tarafından AB desteğiyle yürütülen “Toplumsal Cinsiyet Temelli Yerel Bütçe Analizi” başlıklı proje ile yerel yönetimler açısından konu ele alınmıştır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından “Yerde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kılavuzu” yayımlanmıştır. Haklı Kadın Platformu tarafından 2012 yılında “Eşitlikçi Bütçe Çalıştayı” gerçekleştirilmiştir. İstanbul Üniversitesi Küresel Siyaset ve Yönetim Uygulama ve Araştırma Merkezi de “Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme” çalışmalarını, dünyadaki ilk uygulamaların sonuçlarını tartışmak üzere 2013 yılında uluslararası bir toplantı düzenlemiştir (KEFEK, 2014: 27-28).

TCDB ile ilgili kalkınma planlarında yer alan ilk gelişme ise Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1990-1995) kadınlara karşı uygulanan dışlayıcı ve ayrımcı davranışların önlenmesi amacıyla yeni bir koordinatörlük biriminin kurulmasının kararlaştırılmasıdır. Bu amaçla Başbakan’a bağlı olarak “Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı” adıyla yeni bir kurum oluşturulmuştur. Başkanlığın bugünkü adı KSGM’dir (Yıldız ve Uğur, 2016).

TCDB’nin kalkınma planlarına yansımaları, ilk kez Onuncu Kalkınma Planı’nda olmuştur. Kalkınma Planı’na göre TCDB konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir. 2014-2018 yılları arasında uygulanacak olan Onuncu Kalkınma Planı’nın ön hazırlığı kapsamında Kalkınma Bakanlığı tarafından kırk altı “Özel İhtisas Komisyonu” ve yirmi “Çalışma Grubu” oluşturulmuştur. “Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu” da bu gruplardan biridir. Bu grup tarafından, hakların kullanımı, kalkınmışlık ve gelişmişlik bağlamında belirleyici bir faktör olan toplumsal cinsiyet ve TCDB konuları irdelenmiştir. Bu irdelenme eğitim, sağlık, istihdam, karar alma mekanizmaları ve

kadın, kadına yönelik şiddet konularında oluşturulan beş alt grupta yer alan çalışmalarla yapılmıştır (6) (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

7. SONUÇ

Türkiye'deki toplumsal cinsiyete eşitliğine yönelik çalışan, TCDB'nin hazırlanıp uygulanmasında görev alan bu kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanması gereklidir. Bununla beraber üniversitelerden ilgili birimlerin, kadın derneklerinin eşgüdüm kapsamında olması toplumsal cinsiyet analizinin tabana yayılarak niteliğinin ve başarı şansının artmasına olanak sağlamaktadır. Sivil toplum kuruluşları, kadın dernekler vb. kuruluşların desteği vatandaşların bütçeye olan ilgisi ve katılımı bağlamında önem taşımaktadır. Uygulamanın başarısını etkileyen bir diğer unsur ise ölçümdür. Yeterli veri desteğinden yoksun ölçümler ile TCDB hazırlamak güçtür. İlgili verilerin kamunun hizmet verdiği ve gelir edindiği her alanda toplanması uygulamanın başarılı olması açısından önemlidir. Net, doğru, açık şekilde ölçülemeyen bir toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı bir politika geliştirilemeyeceği açıktır.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik başta TCDB olmak üzere birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Ancak bu uyum çalışmalarının yanı sıra var olan sorunların çözümüne yönelik etkin politikalar oluşturma aşamasında daha ciddi çalışmalar yapılması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun çözümünde toplumun, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bir sorun olarak kabul etmesi önemli bir adımdır. Medya araçları vasıtasıyla sorunun varlığı topluma açıklanmalıdır.

KSGM, cinsiyete duyarlı bütçelemeye yönelik altyapının oluşturulması konusunda da çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Ancak KSGM'nin çalışmalarının yetersiz olduğu görülmektedir. Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayımlanan Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporuna (The Global Gender Gap Report) göre Türkiye Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde 2006 yılında 115 ülke arasında 105'inci, 2007 yılında 128 ülke arasında 121'inci, 2008 yılında 130 ülke arasında 123'üncü ve 2009 yılında ise 134 ülke arasında 129'uncu olabilmıştır. 2010 yılı için sıralamada ancak 135 ülke arasında 126. sırada yer bulabilmıştır 2011 verilerine göre ise sıralamada sadece dört basamak yükselerek 122. sıraya yerleşmiştir. 2012 yılında 135 ülke arasında 124'üncü, 2013 yılında 136 ülke arasında 120'inci, 2014 yılında 142 ülke arasında 125'inci ve 2015 yılında 145 ülke arasında 130'uncu olmuştur. Bu sıralama değişikliği ülke-miz açısından yeterli değildir. Toplum içinde var olan eşitsizlikleri gidermede bazı politikaların uygulanması bir zorunluluktur. Bu nedenle Türkiye'de yakın bir gelecekte,

TCDB anlayışına uygun düzenlemelerin yapıp yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, ilgili Bakanlıklar yanında kamu kurumlarının yetkilileri ve çalışanları tarafından TCDB anlayışının sahiplenilmesi başarının önemli şartları arasındadır.

KAYNAKÇA

- Budlender, D., Sharp, R. and Allen, K. (1998). "How Do To A Gen-der-Sensitive Budget Analysis: Contemporary Research and Analysis", *London: Commonwealth Secretariat. And Australian Agency For International Development Canberra And The Commonwealth Secretariat*, London.
- Cansız, H. (2009), "Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Türkiye'ye İlişkin Öneriler", Gazi Kitabevi, Ankara.
- Çelik, Ö. ve Atabey E. S., (2013), "Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/ Vol.: 13 – Sayı/No: 4, 151-166.
- Devaux, K. (2014). "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi", United Nations Joint Programme, *Fostering an Enabling Environment for Gender Equality in Turkey*.
- Doğan, A. (2012). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye Değerlendirmesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Doktora tezi.
- Doğan, A. (2013). "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamaya Yönelik Hizmet Veren Kamu Kurumları ve Hizmetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10 Sayı:2 Yıl:2013, 75-95.
- Erkan, B., Şentürk, M., Akbaş, Yusuf, E. ve Paksoy, S. (2012). "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçe) Yaklaşımı", *International Journal of Economic And Administrative Studies*, Year: 5 Number 9, Summer 2012 ISSN 1307-9832, 85-105.
- Genç, M. (2010a). "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kamu Hizmetlerinde Etkinlik", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 77, S.33-61.
- Genç, M. (2010b). "Toplumsal Cinsiyete Duyarlılığına Yönelik Kamu Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Yansımaları", *Maliye Dergisi*, Sayı 159, Temmuz-Aralık 2010,476-495
- Genelge (2010). Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu 27591 Sayılı RGde Yayımlanan Genelge, 2010/14.Web:http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100525-12.htm adresinden 01 Ekim 2016'da alınmıştır.
- Gökbunar, R. ve Doğan, A. (2016). "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler ve Başarı Etmenleri, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 2.
- Göğüsdere, C. (2018). "Toplumsal Cinsiyet ve Vergilendirme: 2005-2016 Dönemi Bütçe Raporları, İlgili Mevzuat ve

- Düzenlemelerden Hareketle Türkiye Özelinde Bir İrdeleme”, Gazi üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- India Ministries and Departman (2007). “Gender Budgeting Experiences in India and Around The Globe.”
- Web:<http://wcd.nic.in/gbhb/link%20hand%20pdf/hand%20book%20chap%203.pdf>, adresinden 25 Ocak 2015’te alınmıştır.
- Işık, A. ve Işık, H. (2009). “Sosyal Eşitsizliklerin Giderilmesinde Bir Çözüm Önerisi: Cinsiyet Esaslı Bütçeleme (Teori, Gelişim ve Uygulama)”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Yıl 2009, Sayı 57, 168-211.
- İKAM (2016). İstanbul Kadın Araştırmaları Merkezi, 2016. Web: <http://www.ikam.org/>
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu Kalkınma Planı*, Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporu.
- Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KADER) (2011) http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2018/08/Kadin-Siyaset-Program%C4%B1_2011.pdf
- Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KADER) (2016a) Web: www.kader.org.tr
- Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KADER) (2016b) Web: <http://www.ka-der.org.tr/tr-TR/Page/News/3175/ka-der-ankara-milletvekili-danismanlariyla-atolye-calismalari-nabasiyor!.html?bid=365>
- Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu [KEFEK] (2014). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu*, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 14. 17-28.
- Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG), (2016). Web: www.keig.org.tr
- Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler (2016). Web: www.kadininsanhaklari.org
- Klatzer, E. (2012). *Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bütçeleme Kılavuzu*, Çev., Fethi Keleş Ve Orhan Bilgin, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İyi Yönetişim Programı, Tesev Yayınları, Ocak.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), (2006), Medeniyetler İttifakında Kadın Kongresi (28 – 29 Ocak 2006) Sonuç Ra-poru, Ankara.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM]). (2008b). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008–2013*, 24.
- Örücü, A.İ. ve Bakırtaş, D. (2012). “6111 Sayılı Kanunun Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Perspektifinden Değerlendirilmesi.” *Maliye Dergisi*, Sayı 162, Ocak – Haziran 2012.
- Öztaş, E. (2004). “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayırıcılık”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 59-1,1-25.
- Quinn, S. (2009). *Gender Budgeting: Practical Implementation Handbook*, Directorate General Of Human Rights And Legal Affairs, Council of Europe, Strasbourg Cedex, 26.
- Rake, C. (2002). “Gender Budgets: The Experience of The UK’s Women’s Budget Group”, Paper Prepared For The Conference ‘Gender Balance – Equal Finance’, Basel, Switzerland, 1-17.
- Şenesen, G.G. (2008). “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Bütçe Sürecinde Parlamento’nun Değişen Rolü Sempozyumu*, 8-9 Ekim 2008, Afyonkarahisar, 1. Web:<http://www.keig.org/raporlar/Gulay%20Senesen%20tcd%20sunus.pdf> adresinden 03.07.2014’de alınmıştır.
- TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu (2007), *2008 Mali Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı İle 2006 Mali Yılı Merkezi Yönetim Kesin Hesap Kanunu Tasarısı’nın Plan ve Bütçe Ko-misyonu Görüşme Tutanakları*, Ankara.
- Tüğen, K. ve Özen, A. (2008). “Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Anlayışı”, *Maliye Dergisi*, Sayı 154, Ocak-Haziran 2008, 1-11.
- Yıldız, N. (2015). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı,77.
- Yıldız, S. ve Uğur, A. (2016). “Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Ülke Deneyimleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3.
- 5251 Sayılı Kanun (2004). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. Kabul Tarihi:27.10.2004.

NOTLAR

- 1 Devlet Planlama Teşkilatı (DPT): Türkiye’de ekonomik ve sosyal kalkınmayı hızlandırmak için 30 Eylül 1960 tarihinde kurulmuştur. Ekonomik, sosyal ve kültürel amaçların belirlenmesinde hükümete danışmanlık yapan DPT, hükümetçe belirlenen amaçları gerçekleştirmek için kalkınma planları ve yıllık planlar hazırlamaktaydı. Teşkilat 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı olarak yeniden organize edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: 3701 Sayılı Kanun (1991). DPT Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 1991.
- 2 TÜİK tarafından “Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2013” yayınlanmıştır.
- 3 Türkiye’de TCDB anlayışı Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine de taşınmıştır. 2008 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde konu hakkında gündem dışı bir konuşma yapılmış ve bu anlayışın önemi hakkında bilgi verilmiştir.
- 4 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla 2011 yılında kadınların ve gençlerin iş gücüne katılımı yönünde bir takım teşvikler ve düzenlemeler sağlanmıştır.
- 5 Ayrıntılı bilgi için bkz: BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı Kapsamında TCDB Eğitici Eğitimi (TCDB), 3-5, <<http://www.bmkadinhaklari.org/unjp/web/reports/TCDB.Tr.pdf>>

6 Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporu için bakınız: [http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/Toplumsal-Cinsiyet-Calisma-Raporu-2013Basilacak Nüsha.pdf](http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/Toplumsal-Cinsiyet-Calisma-Raporu-2013Basilacak_Nüsha.pdf)

7 Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://kadinstatusu.aile.gov.tr/projelerimiz?PageSpeed=noscript>

KÖTÜ KADIN/İYİ KADIN ZITLIĞI: BATI VE DOĞU MASALLARINDA CADİ PROTOTİPİNİN İNCELENMESİ^a

THE BAD WOMAN/THE GOOD WOMAN DICHOTOMY: AN INVESTIGATION OF WITCH PROTOTYPE IN WESTERN AND EASTERN TALES

Kinem TOKDEMİR^b

ÖZ

Hayal ürünü ve gerçek dışı olduğu düşünülen masallar genellikle toplumsal gerçeklikle ilgisiz görülür ve eleştirel bir incelemeden de yoksun kalır. Bu makalenin amacı masalları feminist bir perspektiften eleştirel bir analize tabi tutmaktır. Masallar çoğunlukla kadınlar etrafında dönmekte; masallarda iyi ve masum kadın rolleri kadar kötü ve cadı prototipi de öne çıkmaktadır. Bu makalede özellikle cadı prototip merkeze alınmaktadır. Masalların iyi/kötü dikotomisine dayalı anlatı hattına odaklanılarak kadınların ataerkil düzende rollerinin yeniden üretildiği ortaya konmaktadır. Çalışmada masalların toplum ile ilişkisi göz önüne alınarak hem Batı hem de Batı dışında üretilen masallardan örnekler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batı Masalları, Doğu Masalları, Cadı, Kötü Kadın, İyi Kadın.

ABSTRACT

Tales, considered as unrealistic and a result of imagination, are usually seen irrelevant to social reality and critical analysis. This article propose an analysis of tales from a feminist perspective. Even though, tales mostly revolve around good and innocent women prototype, it is also possible to observe bad women and the witch prototype. This article is especially about the witch prototype. This study has an intention to analyse various examples of the tales by taking public relations in to consideration of both in the West and the non-West societies.

Keywords: Western Tales, Eastern Tales, Witch, The Bad Woman, The Good Woman.

1.GİRİŞ

Erkek egemen düzene, siyasi ve ahlaki normlara ve kadın düşmanı söylem ve kültürel biçimlere karşı uzun soluklu feminist mücadelede adeta kadın karşıtı söylem, pratik ve uygulamaların ortadan kalktığına ya da geri döndürülemeyecek kadar ilerleme kaydedildiği için feminizmin eski önemini yitirdiğine ilişkin bir hevesizlik gözlemlenmektedir. Ne var ki tüm dünya ölçeğinde eşitsizliğin birçok biçimde kadın yaşamını ve deneyimlerini sınırlandırdığı bir gerçektir. Dolayısıyla erkek egemen söylemlere yönelik mücadelenin hem kamusal düzeylerde hem de daha kapsayıcı gündelik kültürel biçimlerde sürdürülmesi kaçınılmazdır. Zira kadınlara karşı ötekileştirici tutum, ataerkil toplumun erkek üstünlüğüne dayalı inancıyla sürdürülmektedir. Kadınlar günümüzde haklarının birçoğunu almış olsa da ataerkil toplumun köklerini oluşturan bu inanç birçok kanal aracılığıyla (masallar, dergiler, televizyon programları, oyuncaklar, gazeteler...) sürdürülmektedir. Kısaca kadınların ulaştıkları haklar, özgürlükler ve güçlerle birlikte kadın düşmanlığı, eşitsiz tutumlar, dışlamalar, şiddet ve nefret bir arada açık veya örtük biçimlerde yer almaktadır. Bu bakımdan, verilen mücadeleler ve kazanılan haklara rağmen,

günümüzde kadınların içinde bulunduğu konunun hâlâ dengesiz ve eşitsiz bir gelişme tarafından belirlendiği söylenebilir. Yani kadının konumu tıpkı masallardaki tekerlemeler gibidir. Kadınları hem aşırı masum ve iyi hem de şeytani kötülük içinde; hem müthiş

a Bu makalede 2018 tarihinde Abant İzzet Baysal Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi Anabilim Dalı / Siyaset Bilimi Bilim Dalı'nda hazırlanan "Kötü Kadın\İyi Kadın Zıtlığı: Masallarda Cadı Prototipinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. b Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-4149-1726>

Sorumlu yazar/Corresponding Author: Kinem Tokdemir, e-posta: knm.tkdmr@gmail.com

Gönderilme/Submitted: 19/03/2019, **Kabul/Accepted:** 14/05/2019.

bir saflık ve güzellik hem de çirkinlik içinde; hem inanılmaz bir edilginlik hem de cadılıkla örülmüş bir doğa ve insanüstü güçlerle donatılmış biçimde anlatıp duran masallar erkek egemen söyleme karşı sürdürülmesi gereken mücadele alanlarından biridir. Masallardaki tekerlemeler çoğu zaman birbiriyle alakasız gibi görünen, bir araya getirilemez gibi duran şeyleri bir araya getirir. Cinler, periler, cadılar, gerçekler, yalanlar, insanlar, hayvanlar, cüceler, camdan ayakkabılar, iyiler ve kötüler bir araya gelir. Erkek egemen düzende kadınlar için olması gerektiği düşünülen yüzyıllardır onlara uygun görülen yerler ve uygun görülen rollerdir. Geçmişten geleceğe sürdürülen kadınlara uygun görülenlerin ve uygun görülmeyen yerlerin ve rollerin eğlenceli bir biçimde aktarıldığı kültürel biçimler masallardır.

Çalışmanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Eril dilin hâkim olduğu masallar, ataerkil düzenin varlığını sağlamlaştırmak ve sürdürmek amacıyla araçsallaştırılmıştır. Bu anlamda feminist eleştiri, ataerkilliğin baskın rolüne ve bu rollerin kadınları ikincilleştirdiği etiketlere (masallarda öteki, cadı, kötü, fena yürekli...) karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkış birçok alanda olduğu gibi masallarda da karşımıza çıkmaktadır. Böylece dişil bir dilin hâkim olduğu masalların yeniden yazımı daha eşitlikçi etkiler üretme arzusu taşımaktadır. Çalışmada üzerinde durulacak olan masallarda cadıların "saldırgan işlevi" nedeniyle olaylar kötüye gitmekte, masum kızın başına belalar gelmekte ve bu durum kahramanın "kurtarıcı" rolünü üstlenmesi için itici güç oluşturmaktadır. Böylece cadıların masallar için olmazsa olmaz bir model olduğu ortaya çıkmaktadır.

Makalede Batı ve Doğu (Batı dışı) masallarının ayrı bir şekilde tasnif edilmesi çalışmayı hem iki toplum arasında farklılıklara hem de ortak noktalara yönlendirmektedir. Birçok geleneksel toplum modernleşme konusunda Batıyı model olarak almaktadır. Geleneksel toplumların aksine, kadınların kamusal alanda daha fazla görünmeleri, eğitim almaları, meslek hayatına atılmaları, spor gibi aktivitelere

yönelmeleri bu toplumlarda kadınların erkekler ile tamamen eşit olduğu anlamına gelmemektedir. Feminizm erkek egemen söylem ve eylemlere karşı çıkarak Batıda doğmuş bir harekettir. Elde edilen kazanımların yanında modern toplumlarda da geleneksel toplumlarda olduğu gibi kadın bedenine müdahale bedenin toplumsal inşasıyla yeniden şekillenmektedir (Bilgin, 2016, s. 222).

Kadın bedeni arzusunun, baştan çıkarıcılığın nesnesidir. Güzellik normları bedeni sürekli kusurlu hissettirir ve böylece özgür kadın karşı cinsi baştan çıkarıcı, seksi, bedenini kullanma hakkına sahip kişi olarak tanımlanır (Bilgin, 2016, s. 227). Beauvoir'ın (1993), "insan kadın doğmaz; sonradan olur" sözünü bu noktada hatırlatmak gerekir (s. 231). Kız çocuğuna doğduğu andan itibaren ileride bir kadın ve öteki cins olacağı gerçeği aşılır. Geleneksel toplumlarda ise kadının durumu çoğu zaman daha vahimdir. Doğu olarak değerlendirilen bu toplumların bir kısmı modernleşme öğelerini barındırır da kadın cinselliği, bedeni, bekâreti hâlâ bir sorundur. Hatta kadının bekâreti yalnızca ailenin değil akrabalarının da namus meselesidir. Babalar kızlarını okumaya, meslek edinmeye teşvik ediyor olsa da bunun şartı kızın "iffet"ini korumasıdır (Cindioğlu & İlkaracan, 2003, s. 120). Öte yandan kız çocuğunun toplumsal cinsiyet rollerine göre yetiştirilmesi, özel alanın kadın alanı olarak görülmesi, cinselliğinin bastırılması, yasaklanması söz konusudur. Üstelik Batıda, Ortaçağda "Cadı Avı" sürecinin yaşanması ve Yahudi ve Hristiyan inanışlarda "ilk günah"ın sebebi olduğu düşünülen kadına karşı olumsuz bakış açısı vardır. Anadolu'da ise Ortaçağdaki gibi yaygın bir Cadı Avı süreci yaşanmamış olsa da geleneksel cadı figürünün varlığına inanılmaktadır (Akın, 2011, s. 39).

Bu durumda masalların Batı ve Batı dışı şeklindeki tasnifi bizleri bu çalışmada bir ayırım noktasına götürüyor. Ancak diğer taraftan üretilen masalların kültürlerden kültürlere geçişkenliği ve toplumların izlerini taşıması bizleri masallar üzerinde ortak noktalarda buluşturmaktadır. Bu bağlamda makalede hem Batı masalları hem de Doğu

masallarından seçilen örnekler incelenmiştir. Böylece bu masalların sonuçları itibarıyla birbirlerine benzedikleri anlaşılmıştır. Boratav'ın (2001) ifade ettiği gibi, Anadolu'nun tüm bölgelerindeki masallar, Doğudan-Batiya, Güneyden-Kuzeye birbirlerinden etkilenmişlerdir (s. 8). Bu anlamda farklı toplumsal özellikteki bu masalların birbirlerinden etkilenmeleri kaçınılmazdır.

Bu çalışmada araştırma nesnelere, Batı masallarından "Hansel ve Gretel" ve "Pamuk Prenses" masalları ile Doğu masallarından "Altın Saçlı Kız" ve "Nardaniye Hanım" masallarıdır. Her iki toplumda ideal olmaktan uzak bağımsız kötü kadın tipleri ile ideal olan bağımlı iyi kadın tiplerinin varlığı seçilen masallar üzerinden eleştirel bir yaklaşım ile incelenmiş; ulaşılan bulgular neticesinde tartışılan kötü kadın/iyi kadın zıtlığı ele alınmıştır.

2. FEMİNİST ELEŞTİRİ

Feministler politik görüşlerin yansıması ve çocukları toplumsallaşma sürecine dâhil eden cinsiyet rollerini pekiştirdiği düşüncesiyle masalları sorunlu bulmaktadır (Gün, 2008, s. 11). Rowe (1979) gibi feministler peri masallarında kadınlığa ilişkin erdemlerin kadınları edilginliğe ittiğini, özgürlükten ziyade bağımlı ve uysal olmaya yatkınlaştırdığını ve kendini feda etmek yönündeki değerlere yönelttiğini tespit etmektedir. Üstelik bu durum masallardan gerçek yaşama aktarılabilmektedir. Böylece peri masallarında beliren cinsiyete dayalı iş bölümünde kadınsı roller ataerkilliği perçinlemekte ve kadının erkeklerle ve erkek egemen düzene tabiiyetini bir yandan "romantik ve arzulanabilir" kıldığını diğer yandan ise adeta "kaçınılmaz kader" olduğunu ortaya koymaktadır (s. 237).

Öte yandan Retti'nin (2001) şikâyet ettiği nokta ise hem masalların feminist bir perspektiften ele alınmasının yetersizliği hem de peri masallarıyla ilgili kuramın ve tanımlamaların erkek bakış açısına bırakılması ve elbette peri masallarının cinsiyete dayalı bir hiyerarşilendirmeye küçümsenmesidir (s. 181). Genelde masallar ve peri masalları yaşamın, mahrem anlatılarımızın bir parçası olsa da küçümsenmeleri ve önemsiz sayılmaları, aslında topluma ve toplumsal cinsiyetin organize edilmesine ilişkin etkilerini görünmez kılmaktadır. Diğer bir sorun ise, bolca dolaşıma sokulan, eğitim müfredatlarına giren, ahlaki öğretilerin bir

parçası olarak dilden dile dolaşan masallarda kadına, aileye ve topluma ilişkin muhafazakâr imaların aşırılığıdır (Retti, 2001, s. 181).

Masallarda cadıların varlığına gelecek olursak, Retti'nin (2001) belirttiği üzere masallardaki cadı karakterleri birçok şekle girebilir. Zira adı üzerinde cadıdır ve kendilerini ve başkalarını dönüştürme kapasiteleri vardır. Bu nedenle masallarda karşılaşılan cadılar; yaşlı, genç, güzel, çirkin hatta erkek ya da kadın olabilir. Ama sıklıkla karşılaşılan durum cadıların yaşlı, kadın ve çoğunlukla dul olduklarıdır (s. 189). Fiziksel olarak demek ki tipik bir cadı dişidir, yaşlıdır, çirkindir, üstelik kötüler kötüsüdür. Bu haliyle de kötü bir kahraman olarak iyi kahramana acı vermek amacındadır (Retti, 2001, ss. 189-190).

Kötü kadın ve iyi kadının toplum içinde ve inceleyeceğimiz üzere masallarda zıt kutuplara yerleştirilmesi, kadın bedeni ve cinselliğinin toplumsal olarak nasıl inşa edildiği ile ilgilidir. Üstelik sıklıkla söz edeceğimiz ve toplum içerisinde cadı, cadaloz, fena, dedikoducu, hafif meşrep sıfatlarıyla etiketlenen kötü kadınların yansıması masallarda cadılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Cadılar sayılan sıfatlardan herhangi biri veya birkaçı olabilmekle birlikte erkek egemen düzene başkaldırının da ifadesidir. Bu bağlamda cadılar erkek iktidarını paylaşmak isteyen, cinselliği dert etmeyen, toplumsal cinsiyet rollerine aykırı, kamusal alanda hareket edebilen ve beden ve bekâret sorunları olmayan prototiplerdir. Dolayısıyla bu başlık altında masal analizinde yararlanacağımız feminist eleştirinin argümanlarına odaklanılacaktır.

Erkek iktidarının her alanda hissedilmesi ve kadının cinselliğinin sınırlandırılması, kontrol altında tutulması ve bastırılması feminist eleştirinin hedefinde olan konulardır. Kadın ile erkek arasındaki ilişki tarih boyunca her zaman bir tarafın üstün olduğu inancına dayanmıştır.¹ Michel Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* adlı çalışmasından hareket edecek olursak, yazarın tek bir iktidar tanımı yapmadığını söyleyebiliriz. Foucault'a (2015) göre, "toplumsal bir gövdenin her bir noktası arasından, bir kadın ile bir erkek arasından, aile içinden, öğretmen ile öğrencisi arasından, bilen ile bilmeyen arasından geçen iktidar ilişkileri, bireyler üzerinde hükümlenilen büyük iktidarın düpedüz bir

¹ Feminist akım, taraflardan birinin diğerine üstün olduğu savına karşı çıkararak kadın-erkek arasında eşitliği savunur. Feminizm bu bağlamda erkek merkezli normları sona erdirmeyi ve bu normlar yerine kadınsı değerleri koymayı amaçlayan bir siyasal hareket olarak gelişmiştir (Çaha, 2010, s. 55). Feminist hareketin ilk ortaya çıkışı kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin doğal, tanrı vergisi ve biyolojik değil; toplumsal ve kültüre dayalı olan iktidar ilişkileri

tarafından üretilen kadınlık-erkeklik olduğunu göstermekti (Özkazanç, 2015, s. 111). Bu amaçla feministler, kadınlara eşit haklar ister ve erkek üstünlüğüne dayalı iktidar ilişkilerini değiştirmeyi amaçlar (Arat, 2010, s. 29). Bu talep politik, ekonomik, toplumsal, hukuki yani her alanda bir eşitlik talebidir.

yansıması değildir; bu iktidar ilişkileri, daha ziyade, büyük iktidarın köklerini saldıgı hareketli ve somut topraktır, onun işlev görebilmesini mümkün kılan koşullardır (s. 110).” Böylece tek katmanda bir iktidar yapılanmasından ziyade “çoklu” iktidar yapılanmalarından söz edebiliriz. Sancar’ın (2009) da ifade ettiğİ gibi iktidarı tek ve bütüncül tanımlamak yerine ev, devlet, ordu, iş gücü piyasasına yayılmış farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşi ve iktidar mücadeleleri olarak tanımlamak mümkündür (s. 17). Bu güç ilişkilerinin arasında erkek, iktidarı elinde bulundururken, kadın erkeğın “öteki”si olmuştur (Berktay, 2015, s.132).

Çoklu iktidar yapılarının eril hâkimiyetine ortak olmak isteyen kadınlar bir şekilde saf dışı ² bırakılmakta ve cinsellik ³ yönünden de cezalandırılmaktadır. Beauvoir (1993), “cinselliğın insan yaşamında yabana atılmayacak bir rol oynadığı açıktır; yaşamın tümüne işlediğİ bile söylenebilir...” ifadesine yer verir (s. 51). Denilebilir ki iktidarın bedenlere kadar ulaşabilmesi cinselliğİ düzenleyebildiğİ ⁴, kural koyabildiğİ ve kimi zaman yasaklar koyabildiğİ anlamına gelmektedir. Böylece çoklu iktidar mekanizmaları kural ve yasaklarıyla yatak odalarına kadar girebilmektedir. Foucault (2015)s, bu konuda “biyo-iktidar” ⁷ terimini kullanmaktadır (s. 110). Masallarda ise genç kız, bakirelikten kocakarılığİ geçiş sürecinde cinselliğİni ve üreme işlevini giderek kaybetmektedir. Öte yandan cadının, eril iktidarın gücünü yani ataerkinin güç alanını paylaşma arzusu sert bir şekilde cezalandırılmaktadır.

Hartmann (2006) ataerkiyi, “yararlı bir biçimde, maddi temeli olan ve hiyerarşik olsa da erkekler arasında, onların kadınlara egemen olmalarını sağlayan bir karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisi” şeklinde tanımlamaktadır (s. 29). Dikkate değer nokta ise erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisinde kadınlara yer olmamasıdır. Kadın ancak üzerinde iktidarın kullanıldığı ve egemen olunan kişidir. Bu durum kadınların, bireysel ve toplumsal gelişimlerini kısıtlamaktadır ve aynı zamanda bu düzene uygun bir şekilde yaşamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kadın kimliğinin oluşması engellenmektedir (Şengül, 2015, s. 53).

Kadınlığın ötekileştirildiğİ ve Beauvoir’ın da deyimiyle *ikinci cins* sayıldığı bu sınırlayıcı alanda kadın karşıtlığı söylemi, bazen de ataerkillik tarafından kurgulanmış kadın tarafından olabilmektedir (Şengül, 2015, s. 53). Eril hâkimiyetin kurulması, kabullenilmesi, sürdürülmesi ve yüceltilmesi çoğİ zaman kadınlar sayesinde gerçekleşmektedir. Kadınlar, kendileri çalışsa bile kocaları işteyken üzerlerine düştüğİne inandıkları kadımsal görevleri –ev işleri, çocuk bakımı, yemek hazırlama gibi – yerine getirme konusunda şikâyetçi değildir. Masallarda ataerkinin karşı çıkan kadın ya cadı ya da üvey anne, iktidarı kullanmak istemesinin yanında hâkim toplumsal cinsiyet rollerinin de dışındadır. Toplumsal

uzun bir tarih vardır. 4. yüzyılda Avrupa’da Hıristiyan Ruhban sınıfının kadınlardan ve cinsellikten uzak durmayı kutsallıkla özdeşleştirmekteydi. Bu dönemlerde Kilise kurallar ve normların yer aldığı el kitaplarıyla bu işlevi yerine getirirdi. El kitaplarında cinsel birleşme pozisyonları, cinsel ilişki kurulacak günler ve hatta kimlerle cinsel ilişkiye girilebileceğİ kimlerle girilemeyeceğİ anlatılıyordu. Kilise böylece hem halkın cinselliğİni gözetliyor, hem de cinselliğİ bir devlet meselesi haline getiriyordu (Federici, 2011, ss. 60-61). Cinsel politikalar ise bir araç olarak kullanılmaktaydı. Fahişelik ilk olarak Avrupa’da sosyal patlamaların engellenmesi adına kurumsallaşmıştır. Daha sonra bu tehlikenin atlatılmasıyla fahişelik suç haline getirilmiştir. Hatta bu dönemlerde Avrupa’yı kasıp kavuran “cadı avı” suçlamalarında fahişelik –böylece kadın cinselliğİ – ağır bir şekilde cezalandırılmıştır (Federici, 2011, s. 77).

⁷ Foucault’a göre modern iktidar, bedenleri üretken ve itaatkar kılan “disiplin” teknikleri kullanır. Bu işleyiş “biyo-iktidar” yoluyla gerçekleşir. Biyo-iktidar insan yaşamını kuşatır ve düzenler. Baskıcı değildir. Daha ziyade üretken güç ilişkileri ağıdır (Foucault’dan akt. Özkazanç, 2015, s. 97). Bilgi, hakikat, öznellik, cinsellik biyoiktidar tarafından üretilir (Özkazanç, 2015, s. 98).

cinsiyet kavramının kendisi feministler tarafından eleştirildiğinden bu kavramın neler ifade ettiğİne bakmak gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet (gender) tanımı ilk kez Amerikalı feministler tarafından kullanılmıştır. Bu kavram “cinsiyet” ya da ruhsal “farklılık” gibi terimlerin kullanılmasında biyolojik determinizmi reddetmektedir (Scott, 2007, s. 3). Kavram, başlangıçta cinsiyet kavramının zıttı olarak kullanılmakta; kadın-erkek arasındaki biyolojik ve anatomik farklılıkları ifade etmekteydi. Toplumsal cinsiyet ise bunun tersine cinsel kimliklerin oluşumunu toplumsal ve kültürel

² Sorun yalnızca kadınların iktidardan saf dışı bırakılması değildir. Kadınlar iktidardan aktif olarak kaçınmaktadır. Kadınların birçoğİ bu nedenle geleneksel kadın rollerini benimseyerek “erkek alanına” girdiğİni düşündüğİ hiçbir işe yönelmemektedir (Dowling, 1999, s. 42).

³ Cinsellik teriminin birçok farklı tanımıyla karşılaşabiliriz. Lhomond’un (2015) tanımına göre, insan cinselliğİ, tanım itibarıyla “fiziksel ve zihinsel haz almak üzere, bedenini ve özellikle –ama bunlarla sınırlı kalmaksızın-genital organların kullanılmasıyla

ilgilidir (s. 61). Pagila’a (2004) göre, “cinsellik, ahlakın ve iyi niyetin ilkel dürtülere yenik düştüğİ, insan ile doğa arasındaki temas noktasıdır (s. 15).” Özgüven’in (1997) tanımına göre ise, “cinsellik bireyin kendi cinsel kimliğİni kabul etmesi, cinsinin gereğİ olarak, karşı cinsle ilgilenmesi, araması, birlikte olmaktan ve cinsel ilişkiden bedensel olduğu kadar ruhsal bir haz ve doyunluk elde etmesidir (s. 2).”

⁴ İktidarın cinselliğİ müdahale etmesinin, baskı ve ayıplamasının

olarak inşa edildiğini vurgulamaktadır (Özkazanç, 2015, s. 111). Toplumsal cinsiyet kavramı her ne kadar biyolojik verilerden bir farklılığı ifade ediyor gibi görünse de bu doğru değildir. Öyle ki Hartmann (2006), mevcut cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemini “patriyarka” olarak adlandırmaktadır (s. 35). Scott’un (2007) bakış açısına göre ise, toplumsal cinsiyet en basit anlamda “kadınlar” ile eş anlamlıdır. Ona göre, kadın tarihi üzerine yazılmış akademik yazıların birçoğunda “kadınlar”⁵ sözcüğü yerine “toplumsal cinsiyet” kavramı kullanılmıştır (s. 9).

Toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkeklere ilişkin rollerin toplumsal olarak ifade ettiği “kültürel inşalar” a işaret etmektedir. Ancak Scott’a (2007) göre, toplumsal cinsiyet, cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş toplumsal bir kategoridir (s. 11). Bu noktada Judith Butler “inşa” sözcüğünü sorunlu bulmaktadır. Butler’a (2010) göre, feminist kuramcılar toplumsal cinsiyeti⁶ kültürel inşalar olarak kabul etmektedir. Böylesine bir kabul ediş bedenlerin kültürel yasalara karşı edilgin olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyeti “kültür” ve “inşa” kelimeleriyle tanımlamak hatadır. Çünkü bu yasa dizisine göre eskiden “biyoloji kaderdir” formülasyonu yerini artık “kültür kaderdir” formülasyonuna bırakmaktadır (s. 53). Butler’ın toplumsal cinsiyet eleştirisi özellikle heteroseksüelliği dayatan sınırlara karşı bir eleştiridir. Çünkü toplumsal cinsiyet kavramı erilliğe ve dişiliğe dair fikirlerle sınırlıdır (2010, s. 12). Bu kategorileşme transseksüel, eşcinsel, biseksüel gibi kimlikleri kapsamamaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet, heteroseksüelliğe hizmet etmektedir (Butler, 2010, s. 16). Dolayısıyla kavramın kendisi cinsiyetler arası ayrımcılığı ortadan kaldırmaktan ziyade kültürel anlamda tersi bir etki yaratmakta ve eşitsiz gelişimi derinleştirmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin cinsiyetlere göre dağılışı biyolojik verilerden farklı değildir. Kadınlar ev işleri ve çocuk doğurma ve bakımını üstlenmekte; ücretli iş gücü piyasasına erkeklere nazaran daha az katılmakta; kısacası özel alana sıkışmaktadır.

Kamusal/özel alan ayrımı⁷ nosyonu, özellikle radikal feministlerce ortaya atılan “kişisel alan politiktir” sloganıyla dikkat çekmiştir. Bu sloganla birlikte radikal feministler kadınların erkeklerle olan kişisel ilişkilerini bir şekilde değiştirmeleri gerektiğini savunmaktadır (Naiman, 1988, s. 20). Erkek egemenliği özel alan dışında kamusal alanda da inşa edilmekte ve sürdürülmektedir. Dolayısıyla özel alanda gerçekleşen cinsel saldırılar, tacizler, kadına şiddet, cinsiyet ayrımcılığı gibi olaylar siyasal alana dâhildir. Erkekler ev içinde kadınların cinselliklerine müdahale ederken; ev dışında da ekonomik ve toplumsal yaşamlarına müdahale ederler. Bu ayrım kadını erkek karşısında ikincil konuma yerleştirdiğinden feministler tarafından eleştirilmektedir (Çaha, 2010, s. 85).

Buradan hareketle feministlerin sıklıkla eleştirdikleri “ev-özel alan-dişil alan” ve “ev dışı-kamusal alan-eril alan” ayrımını yapmak mümkündür. Bunun yanında kamusal/özel ayrımı içerik bakımından karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu ayrım *ayrı alanlar* nosyonu ile ilişkilidir. Bu kavramlar istikrarsız ve değişebilir olmalarına rağmen dil, formel kurumlar, örgütlenme biçimleri, mali sistemler, aile ve akrabalık örüntüleri üzerinde güçlü maddi sonuçlara yol açmışlardır (Davidoff, 2009, s. 191). Ayrı alanlar nosyonu neticesinde kadın özel alan ile eş tutulmakta ve ev işleri kadınlık üzerinden tanımlanmaktadır. Ev işlerinin⁸ kadın işleri olarak görülmesi kadının “ev kadını” olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Böylece bazı toplumsal davranış, işlev, konum ve pratiklerin eril, bazılarının ise dişil anlamlar taşıdığını söyleyebiliriz. Mesela makine kullanımı “eril”, ev temizlemenin “dişil” anlamlar taşıması gibi. Fakat ev işlerinin değersiz, makine kullanımının ise değerli olduğu fikri yaygındır (Sancar, 2009, s. 175). Dişil ve eril ayrım, aynı zamanda belirtilen işlev, konum ve pratiklerin birbirlerinin yerine ikame edilmemesi anlamını da taşır. Bu anlamda bir erkeğin kadın işi yapması gülünç karşılanırken; kadının erkeğin işini yapması alışıldık bir durum değildir (Federici, 2011, s. 138). Masalarda kötü kadın ve iyi kadının ev içinde çatışmasıyla, iyi kadın zorluklarla karşılaştığı eril alana çıkmak zorunda kalır. Ancak iyi kadına hasredilen tüm

⁵ Butler’a (2010) göre kadınlar teriminin ortak bir kimliği ifade eden varsayımı feminizm için bir siyasi sorundur. Ona göre kadınlar terimi çoğul haliyle belalı bir terimdir (s. 4). Feminizmin öznesi olarak kadınlar mefhumunu sorgulamak ve kadınlar kategorisini sınırlı ve istikrarlı bir özne olarak inşa etmek sorunludur. Öznenin konuşulmayan normatif koşullarını yerine getirmeyi başaramayan kişiler böylece dışlanır (2010, s. 49).

⁶ Butler (2010), cinsiyetlerin ikiye bölünmüş gibi görünmesinin, toplumsal cinsiyetin de ikiye, kadın-erkek, sınırlı kalmasını varsaymamız için bir sebep olmadığını söyler (s. 51).

⁷ Radikal feministler, kadınların ezilmesini en büyük sorun olarak kabul eder. Erkeklerdeki iktidarı kullanma gereksinimi kadınların

ezilmesinin en büyük nedenidir. Bu yüzden engellenmiş ve bastırılmış kadın kimliği ortaya çıkarılmalı ve kamusal alana aktarılmalıdır (Arat, 2010, s. 75).

⁸ Liberal feministlere göre kurtuluşlarının anahtarlarından biri ev dışında ücretli bir işte çalışmalarıdır. Ev işleri sorunu ise, erkekler ile kadınlar arasında paylaşılarak çözülecektir (Demir, 2014, s. 52). Marksist feministler ise, ev içi emeğinin karşılıksız olmasını eleştirir. Çünkü kadın ev içinde aile fertlerine hizmet vermek, çocuklara bakmak, eşine karşı cinsel hizmet vermek, çocuk doğurmak gibi sorumluluklarla yüklenir (Şengül, 2015, s. 15).

masum özellikler, eril alanda kahramanı ile karşılaşana kadar onun için bir sınavdır. Cadı ise eril alanda dilediği gibi hareket etmekten çekinmemektedir.

Öte yandan masallarda kadın bedeni sorunsallaştırılmakta ve “cadı”, kadın bedeni ile neredeyse özdeşleşmektedir. Bu bağlamda kadın bedeni ve beden üzerindeki ataerkil kontrol mekanizmalarının işleyişi feministler tarafından üzerinde fazlasıyla durulan ve eleştirilen konulardandır. Tecavüz, şiddet, taciz, doğum kontrol, kürtaj, nüfus politikaları kadın bedenine yönelik müdahalelerdir. Kadınlara yönelik bu müdahalelerin suçu tersi bir şekilde yine kadınlara atılmaktadır. Kadın, her şeyden önce sahip olduğu beden nedeniyle kontrol edilebilir bir nesne olarak görülmektedir. Üstelik medya, gazete, dergi, film ve kliplerde kadın bedeni ilgi odağı olmakta; istenildiğinde ayıplanan, suçlanan, kullanılan veya hâkim olunan bir nesne olarak görülmektedir. O halde kadın bedeni üzerindeki bu yoğun ilgi ne ifade ediyor? Bir yanda kısa etek giydiği için hafif meşrep⁹ olarak nitelendirilen kadın; diğer yanda posterlerde bedenini gözler önüne seren kadın aynı şekilde mi kabulleniliyor? Şüphesiz her iki sorunun cevabı da kadın bedeninin sorunsallaştırılmasında yatmaktadır. Bedene müdahale ve beden “nesneleştirilmesi” konuları hakkında *Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında Kadın ve Bedeni* adlı kitapta yazarlar, “kadın, bir yandan oluşmuş toplumsal değerler ve bunun yarattığı ideal ölçülere uyma zorunluluğuyla, bir tür güzellik kısıkağı altındadır” şeklinde bir ifadeye yer verirler. Gerçekten de kadının güzel olmak için harcadığı çaba toplumsal güzellik normlarından bağımsız değildir (İnceoğlu ve Kar, 2010, s. 68).

Her kadın tipi için idealize edilen vücut ölçüleri, “ideal kadın” imajına ulaşılması amacıyla sunulmaktadır. Bu imaj her gün medya, reklam ve sosyal ağlarda yeniden verilmektedir. Kadın, bu baskı ve endişeyle kendisini değiştirmeye çalışmakta ve böylece bedeni artık kendisine ait olmayan bir öteki haline gelmektedir (İnceoğlu ve Kar, 2010, s. 73). İdealize edilen kadın imajı ile çirkinlik katlanılmaz bir hale gelmektedir. Bu normların dışında kalan tüm kadınlar, tüm bedenler çirkin sıfatından kurtulamamaktadır. Daha sonra inceleyeceğimiz gibi “cadı” prototipi de çirkin bir kadın bedeniyle resmedilmektedir. Ancak cadının tek farkı istediği zaman güzelliğini şeytani işler için kullanmakta gizlidir. Beden üzerindeki müdahaleler bunlarla sınırlı değildir.

Küntay (2010), kız çocuklarının ataerkil bir toplumda özelliklerle “namus” ve “bekâret” kavramlarıyla beden üzerindeki özgürlüklerinin kısıtlandığını ifade eder (s. 18).

Freud’un “Bekâret Tabusu (Sevgi Psikolojisine Katkıları III)” adlı makalesinde okuyucuya aktardığı görüşler büyük ihtimalle bugün geleneksel toplumların birçoğunda hala kabul görmektedir. İncelemesine ilkel halklardan başlayan Freud’a göre, “Bekâret, bir genç kızın evliliğe bir başka erkekle ve bir başkasıyla olan cinsel ilişkilerinin anısıyla başlamaması gereği gerçekten de, tekeşliliğin özünü oluşturan kadının tek sahibi olma hakkının mantıksal bir devamından, bu hakkın kadının geçmişini de kapsayacak şekilde genişlemesinden başka bir şey değildir.” Freud (2016) burada kadının ilk cinsel ilişkisini tek eşiyile yaşamasından önce geçmişini de hesaba katar. Böylece onun ilk aşk arzusunu doyuran erkek, o bakirenin kalıcı bir ilişkiye yöneleceği anlamına gelmektedir (s. 273). Freud, çalışmasının ileriki kısımlarında bekâretin neden bir “tabu” ve yasağın konusu olduğunu açıklamaya çalışır. Ancak kendisi de kadın cinselliğini görmezden gelir. Kadınlara ilişkilendirilen bu konuyu erkekler üzerinden incelemeye çalışır. İlkel insanın böyle bir tabu oluşturmasının sebebinin “kadın korkusu” olduğunu yadsımaz. Bu korkunun nedenini ise kadınların erkekten farklı, çok daha anlaşılabilir, mistik, tuhaf ve görünürde düşmanca olmasına bağlar. Bu nedenlerle cinsel ilişki sırasında kadın, erkeği zayıflatır ve sakatlar (2016, s. 280).

Freud (2016), nihayetinde bekâret tabusunun mantıklı olduğuna ulaşır. Çünkü kadının bekâreti kocasının vazgeçmesi gerekmeyen mülkiyettir (s. 288). Böylece üzerinde söz sahibi olamayacak bir biçimde kadının bedeni ve bekâreti erkeğin mülkiyetine terk edilir. Kadın cinselliğinin görmezden gelinmesi ve kızlık zarının hayati önemi hala güncelliğini korumaktadır. Bu bağlamda kadının bekâreti iradesi dışında tüm topluma mal edilmekte ve gözlem altında tutulmaktadır. Farklı kollar üzerindeki bu denetim, ataerkil iktidarın kadın bedeni üzerindeki hâkimiyet kurma arzusunun da kendisidir. Aynı zamanda ataerkil hâkimiyetin toplumsal bir ön koşuldur (Caner, 2015, s. 27). Beauvoir, kadın bedeni üzerindeki hâkimiyetin bekâret ile ilişkilendirildiğini ifade eder. Ona göre (1993), “ataerkil uygarlık, kadını iffetliliğe adanmıştır; üstü kapalı ya da açık bir izinle erkeğe cinsel arzularını doyurma hakkı tanımakta, kadınsa evliliğin daracık sınırları içine

⁹ Bu kelime Arapçadan dilimize geçmiştir. Türk Dil Kurumu’nun Genel Türkçe Sözlüğünde “sıfat: Davranışları, içinde bulunduğu toplumun ahlak anlayışına uymayan (kadın), hafif yollu” şeklinde tanımlanmıştır. Anlaşılan o ki bu sıfat başlı başına dişil karakterlidir. Türk Dil Kurumu Genel Türkçe

Sözlük.([http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=hafifme%C5%9Frep&guid=TDK.GTS.5362de27cf0896.218.97960,20 Mart 2018](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=hafifme%C5%9Frep&guid=TDK.GTS.5362de27cf0896.218.97960,20%20Mart%202018%27de%20erişildi)’de erişildi).

kapatılmaktadır (s. 357).” Kandiyoti’ye (2011) göre ise, “kadın cinselliği üzerindeki toplu denetim kadının cinsel iffeti ile aile ya da sülalenin şerefi arasında kurulan bağdır (s. 81).” Bu nedenledir ki cinselliğin denetlenmesi hayatidir. Çünkü yaygın kaniya göre kadın kendi cinselliğini koruyacak güçte değildir. Kadın bedeninin baskılar ve çelişkiler arasında kalması, yine erkekler tarafından zararlı sonuçlanabilmektedir. Tecavüz olayları, kadını erkek karşısında hem temkinli olmaya, hem kendisini koruyabilmek için erkeklere muhtaç olmaya, hem de evlilik kurumu içine hapsolmaya iter (Sezer, 2014, s. 74). Masallarda ise kötü kadınların beden ve bekâret sorunu olmadığından üremeye dayalı cinsellik kendisi için yasaklanmıştır.

3. MASALLAR, BELA SAÇAN CADILAR VE KADINLAR

3.1. Masal Nedir?

Sakaoğlu (2015) masalı kısaca şöyle tanımlar, “kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür (s. 134).” Masalın kişileri padişahlar, prensesler, prensler, kocakarılar ve kimi zaman da hayvanlar, ejderhalar, cadılar, perilerdir. Masallar, bu şekilde gerçek dışı olması ve nerede, ne zaman yaşamış olduğu sorularından korunmanın yolunu bulmuşlardır. Boratav’a (2009) göre masal bu sorulara, “Evvvel zaman içinde... bir memlekette...” diye karşılık verir (, s. 15).

Boratav (2015) ise masalın “nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı” şeklinde tanımlandığını ifade eder. Masalların ‘hayal ürünü’ olması bizi yanıltmamalıdır. Masalların bazı çeşitleri olağanüstü olayları ve kişileri konu edinirken; bazıları da tümüyle hayal ürünü ve uydurma olup olağanüstü değildir (s. 85). Bu nedenledir ki masalların işlevi bu şekilde sınırlanabilir. Masal yalnızca çocuklar için bir eğlence veya eğitim amacı taşımaz (Sakaoğlu, 2015, s. 2).

O halde yalnızca çocuklara anlatılan ve tamamen uydurulmuş olmayan masallar bir toplum içinde büyür, onun özelliklerini taşır ve nesillerden nesillere aktarılır. Masallarda kahramanlar, kahramanların işlevleri, olayların ve yerlerin birçoğu gerçek hayatın izlerini taşır. Bu bağlamda diğer edebi metin incelemeleriyle karşılaştırıldığında masal analizi yapmak dikkat gerektiren

bir öneme sahiptir. Her masal kaynağını arzularından alsa da masalın kabulü ve yaşamaya devam etmesi toplumsal kabulün varlığına bağlıdır (Sezer, 2014, s. 15). Sezer’e göre, “masallar mitlerde olduğu gibi güçlü bir iletkenlik özelliğine sahiptir ve göç ettiği toplumlarda asimile olarak, yerel ihtiyaçları karşılamak üzere dönüşür (2014, s. 16).” Masallar başka bir topluma göç ederek dönüşürken, toplumun ideolojik unsurlarını da içine alır. Dolayısıyla masalların ideolojik bir yanı olmasına rağmen bu tür bir okumadan yoksun kalması aynı zamanda onu özgür kılar. Her ne kadar masalların bu yönüne çocukluğumuzdan beri dikkat etmemiş olsak da aslında masallar bilinçaltının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedirler. Masalların taşıdığı simgesel kodlar, kahramanların toplumsal cinsiyete uygun rolleri üstlenmesi ve hatta iktidar mücadelesinin varlığı aslında tam da masalın bilinçaltında ideolojik bir aygıt olarak işlevselliğini sürdürdüğünün kanıtıdır. Simgesel kodlar kimi zaman renkler, kimi zaman camdan ya da som altından tabutlar, kimi zaman da nehirden veya çeşmeden su içmek ya da abdest almak şeklinde okuyucuya aktarılır. Örneğin masumluğun ve saflığın simgesi olan Pamuk Prenses’in derin uykuya daldığı zaman cam kafesin içine konması aslında bekâretin simgesi anlamına gelirken; elmanın kırmızı tarafını ısırarak sonsuz uykuya dalması kırmızının yasak tutkuyu simgelediği anlamına gelir (Sezer, 2014, ss. 16-17).

Masallarda kişilerin işlevleri de önemlidir. Propp’un (2017) çıkarımına göre, “kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri, kişilerin işlevleridir ve masalların temel oluşturucu öğeleridir (s. 24).” Böylece “saldırgan işlevi”ni üstlenen masal cadılarının işlevlerinin de değişmediğini söyleyebiliriz. Bu anlamda masal cadıları ve masum kızın işlevi neredeyse tüm masallarda aynı kalır.

3.2. Batı Masalları, Doğu Masalları ve Cadılar

Farklı kültürlerden alınan masallar, asıl kahraman, çevre ve öğeleri anlatıcı tarafından kendi milli kültürü yerleştirilerek aktarılmaktadır (Çevik, 2008, s. 116). İnceleyeceğimiz Batı masallarında yer alan cadı prototipi, Batı’nın kendi milli kültürü içine yerleştirilerek aktarılmaktadır. Masallarda, destanlarda, efsanelerde ve halk kültüründe yaşatılan geleneksel anlamda cadı kimliği Akın’a (2011) göre, “düşsel varlığın ortaklaşa oluşturduğu bir üst biçim olarak kavramlaştırılabilir.” Hemen hemen her kültürde en canlı folklorik öğelerden biri olan masal cadısı, iri burnu, içine çökmüş kırmızı gözleri, bin bir musibet dağıtmak için üzerine bindiği süpürgesi ve omzundan

ayrılmayan karakargası ile yaşlı bir cadalozdur. Ormanların karanlık bölgelerinde herkesten uzak ve yalnız yaşar. Hayvanlarla konuşabilir, zehirli bitkileri tanır. Cadılar her zaman kadın olarak tasvir edilir (ss. 137-138).

Masal cadılarının diğer formu ise “üvey anne” tipidir. Akın’ın (2011) da belirttiği gibi “burada dikkat çeken husus masal cadısıyla örtüşen kadının üvey anne kimliğinden çok cinsiyetidir(s. 139).” Üvey annenin yaşlı olmasının ise cinsel bir boyutu vardır. Yani yaşlanmakta olan üvey anne, giderek güzelleşerek büyüüp serpilen kızda kendisinin sönmekte olan çekiciliğini ve gücünü fark etmektedir. Tekrarlanan anlatı özelliklerinde bu kuşaklararası çatışma açık hale gelmekte ve üvey anneler de kahramanın (kızın) gelişimini durdurmak için araçlar bulma eğilimine girmektedir. Ocağın yanına mahkûm edilen, yüzyıllık uykuyla lanetlenen ya da zehirli bir elmayla ölüm gibi bir trans haline sokulan kahramanlar annesel öfke ve hıncın kısımları altında acı çekmektedir (Rowe, 1979, s. 241).

Beauvoir’a (1981) göre yaşlılık, kadınlar için bir dönemden diğer bir döneme geçişi simgelediğinden tehlikelidir. Kadın yaşamının tüm dönemlerinde durgun olsa da ergenlik, cinsel yaşamın başlaması, yaşdönümü gibi evreler bunalım yaratmaktadır. Erkek aralıksız yaşlandığı halde, kadın ansızın dişiliğinden yoksun kalır. Kadın yaşlandığı için artık çirkin, şişman, sarkmış bir vücuda sahiptir. Cinsel çekiciliği ve doğurganlığı ise azalmıştır (s. 261). Öte yandan, masallardaki kötü üvey anneler karşısında gerçekteki annelerin de rollerinin ve erdemli iyiliklerinin alttan alta vurgulandığı görülmektedir. Ancak burada dikkat çeken bir nokta da masallardaki öz annelerin yokluğu ya da ölmüş olmalarıdır. *Fairy Tales, Myth and Pshchoanalytic Theory: Feminism and Retelling the Tale* adlı çalışmasında bu durumu sorgulayan Schanoes (2014), yalnızca peri masallarında değil klasik mitlerde de anne-kız ilişkilerinin genellikle sorunlu olduğunu ortaya koyar. Ama elbette masalarda sorunlu olan ilişki üvey anne ile kız ilişkisidir. Gerçekten de Pamuk Prensesin üvey annesi onu öldürmek istemekte, Sindirella’nın (Külkedisi) ki ona hizmetçilik yaptırmakta ve Hansel ve Gretel’inkiler ise onları ormana terk etmektedir (s. 15). Batı masallarında sıkça rastladığımız cadı prototipi fena yürekli kadın, zalim bir üvey anne ya da cadı kılığına girebilen kötü kadınlar şeklinde karşımıza çıkar. Bu masallardan bazıları *Hansel ve Gretel, Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Külkedisi, Çakmak, Rapunzel, Thumbelina* gibi sıkça dolaşıma sokulan cinsiyetçi masallardır.

Grimm masallarından olan Hansel ve Gretel adlı masalda, odunculuk yapan bir baba ile iki çocuğunun başına

gelen kötülükler anlatılmaktadır. Çocukların her zamanki gibi aç uydukları bir gece üvey annenin yol açtığı kötülükler masalda şu şekilde aktarılır: Hansel, Gretel’e şunları söyler, “...açlıktan uyuyamıyorum Gretel. Ben de (Gretel) uyuyamıyorum. Üvey annem geldiğinden beri, zavallı babacığımın işleri ters gitmeye başladı. Para kazanamaz oldu (Grimm, 2010, s. 5).” Bu masalda anlaşılacağı üzere baba zavallıdır ve söz hakkı yoktur. İktidarı kullanma gücü babada değil, üvey annededir ve çocuklar ile ilgili kararları

onları aç bırakmasından da anlaşıldığı üzere üvey anne vermektedir. Bu durum ataerkil toplum düzenine ve iktidar mekanizmalarının işleyişine aykırıdır. Genel kanaat aile içinde babanın eve para getirmesini doğru bulurken annenin ise çocuklara bakmasını doğal karşılar. Tersine üvey anne çocukları aç bırakacak kadar vicdansızdır. Öte yandan üvey annenin gelişi bir uğursuzluk ve olumsuzluk belirtisidir. Onun gelişiyle babanın işleri de bozulmuştur. Üvey annenin varlığı aynı zamanda ilk annenin ölmesi anlamına gelmektedir. Bu durum gerçek sevgi, şefkat, sabır ve huzurun kaynağı ilk annenin ölmesiyle ikinci annede bu özelliklerin olmaması anlamına gelmektedir. İkinci annenin evlendiği adamın çocukları ona ait değildir ve anne ile çocuklar arasında kan bağının olmaması sebebiyle üvey annenin onları sevmesi beklenmemektedir. Ayrıca masalarda üvey annelerin doğurduğu görülmez. Çünkü bir cezalandırma şekli olarak ikinci evliliğini yapan (kötü) kadınlardan üreme fonksiyonu esirgenmektedir.

Üvey annenin kocasıyla tartıştığı bir kısımda Gretel şunları duyar, “bu gidişle aklıktan öleceğiz. Çocukların bu evden gitmelerini istiyorum. Senin getirdiğin yiyecekler ikimize bile yetmez (Grimm, 2010, s. 5).” Masalda “zavallı” olarak betimlenen adamın çaresiz olduğu ortadadır. Kötü yürekli kadın kocasına bağırıp çağırıp çocukları ormana terk etme planları yapmakta; adam bu olanlara müdahale edememektedir. Üvey anne masalın bir kısmında şunları söyler, “...yarın sabah çocukları ormana götüreceğiz. Ellerine birer kuru ekmek verip bizi beklemelerini söyleyeceğiz. Evin yolunu bulamayıp ormanda kaybolduklarında, ikisinden de kurtulmuş olacağız (Grimm, 2010, s. 6).” Üvey annenin ne derece bencil, taş kalpli, zalim olduğu ortadadır. İki küçük çocuğu ormanda tehlikenin içine bırakmaktan çekinmemektedir. Çocukları bir kez ormana bıraktıklarında, yola çakıl koyarak eve dönen çocuklar için ikinci kez ormana terk edilme yolu görünür. Eve dönemeyen çocuklar tehlikenin içinde kalır ve yaşlı bir kadınla karşılaşır. Masalda kadının tasviri şöyledir, “...çok yaşlı bir kadın başını uzatmıştı. Koltuk değneklerine dayanarak ayakta durmaya çalışan kadın, çocukları görür görmez, sizi gördüğüme sevindim çocuklar, dedi. Dışarıda kalmayın çocuklar içeri girin (Grimm, 2010, ss. 13-16).” Çocuklar başlangıçta korksa da açlığa dayanamadıkları için içeri girerler. Uyuduklarında ise yaşlı kadın şunları söyler ve kim olduğu anlaşılır, “...tam dişime göreler, diyerek gülümser. Çoktan beri insan eti yememiştin... Kadın, yüzü kadar kalbi

de çirkin olan bir cadıydı. Çocukları avlayabilmek için bu kulübeyi yaptırmıştı. Güzel kokulara dayanamayarak eve yaklaşan çocukları yakalayıp yiyor, böyle günlerde de sevincinden bayram yapıyordu. Görüldüğünden çok daha güçlüydü (Grimm, 2010, s. 17).” Ancak kötülük masal sonunda fırında yakılarak –çocuklar tarafından – uzaklaştırılmıştır.

Pamuk Prenses¹⁰ masalında da öz anne öldükten sonra masala giriş yapan üvey annenin masalda olayların işleyişi açısından önemi büyüktür. Çünkü masalarda her ne kadar bela saçan kötü kadınlar olsa da; acı çeken ve sonunda ebedi mutluga ulaşan masum kızlar da vardır. Elbette ki bunlardan biri pamuk –saf, doğal, narin, temiz anlamında – prensesdir. Masalda prensesin öz annesinin ölmesiyle eve yeni gelen kraliçenin tasviri şöyledir, “...yeni kraliçe çok güzel, fakat çok kötü kalpli bir kadınmış. Onun konuşabilen sihirli aynası varmış (Grimm, 2004).” Bu kısımda kraliçenin doğaüstü güçlere sahip olduğunun işareti verilmiştir. Sihirli ayna kadınların güzel olması gerektiğini ifade eden eril dili yansıtırken; yedi cüceler hadım oldukları için eksik ve gerçek bir kahraman olmaktan uzak eril vücudu simgeler. Ayrıca masalda kırmızı elma evlilik öncesi yasak cinsel ilişkiyi; camdan tabut prensesin dokunulmamışlığını, saflığını ve bekâretini simgeler. Prensesin bekâretinin korunmasının diğer bir göstergesi ise prensin onun alnından öperek kurtarmasıdır. Çünkü prensesin boğazına kaçan elma parçasından bu şekilde kurtulması ilginçtir. Aksi takdirde boğazından elmanın çıkarılması için sarsıcı bir güç ya da dudak teması gerekmektedir. Burada önemli olan, prens ile prensesin arasındaki tek temas noktası prensesin alnından öpülmesi ve evlilik öncesi cinsel ilişkinin yasaklanmış olmasıdır. Böylece masal içerisinde cinsellik gizlenerek toplumun kabullerine daha uygun hale getirilmiştir. Öte yandan prenses ile prens arasındaki her hangi bir cinsel ilişkinin olma ihtimali “tecavüz” anlamına gelmektedir. Prensesin boğazındaki elmanın çıkarılması için sarsıcı güce ihtiyaç olması, cinsel birleşmenin yaşanıldığını düşündürülebilir. Ancak prenses uykuda olduğundan pasifdir ve böylesi bir cinsel birleşme prensesin iradesi dışındadır. Bu anlamda tecavüz ihtimali akıllara getirilmeyerek masum bir öpücükle geçiştirilmiştir. Öte yandan üvey annenin cadı kılığına girip cücelerle kalan prensese elma vermesi özel alan dışında rahat dolaşması anlamına gelmektedir. Ters

¹⁰ Bu masalda sayfa sayısı verilmemiştir.

şekilde prensesin özel alanın dışına çıkmasıyla başına kötülükler gelmiştir (Grimm, 2004).

Batı kaynaklı masalarda cadının cinsiyetinin kadın olduğu görülmektedir. Cadı kadınlar, geleneksel güç ilişkilerini reddetmektedir. Karmaşık güç ilişkileri ağında erkek, iktidarı elinde tutmakta ve güç erkeğe ait bir özellik olarak görülmektedir. Ancak erkeğe ait iktidar gücünü paylaşmak isteyen, doğası gereği zayıf olmayı kabullenmeyen ve erkeğin ötekisi olmak istemeyen bağımsız kadınlar, cadıdır. Cadı prototipinin çalışmanın ilk kısmında incelediğimiz feminist eleştirinin birine ya da bir kaçına uyduğu sonucuna ulaşabiliriz. Cadı bu anlamda ideal olmaktan uzak, ötekileştirilen kötü kadındır. Bu durum masalarda cadı prototipinin işleyişinin “cinsiyetçi” bir temaya büründüğüne işaret etmektedir.

Doğu masalarında da durum pek farklı değildir. Anadolu’da, Ortaçağ’daki gibi yaygın bir cadı avı süreci yaşanmamış olsa da, geleneksel cadı figürünün varlığına inanılmaktadır. Anadolu cadısı masalarda, destanlarda yaşatılmış ve folklorik bir stereotip olmaktan öteye geçememiştir (Akın, 2011, s. 139). Türk folklorundaki cadı kavramı da çoğunlukla büyü güclere sahip çocuk düşmanı oluşu ve yaşlı, çirkin, yalnız kadın imajıyla masal cadısına karşılık gelmektedir (Akın, 2011, s. 145). Öte yandan üvey annenin yaptığı kötülükler, masal cadısı prototipi ile örtüşür biçimdedir. Türk masalarında “cadı karı” prototipi Yardımcı’nın (2012) tanımına göre şu şekildedir: “Cadılar masalların tekin olmayan yaratıklarıdır ve büyü yaparak insanlara zarar verirler. Cadı karılar hemen daima kötülük yapmak için yaratılmışlardır. Başlıca silahları büyüdür. Küplerine, süpürgelerine binip ya da sırtlarına sihirli hırkalarını geçirip bir yıllık yolu bir anda aşarlar. Cadı karıların para için yapmayacakları şey yoktur. Kandırmak için tatlı dil dökmek, güler yüz göstermek pek kolay becerdikleri işlerdendir (s. 27).” Doğu masallarından *Altın Saçlı Kız*, *Kaysı Devi*, *Altın Dede*, *Nardaniye Hanım*, *Kara Çingene*, *Gadana*, *Bin Bir Gece Masallarında* da çirkin, kötü kalpli cadılar, fena yürekli kadınlar ve üvey annelere rastlamaktayız.

Altın Saçlı Kız masasında, dört cadı ile karşılaşmaktadır. İlki dev kılığında “mus” olan bir erkektir. Ancak masal içerisinde bu devin tip özelliklerinden bahsedilmemiştir. Ayrıca mus, diğer cadı prototipleri gibi amacına ulaşmadan masaldan uzaklaştırılmıştır. Diğer iki cadı ise yaşlı, büyücü ve tecrübeli kadınlardır. Burada her iki cadı, masal kahramanına yardım etmişlerdir. Cadının bu

kısımda kahramana yardım etmesi doğaldır. Çünkü asıl kötülüğü yapacak olan cadı, masal sonundadır. Masal sonundaki keçi ayaklı, boncuk burunlu kötü yürekli cadı Altın Saçlı Kızı kaçırarak Zorikte’yi – kurtarıcı, kahraman erkek – zor durumda bırakmıştır. Bu bağlamda bu masaldaki tek fark cadının cinsiyeti konusundadır. Ancak yine de masal içerisinde karşılaştığımız cadıların çoğunun cinsiyeti kadındır. Ayrıca bu masalda cadı kadının bir kese altına dayanamayarak yaptığı kötülükler ile karşılaşırız. Cadı, altın kesesi alabilmek için yaşlı ve zavallı bir kadın kılığına girerek insanları aldatmıştır. Masal sonunda ise cadı, Zorikte tarafından kılıç darbesiyle öldürülerek cezasını çekmiştir (Makas, 2000, ss. 189-198).

Nardaniye Hanım adlı masalda üvey anne tasviri Pamuk Prenses masalındaki gibidir. Aynı zamanda bu masalda da üvey anne olduğu için üreme fonksiyonu yasaklanmıştır.

Üvey anne kıskanç, kötü kalpli ve büyü yeteneği ile cadı olabilmektedir. Kızın ölmediğini anladığında ise cadı kılığına girerek onun peşine düşer. Tıpkı Pamuk Prenses masalındaki gibi burada ikinci anne, üvey kızına karşı “en güzel olma” mücadelesi içine girer. Kötü kadın-üvey anne ile iyi kadın-masum kız zıt kutuplara yerleştirilmiştir. Bu masalda üvey anne zalim bir cadıdır. Bunun yanında üvey kızına katlanamaz biridir ve büyü gücünü onun aleyhine kullanmıştır. Masalın devamında kızın bakire olmadığı düşünüldüğü için dağa terk edilmesi vardır. Kız, ortalık kararmaya başlayınca Kırk Haramilerin evine denk gelir. Kızın dünya güzeli olmasıyla kırk erkek arasında nasıl yaşayacağı şu şekilde meşrulaştırılır, “kız, derler (Kırk Haramiler), sen bizim dünya ahiret kardeşimiz ol. Biz getirelim sen pişir. Otur, keyfine bak (Boratav, 2009, s. 116).” Böylece kız ile kırk erkek arasındaki cinsellik yasaklanmıştır. Yasağın nedeni, masum bir kızın namusuna leke değdirmemek içindir. Öte yandan kızın cinsel ilişki kuracağı kişi kurtarıcısı olan erkektir. Bu anlamda kızın – kahraman tarafından kurtarılıp evlenene kadar – bekâreti korunmuş olur. Ayrıca masum kız evdeki işleri yapmak üzere keyifli bir hayata başlar. Burada dikkat edeceğimiz üzere masum kıza yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin onun kurtarıcısı olduğudur. Toplumsal cinsiyet rolleri evdeki varlığına meşruiyet kazandırırken, ensest tabusu bekâretin koruyucusu olarak işlev görür. Masala göre kızın kardeşleri olan haramiler dışarıda çalışırken, o özel alanda keyfine bakar. Masalda yer alan bu düşünce kadını ev üzerinden var etmek anlamına gelmektedir. Masalda üvey anne, kızın ölmediğini anlayacak ve onu yeniden

zehirleyecektir. Burada üvey annenin masum kıza yüklenen rolleri dışladığı ve ev dışında da rahatça dolaşabildiği görülmektedir. Dolayısıyla üvey anne, ataerkil toplum düzenine aykırılık oluşturmaktadır. Masallarda, anne figürü kötü, üvey ya da cadı biçiminde olumsuzlanmakta ya da koruyucu biçimde var olmadıkları ölçüde ihmalkâr sayılmaktadırlar. Bu durumun gerçek yaşamda annelerin çocuklarının başına gelen her musibetten sorumlu tutulmalarıyla örtüştüğü söylenebilir. Feminizm bu durumda bir yandan annelik kurumunu eleştirmekle, kadını anneliğe indirgeyen ataerkil anlayışı sorgulamakla meşgulken bir yandan da olumlu bir anne-kız ilişkisi geliştirmenin ve genelde kadınlar arası bir kız kardeşlik bağı oluşturmamın yollarını aramıştır. Ancak kuşkusuz ki masallarda esas kahraman iyi anneler değil, kurtarıcı erkeklerdir (Schanoes, 2014, s. 15).

İster Batı toplumlarında olsun ister Doğu toplumlarında olsun üvey anneye karşı kötü önyargı oluşturmada masalların, romanların, hikâyelerin önemli bir rol oynadığı açıktır. Öte yandan çocuklara anlatılan masallarda “sadece kadınlar cadı olabilirler” fikri yerleştirilmektedir. Çocuklar için hazırlanan *Cadı Olmanın Yolları* adlı öykü fiziki olarak nasıl cadı olunacağını açıklamaktadır. Kitaba göre cadı olmak için burun sivri olmalı, dişlerin cadı dişlerine benze mesi için kapkara ve kir içinde olmalıdır. Nefes ise tıpkı bir büyücü gibi pis kokmalıdır. Yeşil renk ise büyücü için en uygun renktir. Öykünün sonu şöyledir, “bu arada eklememiz gereken bir şey var: Erkek çocuklar cadı olamazlar... Vampir ya da gulyabani olabilirler (Cadı Olmanın Yolları, 1999, ss.3-6).”

Nihayetinde cadılar, kadın bedeni ve kötülükle özdeşdir. İncelediğimiz masallarda bu kadınların bağımsız, etkin, ataerkil düzene aykırı, iktidarı elinde tutan, toplumsal cinsiyet rollerini reddeden; öte yandan saldırgan, öfkesini dışarı vuran özellikleri vardır. İdeal olmayanın cadı prototipinde bir araya gelmesi bu kadınların ötekileştirilmesi için makul sebeplerdir. Öte yandan cadıların saldırdığı kişiler masalda ideali temsil eden masum, zavallı, edilgin, dünyalar güzeli bakire tipleridir. Bu kadınlar ise kadın olmanın tüm koşullarını kusursuzca barındırmaktadırlar.

Toplumun kabullerine göre evrilen masallarda kötü kadın-iyi kadın zıtlığı şeklindeki keskin ayırım, toplum içerisinde kadının konumuna dair mesajlar da içermektedir.

3.3. Kötülük Sorunu ve Ötekileştirilen Kötü Kadınlar

Kötülüğün moralitesi üzerine düşünmemiz gerektiğini yani içimizdeki, çevremizdeki ve başkalarındaki kötülükleri düzenlemenin bir yolunu bulmamız gerektiğini düşünen Noddings, *Women and Evil* adlı kitabında, kötülüğün genellikle erkek çıkarlarıyla ve erkek deneyimleriyle koşullandırıldığını gözlemler. Bu durumun cinsiyetçiliğine karşı Noddings (1989), kötülüğü başka bir bakış açısından yani kadın deneyimlerinden tanımlamak ve gözlemek gerektiğini söyler (ss. 1-2). Erkek iktidar merkezli masallarda kötülük, kadın bedeni ile özdeşleştirilmektedir. Burada önemli olan bela saçan masal cadılarının cinsiyetinin kadın olması ve kötülük ile bağdaştırılmasıdır. Öte yandan bu görüş Ortaçağ Avrupa’sında toplum içerisinde karşılığını bulmuştur. “Cadı Avı”¹¹ çağı boyunca çoğunluğu bugünkü Almanya, İsviçre, Fransa, Polonya topraklarında olmak üzere binlerce kadın cadılık suçlamasıyla¹² katledilmiştir (Akın, 2002, s. 157).

Acımasızca katledilen kadınlar, 13. yüzyıla gelene kadar büyücü, cinci, falcı veya cadı olarak damgalanan kadınlardır (Akın, 2014, s. 393). Bu kadınların doğaüstü güçlerle –tıpkı masallardaki gibi – ilişkileri olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple cadı avı sürecinin temel dayanaklarından biri de oluşturulmuştur. Akın’ın bakış açısına göre, Avrupa topraklarında yaşanan cadı avı olaylarını anlamak için yüzleşmemiz gereken ilk gerçek cadının cinsiyetinin *kadın* (Akın, 2002, s. 157) olduğudur. Bununla birlikte “modern cadı” kavramından önce, Antik Çağ söylencelerine konu olan Hıristiyanlık öncesi dönemin çocuk düşmanı varlıkları kadınlardır¹⁶. Bunlar dişi demonlar, dişi hortlaklar ve tanrıçalardır (Akın, 2002, s. 518). Bu kadınlar büyü yapan ve bu yollarla erkeğin iktidarına göz diken cadılardır. Aynı şekilde erkek egemen düzene karşı duruş sergiledikleri için suçlanmaktadırlar. Bu durum erkek ve kadın arasında bir

¹¹ Cadı avı ve cadılarla ilgili şu makaleleri inceleyebilirsiniz. Yücel Aksan (2013), “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 28 (2). 355-368. Gülşen Sayın (2008), “Caryl Churchill’in *Sirke Tom* (1977) Oyununda ‘Cadı’ İmgisine Feminist Yaklaşım”, *Dil ve Edebiyat Dergisi* 5 (1), 17-38. Z. Nilüfer Nahya (2011), “İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (1), 27-38.

¹² Haydar Akın makalesinde cadılıkla suçlananların cinsiyetlerine göre dağılım tablosunu vermiştir. Örnek olarak Cenevre’de idam edilenlerin 74’ü erkek, 240’ı kadın; Güney Batı Almanya’da idam edilenlerin 238’i erkek, 1050’si kadın; Kuzey Fransa’da idam edilenlerin 54’ü erkek, 232’si kadındır (2002, s.163). Burada

“pantolon mücadelesi”¹⁷ şeklinde algılanmıştır (Federici, 2011, s. 141).

Bahsedilen özellikler incelemiş olduğumuz Batı ve Doğu masallarında görülen cadı prototipinin özellikleridir. Kadınların cadı olduğu inancı masalarda yer alırken, Ortaçağ Avrupa’sında ve günümüz dünyasında da varlığını sürdürmektedir. Bu durum cadı prototipinin kadın merkezli incelenmesini gerektirmiştir. Ritta J. Horsley ve Richard A. Horsley (1987), cadılığın ve cadılara yönelik tutumların güncel etkilerine dikkat çekerler. Onlara göre feministlerin cadı avına ilişkin ilk analizlerinde¹⁸ erkek kültürünün,

şunu belirtmek gerekir ki Cadı Avı döneminde idam edilenlerin tamamı kadınlar değildir. Cadılıkla suçlanan ve idam edilenler arasında erkeklerde vardır. Ancak idam edilenlerin cinsiyetlerine bakıldığında çoğunluğu kadındır.

16 Erken dönem Hıristiyanlığında kadınlar kötülüğün kendisidir. Kadınlar şehvetlerinin eseri, kocalarından tatmin olmayıp başkalarıyla yatmaktan zevk alan, şeytanın yeryüzündeki işbirlikçileridir. Kimi zaman şeytanın kılığına giren keçi, maymun, domuz gibi hayvanlarla kara büyü ayinlerinde veya fırsat buldukları her ortamda uygunsuz cinsel birliktelikler yaşarlar. Kadınlar, cadılığa erkeklere göre daha yatkın, şeytana daha çabuk kanan, kolayca yoldan çıkabilen zayıf varlıklardır. Bu iddialar birçok Hıristiyan cadı avcısı tarafından güçlü bir biçimde savunulmuştur (Akın, 2002, s.159).

17 Federici’nin vurguladığı üzere, 15.yüzyılın sonlarına gelindiğinde kadınlara olan nefret gün yüzüne çıkmıştır. Özellikle kamusal alandan defedilen kadınlar buna karşı çıkıp sokaklarda görüldüğünde cadı, cadaloz, kaltak gibi cinsel ve fiziki saldırılara maruz kalıyordu. Bu nefret edebiyatta kocasını döven ya da kocasının sırtına binen kadın şeklinde ifadesini buluyordu. Bu durum erkeklerin “pantolon mücadelesi” ve sadakatsiz eş saplantılarında kendini gösteriyordu. Pantolon mücadelesi aynı zamanda zorba kadın imgesini resmetmekteydi (2011, s.141).

18 Bazı feminist kuramcılar ise masum kadınların kurban haline getirilmelerine yol açan söylemleri eleştirmiş, birçok kadının, cadılar ve kötülük yapanlar olarak damgalanarak, histerik bulunarak katledilmesine duyarlılık göstermeyen güncel bakışa açısına karşı çıkmışlardır. Öte yandan daha farklı bir feminist bakış açısı cadılığın daha romantik bir biçimde yorumlamayı ve olumlamayı seçmiştir.

şiddetinin, kadınlara yönelik korkusunun ve nefretinin bir yansıması olduğu ortaya çıkarılmış; bu dolayısıyla kadınların genel olarak özellikle geleneksel dönemlerde sahip oldukları güçlerin ve bilgilerin şeytani tehditler olarak yorumlanıp bastırılmaya çalışıldığı gösterilmiştir (s. 1).

Kadınların erkek iktidarına göz dikmesi, Karaküçük'ün bakış açısına göre cadılık ve feminizmin¹⁹ oluşmasında etkili olmuştur. Her ikisi de kadınlara ait geleneksel rolleri reddetmektedir. Bu roller annelik, eşlik, ev kadınlığı gibi rollerdir (2010, s.41-42). Dolayısıyla ataerkilliğe karşı duruş sergileyen kadınların “kötü”; tam tersi olan ve geleneksel ataerkil yapıya uygun hareket eden kadınlar “iyi”dir zıtlığına ulaşabiliriz. Bu karşıtlık toplumsal cinsiyetin birbiri ile ilişkileri olan kültürel simgelerden aydınlık-karanlık, arınma-kirlilik, masumiyet-yozlaşma, iyilik-kötülük gibi mitlerden biridir (Scott, 2007, s. 38).

Kötü/iyi kadın zıtlığı, kadın bedeni ve cinselliğinin nasıl toplumsal olarak inşa edildiği ile ilgilidir. Bu mitlere denk gelen kadına karşı var olan düşünceleri Bilgin (2016) şu şekilde ifade etmiştir, “Kadın yeryüzüne ilk günahı getiren kişidir. Şeytana uyar, erkeği baştan çıkarır ve kötülüğe sevk eder. Bu nedenle de insanoğlunun dünyada çektiği bütün sıkıntılarının sebebidir. Kadın, değeri cinselliğinden ve güzelliğinden ibarettir. Kadın hamarat olmandır. İffetlidir. Baba evinde misafir olmandır. Kadının saygı görmesi erkek çocuk doğurmasına bağlıdır. Kadın, şeytana denktir. İnsanı kötülüğe, şiddete, arzuya, saldırganlığa sevk eder. Kadın kararsız, tutkularına kapılmaya hazırdır. Erkeklere nazaran düşünme yetenekleri kusurludur (s. 224).”

4. SONUÇ YERİNE

“Bir varmış, bir yokmuş... Evvel zaman içinde bir padişahla bir de veziri; bunların boyda bosta, yaşta başta, güzellik ve marifette, her halleriyle denk ve akran iki kızları varmış... Padişah kızına da gönül eğlencesi lazım. Kız şahnişten sorarak, ‘Saka Güzeli (erkek), Saka Güzeli, vezir kızı mı güzel, yoksa ben mi?’... Saka Güzeli, ‘Bu diyarın iki kızı, vezir kızı en Güzeli.’ der... Şimdi padişah kızının

mistik bir varoluş biçimidir. Cadılık feminizmin ayrıntısındadır ve şeytan ayrıntıda gizlidir (s. 42).”

olanca keyfi kaçıp bir sararır, bir bozarır, sonunda içi gibi yüzü de kararır... Günden güne bu zavallı kızcağızı (vezir kızı) can düşmanı sayıp sıkıntısından boğulacak hallere gelir. ‘Hekimbaşı, sözlerimi başkasından sakla, babamın huzuruna çık. Kızının derdi yüreğindedir, şişer şişer, çatlayacak hale gelir. Devası da vezir kızının kanıdır.’ der (Alangu, 2011, ss. 248-250).”

Bir masalda bazen tek bir cümlede bazen de olay örgüsü içinde örtük ya da açık bir şekilde kadının konumuna dair izlere rastlarız. Burada olduğu gibi kadın, bir erkek gözüyle çirkin görülmeye katlanamayabilir. Daha ileriye giderek kıskandığı kadının kesilip kanını içmek isteyebilir. Böylece kadına atfedilen sıfatlar, roller ya da fikirler bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır. Tam da burada masalın önemi ve feminist eleştirel bir bakış açısıyla incelenmesi gereken bir mücadele alanı olduğu ortaya çıkar. Kadın iffetli olmandır, kadın kocasına ve çocuklarına karşı şefkatli ve sadık olmandır, kadın güzeldir, kadın kocasının sözünden çıkmayandır, kadın fedakârdır, kadın hamarattır, kadın evine bağlıdır, kadın eştir, kadın annedir... Bu roller ve tanımlamalar atfedilen kadınların, bu rollerin ve atıfların “tanımlanmasında” söz sahibi olmaları oldukça güçtür. Kadın iffetlidir ama iffeti tanımlayan erkek egemen söylemdir; kadın sadıktır ama sadakatin ne olduğuna ya da sadakatsizliğin imkânlarına ilişkin tartışmalardan dışlanmıştır. Kadını kadın yaptığına inanılan bu roller, kadını bağımlılığa ve edilginliğe itmektedir. Eril dilin hâkim olduğu masallar aracılığıyla kültürel alanda dolaşıma giren bu roller, erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliğin yanında kadınlar arasında da zıtlıklar yaratmaktadır. Mesela hiçbir kadının bir erkeğin kurtarıcısı olduğu görülmemiştir, hiçbir kadının başka bir kadının güzelliğini kabullenerek kötülükler yapmadığına rastlanılmamıştır ya da ikinci evliliğini yapan hiçbir kadın üvey çocuklarıyla huzurlu bir hayata adım atmamıştır.

Cadının cezalandırılması ise geçmişten günümüze ataerkil hegemonya tarafından onaylanmaktadır. Kadından kocasının güvenli kolları altında ev işlerine kendisini adanmış, çocuklarını büyüten ve hamarat olması, kısacası, kendisini feda etmesi beklenmektedir. Tüm bu rolleri reddeden cadı yaptığı kötülüklerin karşılığını kötülük ile almaktadır. Zaten masal sonunda yakılması, kafasının uçurulması veya vahşi bir biçimde öldürülmesi meşrulaştırılmaktadır. Nihayetinde Batı ve Doğu kaynaklı masalarda semboller aracılığıyla iletilen eril iktidarın dili, masal içerisinde kadını iki zıt konuma yerleştirmektedir. Kadın için her iki konum hem kadınlar arasında hem de

Cadılık daha çok ataerkillik öncesi bir dönemi çağrıştıran, daha doğaya ve kadına yakın bir kültürü çağrıştıran bir olumlamaya dönüşmüştür. Böylece feminist cadılık ve büyücülük anlayışında, cadı figürünün bir nevi iade-i itibar kazanması söz konusu olmuştur. Böylesi feminist yorumlamalarda cadı “bastırılmış dişil bilginin, iktidarın ve bağımsızlığın” sembolü olarak görülmüştür (Horsley ve Horsley, 1987, s. 1).

19 Karaküçük'e (2010) göre, “Feminizm toplumcu, değişimci, bilimsel temelleri olan ve dışa dönük savaşçı bir ideolojidir; cadılık bireysel savunmacı, doğacı, bilgiye/bilgelige dayanan ve gizli/

erkekler ve kadınlar arasında bir eşitsizliğe yol açmaktadır. Üstelik aynı eşitsiz ve cinsiyetçi dil, söylem ve pratikler hem Batı hem de Doğu toplumlarında sürdürülmektedir. Masallarda kötü kadınların geleneksel rollerin hegemonyası dışında kaldığında masal sonunda başına neler geleceği açıkça ifade edilmektedir. Kadının hakkını araması, iktidarı kullanma çabası, ataerkilliği reddi, kendisini ifade etmesi, bedeni üzerinde söz sahibi olması, ev dışında görülmesi veya evliliği reddetmesi cezalandırılmaktadır. Masalların çoğunlukla çocuklara anlatılan eğitici yönünü göz önünde bulundurursak, zihinlerine ne gibi cinsiyetçi simgesel kodların yerleşebileceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, H. (2002). Cadının cinsiyeti kadındır. *Kebikeç*. 13. 157-166.
- Akın, H. (2011). *Ortaçağ Avrupası'nda cadılar ve cadı avı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Akın, H. (2014). Johann Weyer ve melankolik cadılar. *Tarih Okulu Dergisi*. (TOD) 20(7). 391-414.
- Alangu, T. (2011). *Billur Köşk masalları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Arcı, A. F. (2004). Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 26. 159-169.
- Berktaş, F. (2015). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve modern toplumda kadın bedeni ve cinselliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1(26). 219-243.
- Boratav, P. N. (2001). *Masallar-1: Uçar leyli*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Boratav, P. N. (2009). *Zaman zaman içinde*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, P. N. (2015). *100 soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilge Su Yayıncılık.
- Butler, J. (2010). *Cinsiyet belası: Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi* (Ertür, B. Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Cadı Olmanın Yolları (1999). İstanbul: Meram Yayıncılık.
- Caner, E. (2015). *Cinsellik üzerine toplumsal fragmanlar*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Cindioğlu, D. & İlkaracan, P. (drl.) (2003). *Modern Türk tıbbında bekâret testleri ve suni bekâret. Müslüman toplumlarda kadın ve cinsellik*. İstanbul: İletişim Yayınları. 115-132.
- Çaha, Ö. (2010). *Sivil kadın: Türkiye'de kadın ve sivil toplum*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Çevik, M. (2008). Türkiye'de Batı masalları ve çocuklarımız. *Gazi Türkiyat Dergisi* 3: 115-130.
- Davidoff, L. (2009). *Feminist tarihyazımında sınıf ve cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- de Beauvoir, S. (1981). *Kadın evlilik çağı*. (Onaran, B. Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- de Beauvoir, S. (1993) *Kadın "ikinci cins": Genç kızlık çağı*. (Onaran, B. Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern feminizm*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Dowling, C. (1999). *Sindrella kompleksi: Çağdaş kadının bağımsızlık korkusu*. (Budak, S. Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Federici, S. (2011). *Caliban ve cadı: Kadınlar, beden ve ilksel birikim*. (Karakas, Ö. Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Foucault, M. (2015). *İktidarın gözü*. (Ergüden, I. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Cinsellik üzerine üç deneme: Bekâret tabusu, kadın cinselliği, fetişizm ve diğer konular*. (Budak, S. Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Grimm, J.-W. (2004). *Pamuk Prenses*. Ankara: Bilim ve Kültür Yayınları.
- Grimm, J.-W. (2010). *Hansel ile Gretel*. İstanbul: Birleşik Basım.
- Gün, B. (2008). Masallara feminist bir bakış ve cinsiyet meseleleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hartmann, H. (2006). *Marksizim'le Feminizm'in mutsuz evliliği*. (Aygen, G. Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Horsley, R. J. & Horsley, R. A. (1987). On the trail of the 'witches': Wise women, midwives and the european with hunts. *Women in German Yearbook* 3: 1-28.
- İnceoğlu, Y. & Kar, A. (2010). *Dişilik, güzellik ve şiddet sarmalında kadın ve bedeni*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2011). *Ataerkil örüntüler: Türk toplumunda erkek egemenliğinin çözümlenmesine yönelik notlar. Cariyeler, bacılar, yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Karaküçük, S. A. (2010). Korkunun kadınları: Cadılar ve cadıcılık. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 2(13): 41-64.
- Küntay, E. (2010). *Bedene şiddet-özbenlik değerlendirmeleri: Toplumsal bir analiz. dişilik, güzellik ve şiddet sarmalında kadın ve bedeni*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lhomond, B. (2015). *Cinsellik. eleştirel feminizm sözlüğü*. (Savran, G. A. Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Makas, Z. (2000). *Türk dünyasından masallar: Metin-inceleme*. İstanbul: Kitabevi.
- Naiman, J. (1988). *Marksizm ve Feminizm: İki ayrı kuram*. İstanbul: Amaç Yayıncılık.
- Noddings, N. (1989). *Women and Evil*. University of California Press: Berkeley.
- Özgüven, İ. E. (1997). *Cinsellik ve cinsel yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özkazanç, A. (2015). *Feminizm ve queer kuram*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Pagila, C. (2004). *Cinsel kimlikler: Nefertiti'den Emily Dickinson'a sanat ve çöküş* (Demirci, F. Ç.). Ankara: Epos Yayınları.

- Propp, V. (2017). *Masalın biçimbilimi*. (Rıfat, M. & Rıfat, S.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Retti, L. (2001). Fairy tales re-visited gender concepts in traditional and feminist fairy tales. *AAA: Arbetian aus Anglistik und Amerikanistik*. 26(2): 181-198.
- Rowe, K. E. (1979). Feminism and fairy tales. *Women's Studies*. 6, 237-257.
- Sakaoğlu, S. (2015). *Masal araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız iktidar. Ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Schanoes, V. L. (2014). *Fairy tales, myth and psychoanalytic theory: feminism and retelling the tale*. Ashgate e-book: Burlington and Survey.
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal cinsiyet: Faydalı bir tarihsel analiz kategorisi* (Kılıç, A. T. Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Sezer, M. Ö. (2014). *Masallar ve toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Şengül, M. B. (2015). Türk romanında feminizm (Kadın romancılar, 1960-80). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yardımcı, M.(2012). *Malatya masalları*. İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DE AŞKA İLİŞKİN TUTUMLAR, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE BAĞLANMA STİLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

THE EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP OF UNIVERSITY STUDENTS BETWEEN ATTITUDES TOWARDS LOVE, PERSONALITY TRAITS, ATTACHMENT STYLES

Gizem KARAHASANOĞLU^a
Ferda Şule KAYA^b

ÖZ

Bu çalışma bireylerin; romantik ilişki, kişilik özellikleri ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmaya, 119'u kadın, 116'sı erkek toplam 235 üniversite öğrencisi katılmıştır ve katılımcılara, Kişisel Bilgi Formu, Aşka İlişkin Tutumlar Ölçeği (LAS), Beş Faktör Kişilik Envanteri (NEO-PI-R) ve Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri (YİYE) uygulanmıştır. Araştırma verileri kadın-erkek ve ilişkisi olanlar-ilişkisi olmayanlar üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışma verileri için t test ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular; tutkulu aşkın duygusal dengesizlik ve kayıtsız bağlanma ile arasında negatif ilişki bulunurken; sahiplenici aşk ile duygusal dengesizlik ve saplantılı bağlanma arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Uyumlu kişilik ile oyun gibi aşk ile arasında negatif bir ilişki görülürken; mantıklı aşk ve arkadaşça aşk arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ancak arkadaşça aşkın duygusal dengesizlik ve kayıtsız bağlanma ile arasındaki ilişki negatiftir. Mantıklı aşkın sorumluluk alt boyutuyla arasındaki ilişki pozitif olurken, duygusal dengesizlik ile arasındaki ilişki negatiftir. Özgeci aşkın hiçbir kişilik ve bağlanma boyutlarıyla anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır. Kadın katılımcılar duygusal dengesizlik ve kayıtsız bağlanma da, erkek katılımcılar ise oyun gibi aşk ve özgeci aşkta yüksek puan almıştır. İlişkisi olan katılımcılar tutkulu aşk, arkadaşça aşk ve özgeci aşk boyutlarında anlamlı ölçüde yüksek puanlar almıştır.

Anahtar kelimeler: romantik ilişki türleri, kişilik özellikleri, bağlanma türler, toplumsal cinsiyet, aşka ilişkin tutumlar,

ABSTRACT

This study was to examine love attitudes, personality traits and adult attachment styles of people. In order to fulfill this purpose attend total 235 college students (119 female and 116 them male). In order to collect data from participants Personal Information Form, Love Attitude Scale (LAS), Big Five Personality Inventory (NEO - PI - R) and Experiences in Close Relationships Scale II (ESC-II) were used. The study, t test and correlation analyses were done. According the correlation analyses, EROS is negatively correlated with neuroticism and avoidant attachment, whereas MANIA is positively correlated with neuroticism and preoccupied attachment dimensions. Personality trait of agreeableness is negatively correlated to LUDUS, it is positively correlated to PRAGMA and STORGE. However, STORGE has a negative correlation with neuroticism and avoidant attachment. The correlation between PRAGMA and conscientiousness is positive, while the correlation between PRAGMA and neuroticism is negative. AGAPE has no significant correlational relationship with any personal traits or attachment styles. Women had higher scores than men in neuroticism and avoidant attachment subdimensions. Men had higher scores than women in LUDUS and AGAPE. The participants are in a relationship had significantly higher scores than the others who are not in a relationship at LUDUS, STORGE and AGAPE.

^a Uzman Psikolog. gizem.karahasanoglu@gmail.com Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-6406-9571>

^b Dr. Öğretim Üyesi. Demiroğlu Bilim Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü. kaya.s2565@gmail.com Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-8415-8002>

Keywords: Love attitudes, personality traits, attachment styles, gender, love attitude

GİRİŞ

Bu çalışma; üniversite öğrencilerinin romantik ilişkiye bakış açıları ve bu durumun kişilik özellikleri ve bağlanma türleri ile ilişkisini incelemektedir. Çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin romantik ilişki nasıl tanımladıkları, bu konuda kadın veya erkek olarak bakış açısı farklılığı olup olmadığını araştırmaktır. Ayrıca kendisini bir ilişki içinde gören ve bir ilişkisi olmadığını ifade edenlerin bulgularını karşılaştırmaktır. Çalışmada kişilik özelliklerinin anlaşılması için, beş faktör kişilik kuramı kullanılmıştır. Beş faktör kişilik kuramı; dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve yeniliklere açıklık alt boyutlarından oluşmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmanın amacı bağlanma stilleri ve kişilik özellikleri ile romantik ilişki türleri arasındaki ilişkileri incelemektir.

Aşk ve romantik ilişkiye sahip olmak insanlar için önemlidir. Sanat eserlerinin ortaya çıkmasında aşkın önemli bir etkisi olduğu da sıkça ifade edilir (Marvell,2008). Bu yaygın düşünce bilimsel olarak da kanıtlanmış ve aşkın insan hayatında etkisi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Kişiler romantik bir ilişkinin içinde buldukları sürece, sevgi, saygı, yakınlık kurma, bağlanma ve güven gibi duyguları deneyimlerler. Aşkın ruh sağlığı açısından önemli olduğu ile ilgili araştırma bulgularının varlığı, bu konuda yapılan araştırma sayısını artırmıştır. (Atak, Taştan, 2012). İnsanlar yaşadıkları aşkı ya da romantik bir ilişki içinde olmalarını hayatlarında önemli bir yeri olduğunu düşünürler. Bu yaygın düşünce bilimsel olarak da kanıtlanmış ve aşkın insan hayatındaki işlevleri olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Kişiler romantik bir ilişkinin içinde buldukları sürece, sevgi, saygı, yakınlık kurma, bağlanma ve güven gibi duyguları deneyimlerler. Aşkın ruh sağlığı alan yazınındaki kendisine bolca yer verilmesi durumu, aşk kavramı ve romantik ilişkilerin altında yatan kuramları araştıran çalışmaları da artırmıştır (Atak, Taştan, 2012).

Aşk, tanımlı herkese göre değişen, bir başka ifade ile öznel bir durumdur. Bu nedenle objektif bir tanımın yapılması zordur. Bilim dünyasının konuları arasına yeni girmeye başlamış olan aşk; neredeyse herkesin hayatı boyunca en az bir kez yaşadığı ya da hayallerinde oluşturduğu bilinmektedir. Kültüre göre farklılık gösteren aşkın bu çeşitliliği; kimine göre bireysel ya da toplumsal özelliklere, kimine göre evrimsel sebeplere, kimine göre de nöropsikolojik veya kimyasal sebeplere dayandırılmıştır. Aşk isminin çağrışım yaptığı gibi salt duygu olarak değil, duygu, düşünce ve davranışların bir araya gelerek oluşturduğu bir bütün olarak ele

alınmalıdır. Aşka ilişkin evrimsel yaklaşım, psikodinamik yaklaşım ve sosyopsikolojik yaklaşım açısından tanımlamalar yapılmaktadır. Bu çalışma; Walster'ın romantik aşk kuramı, Lee'nin aşkın çeşitleri teorisi ve Bowlby'nin (1969) bağlanma kuramına dayanmaktadır.

Walster'ın Romantik Aşk Kuramı

Walster'ın (1978) kuramına göre insanlar duygularını fiziksel ve sosyal çevre koşullarına göre yorumlamaktadırlar (Lehman, D. R., Chiu, C., Schaller, M. (2004). Kişiler fiziksel bir deneyim yaşadıklarında; hızlı kalp atışı, terleme vb, bunun bir duygudan kaynaklandığını düşünme eğilimindedirler. Eğer kişi bu fiziksel deneyimlerini mantıklı bir şekilde (ilaç kullanımı, kalp krizi vb.) açıklayamadıklarında sebebini yakınlarında bulunan kişide arayacaklar ve ona âşık olduklarına inanacaklardır (Walster, Berscheid, 1978). Berscheid ve Walster'a (1978) göre tutkulu aşk bir insanı "içine çekme" olarak ifade edilir iken; Kahn (1984) arkadaşça sevginin birlikte yaşayan iki insanın birbirlerine karşı hissettikleri şefkat duygusundan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Çalışmamız kişilerin romantik ilişkiyi yaşama biçimlerinin kişilik özellikleri, aşka ilişkin tutumları ve bağlanma stilleri ile ilişkisini araştırmayı hedeflemektedir.

Lee'nin Aşkın Çeşitleri Kuramı

İnsan yaşadıkları aşkın ya da romantik bir ilişkinin içinde olmalarının hayatlarında önemli bir yeri olduğunu düşünürler. Bu yaygın düşünce bilimsel olarak da kanıtlanmış ve aşkın insan hayatındaki işlevi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Kişiler romantik bir ilişkinin içinde buldukları sürece, sevgi, saygı, yakınlık kurma, bağlanma ve güven gibi duyguları deneyimlerler. Aşkın ruh sağlığı ile ilişkisi sıklıkla bilimsel yayınlarda yer almıştır. Bu durum, aşk kavramı ve romantik ilişkiler konusunda yapılan çalışmaların artmasında itici güç oluşturmuştur (Atak, Taştan, 2012).

Aşka ilişkin bilimsel açıklama Lee (1973) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır. Lee(1973), aşk şekillerinin, hayat tarzları gibi değişebilen ve tercih edilebilen olduğunu ileri sürmüştür . Bu teorisini ileri sürerken de doğada üç doğal rengin bulunduğu (kırmızı, sarı ve mavi) ve diğer bütün renklerin bu üç rengin kombinasyonu olduğu fikrine dayandırır. Kendi teorisindeki tutkulu aşk (eros), oyun gibi aşk (ludus) ve arkadaşça aşk (storge) kavramlarının da ana renkler gibi olduğundan bahsetmiştir. İkincil aşk şekilleri: mantıklı aşk (pragma), arkadaşça ve oyun gibi aşk türlerinin kombinasyonu ile sahiplenici aşk (mania), tutkulu aşk ve oyun gibi aşkın kombinasyonu ile özgeci aşk (agape)

ise tutkulu aşk ve arkadaşça aşkın kombinasyonundan oluşmaktadır.

Ana renklerin diğer renklere göre bir üstünlüğü yoktur; kırmızı turuncudan daha çok veya daha az renkli, daha çok veya daha az değerli değildir. Benzer olarak birincil aşk çeşitleri de diğerlerinden daha iyi veya değerlidir denilemez (Lee, 1988).

EROS (Tutkulu Aşk): Fiziksel aşkın daha önde olduğu aşk çeşididir. Genellikle güçlü bir fiziksel çekim ile başlar ve cinsel yakınlık önemlidir. Kişiler tercih ettikleri fiziksel nitelikleri tanımlarlar. Onlar için aşk önemlidir ancak bu konuda takıntılı olmaya gerek yoktur. Nadiren sahiplenici veya kıskançtırlar.

LUDUS (Oyun Gibi Aşk): Eğlencenin ön planda olduğu görece kısa süreli aşk çeşididir. Aşkı oyun oynamak olarak gören kişiler sevdikleriyle vakit geçirirler ancak birine bağlanmazlar veya samimiyet kurmazlar. Bu kişiler tıpkı bir oyundaki gibi aynı anda birden fazla kişiyle beraber olabilirler.

STORGE (Arkadaşça Aşk): Bu aşk türünde, kişiler aktiviteleri ve ilgi alanları hakkında bir şeyler paylaşmayı severler. Fiziksel olarak ideal bir tip tanımlayamazlar; çünkü cinselliği kendini açmayla çok yakın ilişkili olarak görürler, ilişkinin bu boyutu ön planda yer almaz ve zamanla ortaya çıkar.

MANIA (Sahiplenici Aşk): Kelime anlamı olarak “mania” Yunanca “theia mania” kelimesinden gelir ve anlamı “tanrılardan gelen delilik”tir. Sahiplenici aşk olarak tanımlanan bu tür, kıskançlık ve güvensizliğin daha baskın geldiği nispeten patolojik bir aşktır. Kişinin her zaman sevdiğini kaybetme korkusu vardır ve ilişki problemlidir olduğunda bile sona ermez. Sahiplenici aşkların duygularını oyun oynar gibi aşk ile tutkulu aşk arasında sürdürdükleri söylenebilir; ancak bu kişiler her iki aşk türünde de başarısızdır.

PRAGMA (Mantıklı Aşk): İlişkilerde kendileri için olumlu bir gelecek sağlayabileceklerine ve bu şekilde devam edeceğine inanılan baskın aşk türü. İlişkide belli başlı kriterlere uyum aranır. Bu kriterler bazı kesimlerde ırk, sosyal sınıf, etnik köken, gelir seviyesi gibi özellikler olurken, modern toplumlarda eğitim seviyesi, ortak ilgi alanları ve dini inançlar bu kriterleri oluşturur. Mantıklı aşık kendisiyle bir şeyler paylaşabileceği bir partner seçer.

AGAPE (Özgeci aşk): Tutkulu âşık ve arkadaşça aşkın kombinasyonu olan agape’te, klasik dini bakış açısı içinde cömert, verici ve kendini adayan bir âşık vardır. Bu tür aşıkta, sevilen olduğu gibi kabul edilir ve tüm hatalarına rağmen sevilir ve iyilik daha ön plandadır. Bunun sebebi aşklarının karşılığını alsalar da almasalar da önem taşımaz yalnızca beraber zaman geçirmek tatmin edicidir.(Lee, 1973).

Çalışmamız; bireylerin tercih ettikleri aşk türünün kişilik özellikleri ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu sebeple katılımcıların bu konudaki fikirleri, ilgili ölçekteki tutum cümlelerine verdikleri cevaplar ile belirlenecektir.

Yetişkin Bağlanma Teorisi

Yetişkin bağlanma teorisi; Bowlby (1969) ve Ainsworth (1970)’ün bağlanma teorisinin geliştirilmiş versiyonudur. Ergen ve yetişkinlerin yakın ilişkilerinde ortaya çıkan biliş, duygu ve davranışlarındaki bireysel farklılıkları açıklamak için bu teori ortaya atılmıştır. Bağlanma kuramı, içsel çalışan modellerin gelecekteki ilişkilerdeki beklenti ve açıklamalar konusunda belirleyici olduğunu öne sürmektedir, yani yapılan çalışmalar bebeklikte oluşan bağlanma yaşantılarının gelecekteki romantik ilişkiler konusunda belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Bağlanma stilindeki bireysel farklılıklar çocuklar ve ilk bakıcıları (genellikle anne) ile aralarındaki bağlanma ilişkileriyle başlayan önceki yakın ilişkilerdeki deneyimlerden çıkar (Hazan & Shaver, 1987). Teori ortaya ilk atıldığından beri yapılan çalışmalarda, kişilerin bağlanma stillerinin; yakın ilişkilerindeki davranışlarını ve ayrılma, boşanma ve ilişkiden tatmin olma gibi ilişkinin ölçülebilen sonuçlarını öngördüğü bulunmuştur (Fraleay, R.C. , Shaver, P.R. 2000).

Başlanma stillerinin yetişkin bağlanma kuramındaki isimleri; güvenli, kayıtsız, saplantılı ve korkulu/kaygılı bağlanma’dır. Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, başkaları ile olan ilişkilere önem verirler ve onlarla kolayca yakın ilişki kurabilirler. İlişki başlatma ve sürdürme konusunda başarılıdırlar.

Kayıtsız bağlanma stiline sahip bireyler, başkalarının kendileri ile çok yakın ilişki kurmalarından rahatsız olup, partnerlerinin kendilerine olmak istediklerinden daha yakın olmaya çalıştıklarını düşünmektedirler. Kendilerine karşı olumlu, başkalarına karşı olumsuz yaklaşırlar; bu nedenle yakınlık kurmanın daha iyi olduğu inancına sahiptirler.

Saplantılı bağlanmada ise kişiler kendileri ile ilgili olumsuz düşüncelere sahipken, başkalarını idealize ederek onları daha olumlu görme eğilimindedir. Bu bireylerin tipik özellikleri arasında bağımlılık, duygusallık, onay ihtiyacı, kendini açma, tipik olmayan özellikleri arasında ise duygusal olmama, mesafeli olma, kendine güven ve soğukkanlı davranma sayılabilir (Klohn ve John, 1998). Bu nedenle karşılarındaki kişiyi kaybetmek istemezler ve kişiliklerinden ödün verme pahasına bir onay arayışına girerek bağımlı bir tavır izlerler. İlişkilerinin sonlanmasına dair derin korku taşır.

Kaygılı/kararsız bağlanma stiline sahip bireyler, romantik ilişkilerde istenilen ölçüde yakınlık kurmaktan kaçınarak partnerlerinin kendilerini gerçekten sevmediklerini ve birlikteliği sürdürmek istemediklerini düşünmektedirler. Bu kişiler hem kendi, hem de başkaları ile ilgili olumsuz düşüncelere sahiptirler. Kişi kendini sevmeye layık görmezken, diğer kişilere de güvenmez (Bartholomew ve Shaver, 1998).

Yetişkinlerdeki bu bağlanma stillerinin romantik ilişkilerinde geçerli olduğu kadar; diğer insanlarla olan tüm arkadaşlık türlerinde de etkilidir. Bağlanma türleri, kişilik özelliklerini tahmin edebildiği kadar kişilerin yaşayacakları romantik ilişkiyi de tahmin edebileceği öngörüldüğü için araştırmalarda beraber bakılmıştır (Nofle & Shaver, 2006; White, Hendrick & Hendrick, 2004).

Bağlanma stilleri ile aşk biçimleri arasındaki ilişkiler konusunda elde edilen ve bağlanma stillerine ilişkin kuramsal tanımlamalar açısından en dikkat çekici olan bulgu, kayıtsız bağlanma stili ile özgeci, arkadaşça, tutkulu ve sahiplenici aşk biçimleri arasında negatif, oyun gibi aşk biçimi arasında pozitif bir ilişkinin bulunmasıdır. Bartholomew ve Horowitz (1991) kayıtsız bağlanma stiline sahip olan bireylerin özerkliğe çok önem verdiklerini ve yakın ilişkilerin gerekli olmadığını düşündüklerini; Klohn ve John (1998) ise bağımsızlık, yetkinlik, mantıklı olma ve alaycılığın kayıtsız bağlanma stiline tipik, yapışma, sevecenlik, kıskançlık ve incinebilirliğin ise tipik olmayan özellikleri olduğunu belirtmektedirler. Bu tanımlamalarda belirtilen özelliklere sahip olan bireylerin oyun gibi aşk türü dışındaki herhangi bir aşk türünü tercih etmemeleri doğaldır.

Bir diğer araştırma ise saplantılı bağlanma gösteren kişilerin sahiplenici ve özgeci aşk türlerinde yüksek puanlar aldıklarını bulmuştur. Güvenli bağlanan kişilerin tutkulu aşk ve özgeci aşkın birleşimini yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Oyun gibi aşk ile kayıtsız bağlanmanın ilişkili olduğu ancak bu ilişkinin diğer araştırmalar kadar güçlü olmadığını belirtmişlerdir. Yine arkadaşça aşkın kayıtsız bağlanma ile negatif bir yönde ilişkili olduğu da bir diğer bulgudur (Feeney ve Noller, 1990).

Yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular ışığında bizim ülkemizde de benzer durumun olup olmadığını araştırılmış ve bağlanma ile aşk stillerinin arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Beş Faktör Kişilik Modeli

Bu model duygusal dengesizlik, dışadönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk olmak üzere beş yüzeyden oluşur (Eysenck, Eysenck, 1985). Bu beş faktörün uzun periyotlar boyunca ve farklı kültürlerde de genel olarak sabit kaldığı kanıtlanmıştır (McCrae, Costa, 1994; 1997).

Dışadönüklüğün sosyal olmak, atılganlık ve ilişkiyi başlatma cesaretine sahip kişiler olarak tanımlanabilir. Bu

tanıma giren bireyler, sıcak kanlı, konuşmayı seven, girişken, liderlik ve özelliklerine sahiptir.

Sorumluluk; disiplinli olan, dikkatlini odaklayabilen, kararlı davranabilen, sorunlarla başa çıkabilme becerisine sahip olan, k değerlere bağlılık gösterebilen, başladığı işi bitirebilme kapasitesi olan ve planlı hareket edebilen olarak tanımlanmaktadır (Solmuş, 2008).

Uyumluluk boyutu, başkalarına kurallarına esnek yaklaşabilen, başlarının ihtiyaçlarına duyarlı ve destek verebilen kişiler olarak ifade edilmektedir. Uyumluluk faktörü yüksek olan kişiler, başkalarını sevebilen, kibar, duyarlı, merhametli, sosyal iletişimi seven insanlardır. Uyumluk seviyesinin düşük olması durumunda ise kişilere karşı düşmanca duygular taşıyan, kişilerarası ilişkilerde sorun yaratan, kıskanç ve kindar olabilen kişilik özellikleri gösterirler (McCrae, John, 1992).

Duygusal dengeli bireyler, kendilerine güvenen, sakin, uysal, duygularında çok fazla iniş çıkışlar göstermeyen ve olumlu duygularını ifade edebilen bireylerdir (McCrae ve ark., 1992). Duygusal dengeleri düşük olan yani nevroitik bireyler, olumsuz duygulanımlarını uzun süreli yaşama eğilimindedirler. Bu bireyler olumsuz duygularını yoğun olduğu dönemlerde stres yaşamakta ve duygularını dengede tutamamaktadırlar (Bruck, Allen, 2003).

Deneyime açıklık faktörü, hakkında farklı bakış açıları bulunmaktadır. Araştırmacıardan bazıları bu faktörü zekâ olarak tanımlarken, bazıları da kültür veya deneyime açıklık olarak adlandırmaktadır. Bu faktörden yüksek puan alan kişiler; çok yönlü düşünebilen, kompleks düşünebilen, meraklı, bağımsız, hayal gücü yüksek, muhafazakar olmayan, cesur, risk alabilme özelliğine sahiptir. Bu kişiler, geleneksel cinsiyet rollerini reddederler, kurallara karşı esnekler, yeni deneyimlere karşı merakları vardır (Somer ve ark., 2002).

Bu çalışma; üniversite öğrencilerinin romantik ilişkiye bakış açıları ve bu durumun kişilik özellikleri ve bağlanma türleri ile ilişkisini incelemektedir. Bu çalışmanın amacı, daha önce bu konu ile ilgili yapılmış olan çalışmaların ışığında, üniversite öğrencilerinin romantik ilişki nasıl tanımladıklarını bulmaktır. Çalışmada kişilik özelliklerinin anlaşılması için, beş faktör kişilik kuramı kullanılmıştır. Beş faktör kişilik kuramı; dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve yeniliklere açıklık alt boyutlarından oluşmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmanın amacı bağlanma stilleri ve kişilik özellikleri ile romantik ilişki türleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Ayrıca bu konuda kadın veya erkek olarak bakış açısı farklılığı olup olmadığını araştırmaktır. Bunun yanında kendisini bir ilişki içinde gören ve bir ilişkisi olmadığını ifade edenlerin bulgularını karşılaştırmaktır. Özel olarak romantik ilişkilere bakış açısının

incelendiği çalışmada ayrıca bu konuya bağlanma stilleri ve kişilik özelliklerinin de ilişkisi incelenecektir.

Araştırmanın Soruları

1. Üniversite öğrencilerinin romantik ilişki türleri, kişilik özellikleri ve yetişkin bağlanma stilleri cinsiyetler arasında farklılık göstermekte midir?
2. Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile yaşadıkları romantik ilişki türleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?
3. Üniversite öğrencilerinin yetişkin bağlanma türleri ile yaşadıkları romantik ilişki türleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?
4. Üniversite öğrencilerinin yetişkin bağlanma türleri ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?
5. Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları ilişki türleri ve yetişkin bağlanma türleri şu anda bir ilişkide olup olmadıklarına göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu çalışmada tarama modeli kullanılmış ve nicel bir çalışma yapılmıştır. Örneklem kolayda örneklem yolu ile ulaşılmıştır. Araştırmaya 2015-2016 öğretim yılında farklı fakülte ve bölümlerde öğrenimlerine devam eden 119'u kadın, 116'sı erkek olmak üzere toplam 235 lisans öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların yaşları 18-34 yaş aralığında değişmektedir. Katılımcıların şu anki ilişki durumlarına bakıldığında 124 kişi (%52.8) ilişkisi olmadığını, 94 kişi (%40.0) ilişkisi olduğunu, 9 kişi (%3.8) kendisinin sözlü veya nişanlı olduğunu, 8 kişinin (%3.4) ise evli olduğunu bildirdikleri görülmektedir. Ancak bu alt başlıklarda dağılım düzenli olmadığından, nişanlı ve evli alt grupları ilişkisi var başlığında toplanmıştır. Sonuç olarak 124 kişi (%52,8) ilişkisi var, 111 kişi (%47,2) ilişkisi yok olarak değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada; katılımcıların tercih ettikleri romantik ilişki türünü tanımlamak için "Aşka İlişkin Tutumlar Ölçeği-Kısa Formu (LAS)", kişilik özelliklerini ölçmek için "Beş Faktör Kişilik Envanteri-Kısa Formu (NEO-PI-R)", kişilerin bağlanma türlerini ölçmek için "Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri (YİYE) olmak üzere üç ölçek kullanılmıştır.

Aşka İlişkin Tutumlar Ölçeği: Kısa Formu (LAS); insanların ikili ilişkilerindeki aşk biçimlerini belirlemek amacıyla, Lee'nin (1973) aşk sınıflandırması temel alınarak Hendrick, Hendrick ve Dicke (1998) tarafından geliştirilmiştir. Tutkulu aşk, özgeci aşk, sahiplenici aşk, oyun gibi

aşk, arkadaşça aşk, mantıklı aşk olmak üzere altı farklı aşk biçimini ölçmektedir. LAS her bir aşk biçimini ölçmeye yönelik dört madde olmak üzere toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçek Büyüksahin ve Hovardaoğlu (2004) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. LAS: Kısa Formu'nun faktör analizlerine bağlı olarak elde edilen dört maddeden oluşan alt ölçeklerinin, Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları tüm çalışmalarda, her bir alt boyut dikkate alındığında, .62 ile .88 arasında değişmektedir

Beş Faktör Kişilik Envanteri Kısa Formu; Somer ve Goldberg (1999) tarafından geliştirilmiş ve bu çalışmada katılımcıların kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Bu faktörler; dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve yeniliklere açıklıktır. Bu formda her faktörü 5 madde temsil etmektedir. Ölçekte toplamda 25 tane sıfat verilmiş olup, katılımcılardan bu sıfatların kendilerini ne kadar tanımladığını belirtmeleri istenmiştir. Ölçek Türkçe'ye Beydoğan ve İmamoğlu (2011) tarafından uyarlanmıştır. Dışadönüklük, nevrozizm/duygusal denge, sorumluluk, yeniliklere/gelişime açıklık ve uyumluluk/yumuşak başlılık ölçeklerinin alfa değerleri sırayla; .78, .76, .78, .82 ve .80 olarak tespit edilmiştir.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II; yakın ilişkilerde yaşanan ve bağlanmada temel iki boyut olan kaygı ve kaçınmayı ölçmek amacıyla Fraley ve Shaver (2000) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 36 maddeden oluşan ölçekte, 18 madde ile kaygı, 18 madde ile kaçınma ölçülmektedir. Ölçeğin tek sayılarla belirtilen maddeleri (1,3,5,7,..) "kaçınma" alt boyutunu ölçerken; çift sayılarla belirtilen maddeleri (2,4,6,8,..) "kaygı" alt boyutunu ölçmektedir. Ölçek, Selçuk ve arkadaşları (2005) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarından kaygı alt boyutu için .86, kaçınma boyutu için .90 gibi yüksek düzeyde güvenirliğe sahip olduğu gösterilmiştir. Ayrıca Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı kaçınma alt boyutu için .58 ve kaygı alt boyutu için .69 olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Araştırmada kullanılan değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini belirlemek amacıyla, elde edilen verilere Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Aşkı Yaşama Türleri, Kişilik Özellikleri ve Bağlanma Türleri Arasındaki İlişkiler

ÖLÇEKLER	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. EROS	1	-.033	.402**	.148*	.097	.364**	.111	.051	.054	-.209**	.013	-.340**	-.037
2. LUDUS		1	-.152*	-.026	.068	-.024	.084	-.084	-.214**	.039	-.093	.014	.020
3. STORGE			1	.213**	.030	.175**	.117	.082	.184**	-.217**	.136*	-.290**	.004
4. PRAGMA				1	-.033	.175**	.060	.212**	.143*	-.130*	.113	.031	-.077
5. MANİA					1	.377**	-.027	-.059	-.045	.167*	-.010	-.094	.518**
6. AGAPE						1	.033	.062	.094	-.095	-.049	-.260**	.317**
7. DIŞAD							1	.201**	.110	-.104	.394**	-.141*	-.111
8. SORUM								1	.408**	-.254**	.248**	.036	-.025
9. UYUM									1	-.346**	.368**	-.114	.082
10. NEVROTİK										1	-.234**	.213**	.045
11. DENEYİM											1	-.044	-.018
12. KAÇINMA												1	-.022
13. KAYGI													1

* p<.05

** p<.001

Tablo 1 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin yaşadıkları aşk türlerinden tutkulu aşk alt boyutunun duygusal dengesizlik kişilik özelliği ($r=-.209$ $p<.01$) ve kaçınma (kayıtsız) bağlanma ($r=-.340$ $p<.01$) ile negatif yönde anlamlı ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Oyun gibi aşk alt boyutunun uyumluluk ($r=-.214$ $p<.01$) kişilik alt boyutu ile ilişkisi ise anlamlı biçimde negatif yöndedir. Arkadaşça aşkın kişilik alt boyutlarından uyumluluk ($r=.184$ $p<.01$) ile pozitif yönde ve duygusal dengesizlik ($r=-.290$ $p<.01$) ile negatif yönde anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır. Mantıklı aşkın kişilik özelliklerinden sorumluluk ($r=.212$ $p<.01$) ve uyumluluk ($r=.143$ $p<.05$) ile pozitif yönde, duygusal dengesizlik ($r=-.130$ $p<.05$) ile negatif yönde anlamlı biçimde ilişkili olduğu görülmektedir. Romantik ilişki türlerinden sahiplenici aşk kişilik alt boyutlarından duygusal dengesizlik ($r=.167$ $p<.05$) ve bağlanma alt boyutlarından kaygılı (saplantılı) bağlanma ($r=.518$ $p<.01$) ile pozitif yönde anlamlı biçimde ilişkilidir. Bağlanma alt türlerinden kaçınmanın kişilik alt türlerinden dışadönüklük ($r=-.141$ $p<.05$) ile arasında negatif, nevroitiklik ($r=.213$ $p<.001$) ile arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bağlanmanın diğer alt türü olan kaygının ise hiçbir kişilik alt ölçeğiyle arasında korelasyonel bir ilişkisi bulunmamıştır.

Tablo 2: Aşka İlişkin Tutumlar Ölçeğinden Alınan Puanlar İçin Cinsiyet Değişkenine İlişkin t-Testi

	Cinsiyet	\bar{X}	SS	Sd	N	t
EROS	Kadın	14.73	3.25		119	
	Erkek	14.88	3.09	235	116	-.358
LUDUS	Kadın	9.92	2.51		119	
	Erkek	11.32	2.81	235	116	-4.005*
STORGE	Kadın	12.30	4.28		119	
	Erkek	12.03	4.20	235	116	.485
PRAGMA	Kadın	12.30	3.32		119	
	Erkek	12.25	3.46	235	116	.119
MANİA	Kadın	12.78	2.84		119	
	Erkek	12.82	2.73	235	116	-.127
AGAPE	Kadın	11.28	3.57		119	
	Erkek	13.72	3.86	235	116	-5.041*

p<.001

Tablo 2'de görüldüğü üzere Ludus ($t=-4.005$ $p<.001$) ve Agape ($t=-5.041$ $p<.001$) alt ölçeğinde erkek katılımcılar kadın katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksek puan almışlardır. Bu ölçeğin diğer alt boyutlarına baktığımızda kadın ve erkek katılımcıların aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 3: Beş Faktör Kişilik Envanteri'nden Alınan Puanlar İçin Cinsiyet Değişkenine İlişkin t-Testi Tablosu

	Cinsiyet	\bar{X}	SS	Sd	n	t
DIŞAD	Kadın	19.04	3.55	235	119	-1.726
	Erkek	19.84	3.57		116	
SORUM	Kadın	20.26	3.36	235	119	.813
	Erkek	19.86	4.12		116	
UYUM	Kadın	20.53	4.16	235	119	.656
	Erkek	20.19	3.76		116	
NEVRO	Kadın	9.64	4.37	235	119	2.369*
	Erkek	8.32	4.11		116	
DENEY	Kadın	20.40	3.49	235	119	.917
	Erkek	19.95	3.97		116	

p<.001

Not= DIŞAD.= Dışadönüklük, SORUM= Sorumluluk, UYUM= Uyumluluk, NEVRO= Nevrotiklik, DENEY= Deneyime açıklık.

Tablo 3'e göre Duygusal Dengesizlik (Nevrotizm) alt ölçeğinden, kadın katılımcılar (\bar{X} = 9.64) erkek katılımcılara (\bar{X} = 8.33) göre anlamlı düzeyde daha yüksek puan almışlardır (t = 2.369 p<.001). Ölçeğin diğer alt boyutları olan Dışa Dönüklük alt ölçeğinde kadın (\bar{X} = 19.04) ve erkek (\bar{X} = 19.84) katılımcılar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamaktadır (t = -1.726 p>.001). Sorumluluk, uyumluluk ve deneyime açıklık alt boyutlarında da alınan puanlara göre kadın ve erkek arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 4: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri'nden Alınan Puanlar İçin Cinsiyet Değişkenine İlişkin t-Testi Tablosu

	Cinsiyet	SS	Sd	N	t
KAÇINMA	Kadın	57.80	20.20	119	2.388*
	Erkek	52.01	16.60	116	
KAYGI	Kadın	64.98	21.68	119	.890
	Erkek	62.60	19.16	116	

p<.001

Tablo 4'e göre Kaçınma alt ölçeğinde kadın katılımcılar (\bar{X} = 57.80) erkek katılımcılara göre (\bar{X} = 52.01) anlamlı düzeyde daha yüksek puan almışlardır (t = 2.388 p<.001). Kaygı alt ölçeğinde alınan puanlarda ise kadın katılımcılar (\bar{X} = 64.98) ile erkek katılımcılar (\bar{X} = 62.60) arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (t = .890 p>.001).

Tablo 5: Aşka İlişkin Tutumlar Ölçeği İlişki Durumu Değişkenine İlişkin t-Testi Tablosu Mevcut İlişki Durumu

	İlişki Durumu	SS	Sd	n	t
EROS	İlişkisi Yok	13.60	2.88	124	-6.405*
	İlişkisi Var	16.08	2.79	111	
LUDUS	İlişkisi Yok	10.76	2.71	124	.456
	İlişkisi Var	10.58	2.85	111	
STORGE	İlişkisi Yok	11.47	3.81	124	-2.286*
	İlişkisi Var	12.77	4.57	111	
PRAGMA	İlişkisi Yok	12.16	3.33	124	.667
	İlişkisi Var	11.86	3.22	111	
MANİA	İlişkisi Yok	12.70	2.60	124	-1.034*(?)
	İlişkisi Var	13.09	2.90	111	
AGAPE	İlişkisi Yok	11.77	3.81	124	-2.759*
	İlişkisi Var	13.19	3.69	111	

p<.001

Tablo 5'e göre kendisini herhangi bir ilişki içerisinde tanımlayan katılımcılar ilişkisi olmayan katılımcılara göre tutkulu aşk (t = -6.405 p<.001), arkadaşça aşk (t = -2.286 p<.001), sahiplenici aşk (t = -1.034 p<.001) ve özgeci aşk (t = -2.759 p<.001) alt ölçeklerinden anlamlı derecede fazla puan almışlardır. Oyun gibi aşk (t = .456 p>.001) ve mantıklı aşk (t = .667 p>.001) alt ölçeğinde alınan puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 6: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri'nden Alınan Puanlar İçin İlişki Durumu Değişkenine İlişkin t-Testi Tablosu

	İlişki Durumu	\bar{X}	SS	Sd	n	t
KAÇINMA	<i>İlişkisi Yok</i>	61.36	18.22	235	123	5.383*
	<i>İlişkisi Var</i>	48.49	16.41		112	
KAYGI	<i>İlişkisi Yok</i>	64.15	21.43	235	123	.486
	<i>İlişkisi Var</i>	62.80	18.90		112	

p<.001

Tablo 6’da görüldüğü gibi kendisini herhangi bir ilişki içerisinde tanımlamayan katılımcılar kaçınma alt ölçeğinden kendisini herhangi bir ilişki içerisinde tanımlayan katılımcılara kıyasla anlamlı derecede fazla puan almışlardır ($t=5.383$ $p<.001$). Kaygı alt ölçeğinde ise kişilerin herhangi bir ilişki durumunda olup olmamalarına bağlı olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t=.480$ $p>.001$)

TARTIŞMA

1. Üniversite öğrencilerinin romantik ilişki türleri, kişilik özellikleri ve yetişkin bağlanma stilleri cinsiyetler arasında farklılık göstermekte midir?

Çalışmamızda; kadın ve erkek katılımcıların iki aşk türünde anlamlı fark bulunmuştur. Erkek katılımcıların oyun gibi aşk puanlarının ortalaması kadın katılımcılardan anlamlı düzeyde fazladır. Bu alanda yapılmış olan çalışmalardan Hendrick ve Hendrick (1995) çalışmalarında erkeklerin oyun gibi aşk boyutlarında daha yüksek puan aldıklarını belirtirlerken, kadın katılımcıların ise arkadaşça aşk, mantıklı aşk ve sahiplenici aşk boyutlarından daha yüksek puan aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Buna karşın özgeci aşk boyutunda ise kadın ve erkek katılımcılar arasında bir fark bulunmamıştır. Ancak Büyükşahin ve Hovardaoğlu (2004) erkeklerin özgeci aşk puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, Neto(1993) yaptığı araştırmasında da oyun gibi aşk ve özgeci aşk stillerinde erkeklerin kadınlardan daha yüksek puan aldığı sonucunu elde etmiştir. Erkeklerin özgeci aşk stilinde kadınlardan daha yüksek puan almış olması Frazier, Esterly (1990) ve Neto (1993)’nun yaptıkları çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Frazier ve Esterly bu farklılığı erkeklerin ilişkilerine kadınlardan daha duygusal olarak bağlandıkları şeklinde açıklamışlardır. Erkeklerin daha özgeci olmaları, kadınlara kıyasla kaybetme korkusunu daha fazla hissetmelerinden ileri gelebilir (Neto, 1993). Çalışmamızın üniversite öğrencileri ile

yapılmış olması özgeci aşk puanlarının düşük çıkmasında etkili olabilir. Katılımcılarımız henüz bir iş sahibi olup, hayatlarını düzene koyamamaları bu konuda etkili olabilir. Bu durum dışındaki bulgular sözü geçen araştırmalarla paralellik içermektedir.

Çalışmada, erkeklerin oyun gibi aşkı kadınlardan daha fazla yaşadığı bulunmuştur. Kültürel bakış açısıyla, kadınlar daha samimi ve karşısındakine bağlı bir ilişki arayışındadırlar. Bunun sebebi olarak kadına, belli bir yaşa geldiğinde evlenme ve çocuk sahibi olma sorumluluklarının yüklenmesi ile birlikte kadının da bu role kendini yakın hissetmesi olabilir. Türk toplumunda erkeklerin daha flörte yakın davranışlar göstermesi daha onaylanır bir durumdur (İmamoğlu ve arkadaşları 2004; Kağıtçıbaşı, 1990a). Özellikle sadakatsizlik durumunda “erkektir yapar” savunması bu durumun öğrenilmiş bir durum olduğunu düşündürmektedir. Bu durum erkek katılımcıların yaşlarının henüz evlenmeyi düşünecek durumda olmaması ile de açıklanabilir. Bu durum Can ve Büyükbayraktar’ın (2018) yaptığı çalışma ile paralellik göstermektedir.

Kişilik özellikleri açısından kadın ve erkek katılımcıları arasında yalnızca “duygusal dengesizlik (nevrotizm)” kişilik özelliğinde bir fark bulunmuştur. Kadın katılımcılar erkek katılımcılara kıyasla duygusal dengesizlik alt ölçeğinden anlamlı derecede fazla puan almışlardır. Yapılan araştırmalara bakıldığında; kadınların erkeklerden daha fazla depresyon yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca duygusal açıdan hassas ve daha kırılğan oldukları da elde edilen bulgular arasındadır (Nolen-Hoeksema, 2001). Kültürel olarak, kadının sürekliliği olan ilişki içinde kalması konusundaki toplumsal baskının bu durumu yaratmış olabileceği düşünülebilir. Bağlanma stili açısından değerlendirdiğimizde de kadın katılımcıların kayıtsız bağlanma puanları erkek katılımcılardan yüksek olması da bu durumu destekler niteliktedir. Kadınlar bir kişi olsun ve uzun süreli olsun konusunda daha hassas

davranmakta bu sebeple kayıtsız bağlanmakta ve duygusal dengesizlik yaşayabilmektedir.

2. Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile yaşadıkları romantik ilişki türleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?

Aşk biçimleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki çerçevesinde, tutkulu aşkın duygusal dengesizlik (nevrotizm) ile arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Daha önce de bahsedildiği üzere tutkulu bir aşk yaşayan bireylerin tensel çekim ve cinselliği ön planda tutmaları, aşkı önemsemeleri de, çok da abartılacak bir şey olmadığını düşünmeleri, sahiplenici ve kıskanç olmamaları nevrotik özelliklerle tezatlık göstermektedir. Bu nedenle bulunan ilişkinin negatif olması doğaldır. Alanyazında da benzer sonuçlar elde eden araştırmalar mevcuttur (Kelley, Berscheid, Christensen, Harvey, Huston, Levinger, McKlinktock, Peplau, Peterson, 1983; John, Caspi, Robins, MoYtt, Stouthamer-Loeber, 2000, Shaver, Brennan, 1992).

Oyun gibi aşk ile uyumluluk arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişkiye bakıldığında, oyun gibi aşk ve uyumluluk boyutunun arasındaki en göze çarpan tezatlık uyumlu özellikler gösteren kişilerin duygusal yakınlık kurma istekleri ve başkalarına karşı verici olmaları söylenebilir. Uyumluluğun düşük olduğu durumlarda ise kişilerarası ilişkilerde sorunlar ortaya çıkarak oyun gibi aşkın devreye girdiği belirtilebilir. Elde edilen bu bulgular alanyazında yapılan bazı çalışmalar tarafından da desteklenmiştir (Fehr, Broughton, 2001; Middleton, 1993, Solmuş,2003).

Arkadaşça aşkın, kişilik özelliklerinden uyumluluk ile pozitif, duygusal dengesizlik ile negatif bir ilişkisi bulunmuştur. Uyumluluk özelliği gösteren kişilerin; kişilerarası ilişkilerinde destekleyici, verici ve mütevazi oldukları göz önünde bulundurulduğunda yapılan çalışmadan elde edilen bu bulgular kulağa mantıklı gelmektedir. Woll (1989), yaptığı çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu çalışmasından elde edilen bir diğer sonuç, deneyime açık özellikler gösteren kişilerin de arkadaşça aşka yatkın olduğudur. Ancak, bu çalışmada deneyime açıklık ile arkadaşça aşk arasındaki ilişki anlamlı değildir.

Duygusal dengesizlik ve arkadaşça aşk arasında bulunan negatif ilişkiye bakacak olursak, duygusal ve davranışsal tutarsızlıklar tüm arkadaşlık ilişkilerinde başarısızlığa yol açacağı gibi, duygusal bağ ve iyi anlaşmayı temel alan arkadaşça aşk ile de olumlu bir ilişkisi bulunmayacağı tahmin edilebilir bir gerçektir (Woll, 1989; Middleton, 1993).

Mantıklı aşkın kişilik özellikleri ile arasındaki ilişkiye baktığımızda sorumluluk ve uyumluluk ile pozitif, duygusal dengesizlik ile negatif bir korelasyon göstermekte olduğunu görürüz Uyumluluk ile mantıklı aşkın ilişkisini yorumlamak

gerekirse, mantıklı aşkta kişi kendisine uygun adaylarla ilişki yaşamaya eğilimlidir. Herkesi seven, insanlara karşı nazik ve anlayışlı olan ve herkesle kolay ilişki kurabilen uyumlu kişiler için aşk çok güçlü ve diğer duygularından farklı bir duygu olmayabilir. Bu nedenle kişilerle ilişkisini daha mantık üzerine kurmak istemeleri şeklinde yorumlanabilir (Sternberg, 2014; Wan ve ark., 2000; Lele, 2007). Mantıklı aşk ile duygusal dengesizlik arasındaki negatif korelasyon beklediği yöndedir ve alanyazında da uyumludur (Sternberg, 2014; Schmitz, 2004; Lele, 2007). Duygusal dengesiz kişilerin ilişkilerinde de duygusal gelgitler yaşaması bekleneceğinden, mantıklı aşkın temelini oluşturan “akıl, kurallar, kriterler” ile bir çelişki halinde olacağı düşünülür. Wan, Luk ve Lai (2000) yaptıkları çalışmada alanyazından farklı olarak mantıklı aşk ve duygusal dengesizlik arasında pozitif bir korelasyon bulmuş; bunu da Çin kültüründeki geleneksel tutumlara bağlamışlardır.

Sahiplenici aşk ile duygusal dengesizlik arasında bulunan pozitif ilişki; bu çalışmada duygusal dengesizliğin herhangi bir aşk türü ile arasında bulunan tek pozitif ilişkidir. Bunun yanı sıra en tahmin edilir ve alanyazında en tutarlı sonuç olma özelliğine de sahiptir. Kıskançlık ve güvensizliğin en baskın olduğu, sürekli ilgi bekleyen kişilerin yaşadığı sahiplenici aşk türünde de duygusal dengesizlik kendini gösterir. Kişiler kendilerine güvenleri olmadığı için, partnerlerine karşı kıskanç ve kısıtlayıcı, gerçekçi olmayan düşünceleri ile sürekli şüpheli ve sürekli ilgi bekler haldedir. Duygusal dengesizlik ile sahiplenici aşk arasındaki pozitif ilişki kültürler arasında neredeyse hiç fark göstermez (Woll, 1989; Middleton, 1993; Fehr ve ark., 2001; Lester ve ark., 1988; Sternberg, 2014; Wan ve ark., 2000; Schmitz, 2004).

Özgeci aşk ile hiçbir kişilik özelliği arasında bir ilişki bulunmamakla birlikte, aşk türlerinden sahiplenici aşk ile arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Özgeci aşkın karşısındakini her haliyle kabul eden ve hatalarını kolayca affeden özellikleri sahiplenici aşktaki kaybetme korkusuyla ilişkili bulunabilir (Sternberg, 2014; Morrow ve ark., 1995).

3. Üniversite öğrencilerinin yetişkin bağlanma türleri ile yaşadıkları romantik ilişki türleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?

Aşka ilişkin tutumlar ve bağlanma türleri arasındaki ilişkilere baktığımızda kayıtsız bağlanmanın tutkulu aşk ve arkadaşça aşk ile arasındaki anlamlı negatif ilişkisi dikkat çekmektedir. Bu ilişkiden çıkarılan olgu kişilerde partnerlerden kaçınma azaldıkça tutkulu ve arkadaşça aşkın daha fazla görüldüğü olacaktır. Kayıtsız bağlanma başkalarıyla yakın ilişkiler kurmaktan hoşlanmayan, kendi özerkliklerine önem veren kişilerdir. Bağımsızlık ve yetkinlik kayıtsız bağlanmanın tipik özelliklerindedir. Tutkulu aşk denilince isminden

de anlaşılabilirliği gibi yoğun duygular ve cinsel çekim ilk akla gelen özellikleridir. İletişime açıklık, ilişkiye güvenle bağlanma ve kendini ilişkide güvende hissetme kayıtsız bağlanmayla en tezat oluşturan özellikleridir. Kişiler iletişime açık olduklarında duygu ve düşünce paylaşımına, kendini ilişkide güvende hissettikleri zaman yakınlaşmaya yatkın olacakları tahmin edilmektedir. Bulunan negatif ilişkiyi en iyi bu “iletişime açık” ve “güvende hissetmek” ile açıklanabilir. Arkadaşça aşta da tutkulu aşta olduğu gibi hatta daha yoğun olarak paylaşma vardır. Duygu, düşünce, zaman, aktivite paylaşımı bu paylaşım başlığı altında mevcut olan faktörlerdir. Karşılıklı olarak verdikleri önem, yaklaşma isteği ve partnerleriyle kolayca anlaşabilmeleri kayıtsız bağlanma ile aralarındaki negatif ilişkiyi açıklar niteliktedir. Kayıtsız bağlanmanın özelliklerini taşıyan bireylerin oyun gibi aşk türü dışındaki herhangi bir aşk türünü tercih etmemeleri daha önceki çalışmalarla paralellik göstermektedir (Klohn, John, 1998).

Bağlanma türleri ve aşk çeşitleri arasındaki ilişkiye baktığımızda elde edilen bir diğer bulgu, saplantılı bağlanma ve sahiplenici aşk arasında anlamlı ölçüde bulunan pozitif korelasyondur. Saplantılı bağlanma geliştirmiş olan kişilerin bağımlılıkları, onay ihtiyaçları, duygusal ve kendini açma özelliklerini göstermeleri beklenmektedir. Bu bağımlılık ve kaybetme korkusu tipik olarak sahiplenici aşta görülene benzer. Bu nedenle bulunan korelasyon beklentileri karşılar denebilir. Tıpkı sahiplenici aşta olduğu gibi saplantılı bağlanma geliştirmiş kişiler de ilişkinin sonlanmasına dair derin korku taşırlar. Daha önce belirtildiği gibi özgeci aşk ve sahiplenici aşk arasında korelasyon bulunduğundan, saplantılı bağlanma ile özgeci aşk arasında da korelasyon bulunmuştur. Özgeci aşktaki karşısındakini olduğu gibi kabul etme, kaybetme korkusundan ileri gelebilir. Kişilerin karşılıklarını kaybetmemek pahasına kendilerinden özveride bulunur davranışlar gösterdikleri düşünülmektedir. Sahiplenici aşk yaşayan ve saplantılı bağlanma yaşayan kişilerin özellikleri, Lee'nin teorisinde bahsedilen aşk ilişkisinin zaman zaman baskın ya da bencil olabileceği ve olgunlaşmamış aşkın, partnerini fazlasıyla sahiplenme ve ego-merkezilik özelliklerini gösterdiği yönündeki açıklamalarıyla tutarlılık göstermektedir.

4. Üniversite öğrencilerinin yetişkin bağlanma türleri ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?

Kişilik özellikleri ve bağlanma arasındaki ilişkiye baktığımızda ilk göze çarpan bağlanma türlerinden kayıtsız bağlanma ile dışadönüklük kişilik özelliği arasında bulunan negatif ilişkidir. Bu ilişki, kayıtsız bağlanma stiline sahip kişilerin başkalarıyla yakınlık kurmak istememeleri ile dışadönük bireylerin girişken, sosyal olma istekleri, kolay

yakınlık kuran ve aktif özellikleri bu negatif ilişkiyi açıklar nitelikte olabilir (Sümer, 2006; Lele, 2007). Bu durum ilişki kurmak konusunda cesaretli oldukça veya ilişki kurmak konusunda ilgili ve istekli oldukça sağlıklı bağlanma eğilimi içinde olduklarını düşündürmektedir.

Bağlanma ve kişilik özellikleri arasındaki bir diğer ilişki de yine kayıtsız bağlanma ile duygusal dengesizlik (nevrotizm) arasında bulunan pozitif korelasyondur. Kayıtsız bağlanma geliştirmiş olan kişilerin romantik ilişkileri başta olmak üzere diğer sosyal ilişkilerinde de başlangıçta yakınlık kurarlar ancak bu yakınlık arttıkça, özellikle karşı tarafın yaklaşma isteğinden rahatsız olurlar ve kendilerini çekerek bir kaçınma gösterirler. Duygusal dengesi düşük yani nevrotik bireyler ise güvensiz, kaygılı özellikler gösterirler (Sommer ve ark., 2002); ilişki kurmakta ve kurdukları ilişkilere bağlanmakta zorluk yaşamaktadırlar, yakınlık kurma bu bireyler için zor bir durumdur (Bruck, Allen, 2003; Solmuş, 2004). Kayıtsız bağlanma geliştirmiş kişiler ile nevrotik kişilerin ilişkilerindeki benzer tutumları, araştırmada bulunan pozitif ilişkiyi açıklar niteliktedir.

5. Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları ilişki türleri ve yetişkin bağlanma türleri şu anda bir ilişkide olup olmadıklarına göre farklılık göstermekte midir?

Mevcut İlişki Durumu açısından bulguları değerlendirdiğimizde; ilişkisi olan ve olmayan katılımcıların puanlarının ortalamaları arasında üç aşk türünde anlamlı fark bulunmuştur. İlişkisi olan katılımcılar tutkulu aşk, arkadaşça aşk ve özgeci aşk türlerinde ilişkisi olmayan katılımcılara göre anlamlı ölçüde yüksek puan almışlardır. Kirkpatrick and Davis (1994)' in yaptıkları dört yıl süren çalışmalarında kişilerin ilişkisi olduğu ve olmadığı zamanlar karşılaştırılmıştır. Sonuçlar bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarlılık göstermektedir. Bir başka araştırma da kişilerin bireysel ve ilişkide oldukları zamanlar arasındaki farka bakmak adına bir çalışma gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgular ilişkide oldukları zaman kişilerin tutkulu ve özgeci aşktan ilişkide olmadıkları zamana kıyasla anlamlı derecede fazla puan aldıklarını ortaya koymuştur (Morrow, Clark, Brock, 1995). Tutkulu, arkadaşça ve özgeci aşkın ilişkisi olanlarda yüksek çıkması ilişkilerinde sürekliliği olacağını düşündükleri kişileri seçtikleri düşünülebilir. Bir başka ifade ile kendileri için doğru kişiyi buldukları inancı içinde oldukları düşünülebilir. Bu durum yine bağlanma türleri ile paralellik göstermektedir. İlişkisi olmayan katılımcıların, ilişkisi olan (ilişkisi var, nişanlı veya evli seçeneğinden birini işaretlemiş olanlar) katılımcılara kıyasla bağlanma türlerinden kayıtsız bağlanmayı anlamlı ölçüde daha fazla geliştirmiş oldukları görülmektedir. Bu durum doğru ilişki bulduğunu düşünene kadar kaçınmacı davranışını düşündürmektedir. Ancak doğru kişiyi

bulduğunu hissettiğinde tutkulu, sahiplenici ve özgeci olabilmektedir. Bir başka ifade ile katılımcılarımız toplumun etkisi ile bu üç tür ilişkiyi yüceltmış olabilir.

Tüm bu sonuçlar bağlamında, Lee (1988)'nin ortaya atmış olduğu kuram temelinde bağlanma türleri ile aşk çeşitleri arasında bulunması beklenen ilişki, yapılan araştırmada bu beklentileri karşılar niteliktedir. Lee (1988) teorisinde, saplantılı bağlanma stiline sahip bireylerin sahiplenici aşk yaşamaya yatkın olduklarını ileri sürmüştür. Çünkü her ikisinde de bir vazgeçememe ve bırakamama söz konusudur diyebiliriz. Lee'nin teorisinde ileri sürdüğü bir diğer konu ise, kişilerin ilişki türlerinin bilişsel süreçlerine bağlı olarak değişiklik göstereceğidir. Bir başka ifade ile; kişinin deneyimleri, yaşı ve olgunluğu arttıkça aşkı yaşama şeklinde de farklılaşmalar görülebilir. Bu çalışma, üniversite öğrencileriyle yapılmış olup; kişilerin yaşadıkları ilişkilerin sayı ve sürelerinin ileriki yaşlara kıyasla daha kısa olduğu göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmadaki katılımcıların en yüksek puan aldıkları en çok tercih ettikleri aşk türünün EROS (tutkulu aşk) olduğunu söyleyebiliriz. Güçlü bir fiziksel çekimle başlayan ve yakınlık – bağlılığın nadir ortaya çıktığı tutkulu aşk aslında bu yaşlarda (üniversite öğrencilerinde) daha sık görülmesi beklenen aşk çeşididir.

Oyun gibi aşk; kaçınma gösteren kayıtsız bağlanma stiline sahip kişilerde daha sık görülür. Lee (1988); oyun gibi aşkı, keyifli bir yaşantı olarak algılanan aşk biçimi olarak tanımlar. Araştırmanın ve ölçeğin dayandığı kuramla bağlanatılı olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın konusu uluslararası alan yazında çalışılmış olsa da, ulusal alan yazında çok az çalışılmış bir konudur. Bu nedenle, ulusal alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Benzer çalışmaların farklı üniversitelerde ve farklı şehirlerde yapılması önerilmektedir. Bağlanma türleri açısından anne baba birliktelik durumuna göre de yapılması önerilmektedir. Bireyci ve toplulukçu özellikler açısından ilişkilere bakış açıları da incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Atak, H., Tastan, N. (2012). *Romantic relationships and love*. Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar, 4 (4), 520.
- Bartholomew, K., Horowitz, L. M. (1991). *Attachment styles among young adults: a test of a four category model*. Journal of Personality and Social Psychology, 61 (2), 226-244.
- Bartholomew, K., Shaver, P. R. (1998). *Methods of assessing adult attachment. attachment theory and close relationships*, 25-45.
- Bersheid, E., Walster, E. H. (1978). *Interpersonal attraction*, 2.ed. Canada: Addison Wesley Publishing Comp. Inc.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: vol. I. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bruck, C. S., Allen, T. D. (2003). *The relationship between big five personality traits, negative affectivity, type a behavior, and work-family conflict*. Journal of Vocational Behavior, 63 (3), 457-472.
- Büyükşahin, A., Hovardaoğlu, S. (2004). *Çiftlerin aşka ilişkin tutumlarının Lee'nin çok boyutlu aşk biçimleri kapsamında incelenmesi*, Türk Psikoloji Dergisi, 19 (54), 59-72.
- Can, İ., Büyükbayraktar, Ç.G. (2018) *Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları / Men's Attitudes Related to Gender Roles*, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.39
- Eysenck, H. J., Eysenck, M. W. (1985). *Social behavior. personality and individual differences*, 311-343.
- Feeney, J. A., Noller P. (1990). *Attachment style as a predictor of adult romantic relationships*. Journal of Personality and Social Psychology, 58 (2), 281-291.
- Fehr, B., Broughton, R. (2001). *Gender and personality differences in conceptions of love: an interpersonal theory analysis. personal relationships*, 8 (2), 115-136.
- Fraley, R.C., Shaver, P.R. (2000). *Adult romantic attachment: theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions*. Review of General Psychology, 4, 132-154.
- Frazier, P. A., Esterly, E. (1990). *Correlates of relationships beliefs: gender, relationship experience, and relationship satisfaction*. Journal of Social and Personal Relationships, 7, 351-352.
- Hazan, C., Shaver, P. (1987). *Romantic love conceptualized as an attachment process. journal of personality and social psychology*, 52 (3), 511-524.
- Hendrick, C., S. S. Hendrick ve A. Dicke (1998). *The love attitudes scale: short form. journal of social and personal relationships*, 15, 147-159.
- İmamoğlu, E. O. ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2004). *1970lerden 1990lara Değerler: Üniversite Düzeyinde Gözlenen Zaman, Kuşak ve Cinsiyet Farklılıkları*. Türk Psikoloji Dergisi, 14 (44), 1-22.
- John, O. P., Caspi, A., Robins, R. W., Moytt, R. E., Stouthamer-Loeber, M. (1994). *The "little five": exploring the nomological network of the five-factor model of personality in adolescent boys*. Child Development, 65, 160-178.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990a). *İnsan-Aile-Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kahn, A. S. (1984). *Social psychology*. U.S.A: Wm. C. Brown Publishers.
- Kelley, H. H., Berscheid, E. Christensen, A., Harvey, J.H., Huston, T.L., Levinger, G., McKlintock, E., Peplau, L.A. ve Peterson, D.R. (Ed.). (1983). *Close Relationships*. San Francisco: Freeman.
- Kirkpatrick, L. A., Davis, K. E. (1994). *Attachment style, gender and relationship stability: a longitudinal analysis*. Journal of Personality and Social Psychology, 66 (3), 502-512.

- Klohnen, E. C.; John, O. P. (1998). *Working models of attachment: a theory-based prototype of attachment*. j. a. simpson ve w.s. rholes (ed.). *attachment theory and close relationships*. New York: Guilford Press.
- Lee, J. A. (1973). *The colors of love: an exploration of the ways of loving*. Ontario: New Press.
- Lee, J. A. (1988). Love-styles. In R. J. Sternberg & M. Barnes (Eds.), *The psychology of love* (38-67). New Haven, CT: Yale University Press.
- Lehman, D. R., Chiu, C., Schaller, M. (2004). *Psychology and culture. annual review of psychology*, 55 (1), 689-714.
- Lele, D.U. (2007). *The influence of individual personality and attachment styles on romantic relationships (partner choice and couples' satisfaction)*. PhD, Adelphi University Institute of Advanced Psychological Studies. New York.
- Marvell, A. (2008). *The definition of love. in j. growney (ed.), strange attractors: poems of love and mathematics*, 42-43 AK Peters: CRC Press.
- McCrae, R. R., Costa, P. T. (1994). *Does lorr's interpersonal style inventory measure the five factor model? personality and individual differences*, 16 (1), 195-197.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., (1997). *Longitudinal stability of adult personality. Handbook of personality psychology*, 269-290.
- McCrae, R. R., John, O. P. (1992). *An introduction to the five-factor model and its applications. journal of personality*, 60 (2), 175-215.
- Middleton, C., Fireman, G., DiBello, R. (1993). *Consistency and chaos in personality. recent research in psychology*, 275-281.
- Morrow, G.D., Clark, E.M., Brock, K.F. (1995) *Individual and partner love styles: implications for the quality of romantic involvements*. *Journal of Social and Personal Relationships*. 12 (3), 363-387.
- Neto, F. (1993). *Love styles and self-representations. personality and individual differences*, 14, 795-803.
- Noftle, E. E., Shaver, P. R. (2006). *Attachment dimensions and the big five personality traits: associations and comparative ability to predict relationship quality*. *Journal of Research in Personality*, 40 (2), 179-208.
- Nolen-Hoeksema, S. (2001). *Gender differences in depression*. *Current Directions In Psychological Science*, 10 (5), 173-176.
- Onur, B. (2009). *Türk modernleşmesinde çocuk*. Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Schmitz, P.G. (2004). *On the alternative five-factor model: structure and correlates*. *On the Psychobiology of Personality*, 65-87. Oxford: Elsevier.
- Shaver, P. R., & Brennan, K. A. (1992). *Attachment style and the big five personality traits: their connection with romantic relationship outcomes*. *Journal of Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 536-545.
- Somer, O., Korkmaz, M., Tatar, A. (2002). *Beş faktör kişilik envanterinin geliştirilmesi-ı: ölçek ve alt ölçeklerinin oluşturulması*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49), 21-33.
- Solmuş, T. (2003). *Romantik bağlanma: ilişkisel değişkenler ve ilişki süreci*. *Türk Psikoloji Bülteni*, 9 (28-29), 99-108.
- Solmuş, T. (2004). *İş yaşamında duygular ve kişilerarası ilişkiler: psikoloji penceresinden insan kaynakları yönetimi (1. Basım)*. İstanbul: Beta.
- Solmuş, T. (2008). *Bağlanma ve aşkın iki yüzü*. İstanbul: Epsilon.
- Sternberg, K. (2014). *Psychology of love 101*. New York: Springer Publishing Company.
- Wan, W. W., Luk, C., & Lai, J. C. (2000). *Personality correlates of loving styles among chinese students in hong kong*. *Personality and Individual Differences*, 29 (1), 169-175.
- White, J. K., Hendrick S. S., Hendrick, C. (2004). *Big five personality variables and relationship constructs*. *Personality and Individual Differences*, 37, 1519-1530.
- Woll. (1989). *Personality and relationship correlates of loving styles*. *Personality Journal of Research in Personality* .23 (4), 480-505.